

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КІРОВОГРАДСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО»

Валентина ВОЙТКО

Корекційно-розвиткова робота з учнями з порушеннями зору в умовах інклюзивної освіти

Навчально-методичний посібник

*Друкується за рішенням вченої ради
комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»
(від 10.11.2020 року, протокол № 4)*

Кропивницький
2021

УДК 37.013
В 61

Войтко В.В. Корекційно-розвиткова робота з учнями з порушеннями зору в умовах інклюзивної освіти : [навчально-методичний посібник] / за заг. ред. О.Е. Жосана. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. –104 с.

У навчально-методичному посібнику подано рекомендації щодо попередження, усунення та корекції порушень розвитку дітей з вадами зору.

Методичні рекомендації адресовані вчителям, батькам, вихователям, психологам, соціальним педагогам, тифлопедагогам.

Збірник містить методичні рекомендації зі здійснення корекційної роботи з дітьми, які мають вади зору. Подані форми та методи роботи, напрямки та типи корегуючої діяльності з такими дітьми.

Безперечна цінність збірника полягає в тому, що його інформація є основою особистісно орієнтованого підходу в плануванні та здійсненні корекційної роботи з дітьми з вадами зору.

Рецензенти:

Молчанова О.М. – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»;

Каськова Н.Ф. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Кіровоградського інституту ВНЗ «Університет сучасних знань».

Відповідальна за випуск – Людмила КОРЕЦЬКА

© КЗ «КОІППО імені
Василя Сухомлинського», 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
РОЗДІЛ І	
ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ	
З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	6
Класифікація сліпих і слабозорих.....	6
Характеристика зорових функцій.....	7
Зорові дисфункції у дітей шкільного віку.....	10
Причини і симптоми хвороби.....	12
Особливості психофізичного розвитку дітей з порушеннями зору.....	14
Особливості соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з порушеннями зору.....	21
Особливості поведінки дітей з порушеннями зору.....	23
Соціально-психологічна адаптація дітей з порушенням зору.....	24
РОЗДІЛ ІІ	
КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВА РОБОТА З УЧНЯМИ, ЯКІ МАЮТЬ	
ПОРУШЕННЯ ЗОРУ, В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	30
Структура психокорекційної роботи.....	30
Корекційно-розвивальні заняття для дітей зі зниженим зором.....	31
Особливості предметної діяльності дітей з порушенням зору.....	32
Особливості ігрової діяльності.....	35
Використання дидактичних ігор та завдань	37
Гімнастика для очей.....	39
Корекційні ігри та вправи для лікування амбліопії.....	40
Ігри та вправи на розвиток перцептивної активності збережених аналізаторів.....	40
Релаксація очей.....	42
Дрібна моторика.....	44
Основні напрями формування навичок дрібної моторики в дітей з порушенням зору.....	45
Корекція зорово-рухової й моторної координації.....	46
Корекція образотворчих навичок.....	46
Вправи для нормалізації рухів очей(за Вільямом Бейтсом, американським лікарем-тифлопедагогом.....	47
Вправи для розслаблення всього тіла включно з очима.....	48
Корекція порушень розвитку емоційно-вольової та особистісної сфери в дітей з порушенням зору.....	49
Ігри для розвитку дрібних м'язів пальців руки та окоміру дітей.....	51
Дидактичні ігри для розвитку орієнтування в просторі для дітей з вадами зору.....	55
Сенсорний розвиток.....	61
РОЗДІЛ ІІІ	
ПРОГРАМА З КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ	
«КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ» (корекція емоційної та пізнавальної сфер) для дітей вадами зору.....	63
Висновки.....	99
Список використаних джерел.....	100
Додаток.....	102

ВСТУП

Упродовж багатьох століть у повсякденній свідомості складалося уявлення про сліпу людину як особистість глибоко збиткову, неповноцінну. Їм приписували різноманітні негативні особистісні властивості: погані звички, відсутність духовних інтересів, наявність негативних моральних (егоїзм, відсутність почуття обов'язку, товариства) і вольових (сугестивність, негативізм) рис характеру, релігійно-містичний світогляд та ін. Усі ці особливості розглядалися як прямий наслідок порушень зору. У результаті сліпого уявляли як людину абсолютно іншу, ніж зрячу, а можливості компенсації дефекту розвитку та вдосконалення такої особистості вважали вкрай обмеженими.

З часом погляди на сліпих людей змінилися, але проблема залишилася. За даними Міністерства охорони здоров'я, понад мільйон дітей страждають різними захворюваннями очей і порушеннями зору (короткозорість, далекозорість, амбліопія, косоокість та ін.). З кожним роком кількість таких дітей зростає.

За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я:

- у світі проживає 45 млн. сліпих, які потребують соціальної і професійно-технічної підтримки;
- у світі проживає 135 млн. людей із низьким зором;
- протягом 1994-2000 років кількість сліпих у світі збільшилася на 64%;
- 90% сліпих і людей з низьким зором проживає в країнах, що розвиваються: в Індії, в Африці (регіон Сахари), у Китаї тощо;
- кожні 5 секунд у світі сліпне одна людина;
- щохвилини у світі сліпне одна дитина;
- якщо не вжити термінових заходів, то до 2021 року у світі буде жити 100 млн. сліпих;
- основними причинами сліпоти є катаракта, трахома, глаукома (70% усіх випадків). Інші 30% виникають унаслідок дефіциту вітаміну А, онхоцеркозу, травм тощо.

Поганий зір позначається на розумінні й осмисленні дітьми навколишнього, вони не бачать взагалі, або дуже погано висотні будівлі, птахів, дерева, світ комах та багато іншого, погано орієнтуються в просторі.

Рухова активність цих дітей також обмежена, тому більшість із них страждає гіподинамією, порушеннями постави, плоскостопістю, зниженням функціональної діяльності дихання та серцево-судинної системи.

Крім цього такі діти мають величезні труднощі входження в суспільство.

Їм важко спілкуватися з іншими людьми, орієнтуватися в просторі, вони обмежені у виборі діяльності.

Порушення соціальних контактів стає причиною відхилень у формуванні особистості сліпонародженого і таких, що рано втратили зір, а при відсутності або недостатньо кваліфікованому педагогічному втручанні викликає появу негативних особливостей. Стійкі властивості особистості такої дитини спрямованість, здібності, темперамент і характер) лише опосередковано пов'язані з дефектами зору. В одних випадках цей зв'язок обумовлений

недоліками в області чуттєвого пізнання невдалим досвідом пізнавальної та орієнтовної діяльності (наприклад, страх нового), в інших – несприятливими умовами виховання, випаданням з колективу, обмеженням діяльності, негативними результатами спроб налагодження контактів зі зрячими.

У дітей з порушеннями зору зберігаються загальні закономірності розвитку, властиві дітям, які нормально бачать. У той же час мають місце специфічні особливості формування психічних процесів: порушення зору, які зумовлюють труднощі в пізнавальному, емоційному, соціальному та особистісному розвитку дитини.

Для успішного входження сліпих і слабозорих дітей у суспільство необхідна соціально-психологічна адаптація, яка допоможе подолати страхи і труднощі, що виникають у дітей в процесі становлення їх особистості.

Перед суспільством поставлене шляхетне завдання – знайти шляхи підвищення якості життя осіб з обмеженими можливостями. У цей час більш 500 млн. чоловік (тобто кожна десята людина на Землі) відносяться до осіб з обмеженими можливостями. Серед них не менш 150 млн. дітей.

Усе більшого поширення набуває думка, згідно з якою турбота суспільства про осіб з обмеженими можливостями є мірилом його культурного й соціального розвитку, а також морального здоров'я. У зв'язку з цим фахівці багатьох країн ведуть пошук ефективних програм зміцнення здоров'я осіб з обмеженими можливостями, особливо дітей, відновлення їх працездатності, соціальної реабілітації, адаптації, активної участі в житті. Завдання це досить складне, і щоб розв'язати його, потрібні комплексні наукові дослідження, об'єднання зусиль медиків, педагогів.

РОЗДІЛ І

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Класифікація сліпих і слабозорих

За встановленою класифікацією до сліпих відносяться особи, гострота зору (Візуз) яких знаходиться в межах від 0% до 0,04%. Таким чином, контингент сліпих включає людей, повністю позбавлених зору (тотальні сліпі) і володіють залишковим зором (з гостротою зору від світловідчуття до 0,04%).

Тотально сліпі діти використовують в отриманні навчальної інформації дотик і слух. Сліпі діти із залишковим зором також основну навчальну інформацію отримують через дотик і слух, тож при наявності такого глибокого ураження використання зору протягом тривалого часу негативно впливає на його подальший розвиток. Однак у процесі навчання і виховання залишковий зір не ігнорується, оскільки він дає дітям додаткову інформацію про навколишній світ. Діти з гостротою зору від 0,05% до 0,2% належать до категорії слабозорих і вже можуть працювати за допомогою зору при дотриманні певних гігієнічних вимог.

Велике значення для розвитку психіки має час настання сліпоты:

- *сліпонароджені* – до цієї групи відносять людей, які втратили зір до становлення мови, тобто приблизно до трьох років, і не мають зорових уявлень;
- *осліплі* – втратили зір у наступні періоди життя і зберегли тією чи іншою мірою зорові образи в пам'яті. Цілком очевидно, що, чим пізніше порушуються функції зору, тим меншим буде вплив аномального чинника на розвиток і прояв різних сторін психіки. Але разом з тим змінюються, обмежуються у зв'язку з віковим зниженням пластичності і динамічності центральної нервової системи можливості компенсаторного пристосування.

Порушення зору можуть бути вродженими і набутими. Вроджені порушення зору:

- *мікрофтальмія* – груба структурна зміна очей;
- *анoftальм* – вроджена безокість;
- *катаракта* – помутніння кришталика, пігментна дистрофія сітківки, що характеризується звуженням поля зору;
- *астигматизм* – аномалія рефракції, тобто заломлюючої здатності ока, обумовленої спадковими факторами.

Вроджена патологія органу зору може бути також викликана пошкодженнями або захворюваннями в період внутрішньоутробного розвитку (токсоплазмоз та інші інфекції, запальні процеси, порушення обміну речовин тощо).

Набуті вади зорового аналізатора поширені менше, ніж вроджені. Однак важкі захворювання органів зору (глаукома, атрофія зорового нерва та ін.), захворювання центральної нервової системи (менінгіт, менінгоенцефаліт), ускладнення після загальних захворювань організму (грип, кір та ін.) і травматичні пошкодження мозку й очей, перенесені дитиною, можуть привести до порушення зору.

Крім того, розрізняють *прогресуючі і непрогресуючі* порушення зорового аналізатора. Прогресуючі дефекти відрізняються поступовим погіршенням зорових функцій у результаті впливу патологічного агента. Зниження основних зорових функцій (гострота зору, поле зору) може бути при появі мозкових пухлин, при підвищенні внутрішньоочного тиску (глаукома). Дуже часто зустрічаються випадки прогресування короткозорості і далекозорості.

Характеристика зорових функцій

Зір – одне з потужних джерел інформації про зовнішній світ. 85-90% інформації надходить у мозок через зоровий аналізатор, і часткове або глибоке порушення його функцій викликає ряд відхилень у фізичному й психічному розвитку дитини. Зоровий аналізатор забезпечує виконання найскладніших зорових функцій. Прийнято розрізняти п'ять основних зорових функцій:

- 1) центрального зору;
- 2) периферичного зору;
- 3) бінокулярного зору;
- 4) світловідчуття;
- 5) відчуття кольору.

Центральний зір вимагає яскравого світла і призначений для сприйняття кольорів і об'єктів малих розмірів. Особливістю центрального зору є сприйняття форми предметів. Тому ця функція інакше називається форменим зором. Стан центрального зору визначається гостротою зору. У медичній термінології гострота зору позначається *Visus*. Одиниця виміру оптичного середовища очей – діоптрія (D). Гострота зору правого ока – *Vis OD*, лівого – *Vis OS*. Зір, при якому око розрізняє дві точки під кутом зору в одну хвилину, прийнято вважати нормальним, що дорівнює одиниці (1,0). Формений зір розвивається поступово: він виявляється на 2-3 місяці життя дитини; переміщення погляду за рухомим предметом формується у віці 3-5 місяців; на 4-6 місяці дитина впізнає родичів, які за нею доглядають; після 6 місяців дитина розрізняє іграшки – *Vis-0,02-0,04*, від року до двох років *Vis-0,3-0,6*. Розпізнавання форми предмета в дитини з'являється раніше (5 місяців), ніж розпізнавання кольору.

Бінокулярний зір – здатність просторового сприйняття, об'єму і рельєфу предметів, бачення двома очима. Його розвиток починається на 3-4 місяці життя дитини, а формування закінчується до 7-13 років. Удосконалюється він у процесі накопичення життєвого досвіду. Нормальне бінокулярне сприйняття можливе при взаємодії зорово-нервового і м'язового апарату ока. У слабозорих дітей бінокулярне сприйняття найчастіше порушене. Однією з ознак порушення бінокулярного зору є косоокість – відхилення одного ока від правильного симетричного положення, що ускладнює здійснення зорово-просторового синтезу, викликає сповільненість темпів виконання рухів, порушення координації тощо. Порушення бінокулярного зору призводить до нестійкості фіксації погляду. Діти часто бувають не в змозі сприймати предмети та дії у взаємозв'язку, відчуваючи складнощі у спостереженні за рухомими предметами (м'ячем, воланом), ступенем їх віддаленості. У зв'язку з цим таким дітям треба давати більше часу для розглядання предметів і динамічного сприйняття, а

також словесного опису тих предметів і дій, які учням доведеться спостерігати самотійно. Важливим засобом розвитку бінокулярного зору є різні види побутової праці та ігрової діяльності: гра в м'яч, кеглі; моделювання та конструювання з паперу (орігамі), картону; заняття з мозаїкою, плетіння тощо. Розвиток зорово-просторового синтезу сприяє поліпшенню орієнтування в просторі під час ігрової діяльності, занять фізкультурою і спортом.

Периферичний зір діє в сутінках, він призначений для сприйняття навколишнього фону і великих об'єктів, служить для орієнтування в просторі. Цей вид зору має високу чутливість до рухомих предметів. Стан периферичного зору характеризується полем зору. Поле зору – це простір, який сприймається одним оком під час його нерухомого положення. Зміна поля зору (скотома) може бути ранньою ознакою деяких очних захворювань і ураження головного мозку. Розрізняються вони за місцем їх розташування. Порівняно невелике звуження меж поля зору звичайно дітьми не помічається. При більш виражених змінах меж поля зору діти відчують труднощі під час орієнтації і зорово-просторового аналізу. Наявність у полі зору скотом веде до виникнення темних плям, тіней, кругів та інших видів порушень поля зору, ускладнюючи сприйняття предметів, дій, навколишньої дійсності.

У слабозорих дітей відзначаються різні стани полів зору, зумовлені характером і ступенем зорової патології. Діти із звуженням поля зору до 10° вже можуть бути визнані інвалідами по зору. Учителеві фізкультури важливо мати відомості про стан як центрального, так і периферичного зору кожного учня. На уроках фізкультури, ЛФК, ритміки, у процесі просторового орієнтування використовується *периферійний зір*, а при читанні, розгляданні малюнків, наочних посібників на уроках хімії, біології та інших – *центрального*. Ці відомості слід враховувати в процесі просторового орієнтування, у пересуваннях, іграх, під час метання в ціль. Т.А. Зельдович (1964), В.В. Васильєва (1966) відзначають, що в умовах спеціального навчання, під впливом рухливих і спортивних ігор у тих, хто займається, покращується поле обзору, просторовий зір, покращується зоровий і дотиковий контроль за виконанням рухів.

Кольоровий зір. Завдяки цьому зору людина здатна сприймати і розрізняти все різноманіття кольорів у навколишньому світі. Поява реакції на розпізнавання кольору в маленьких дітей відбувається в певному порядку. Швидше за все дитина починає розпізнавати червоний, жовтий, зелений кольори, а пізніше – фіолетовий і синій. Око людини здатне розрізняти різноманітні кольори й відтінки при змішуванні трьох основних кольорів спектру: червоного, зеленого і синього (або фіолетового). Випадання або порушення одного з компонентів називається – діхромазія. Вперше це явище описав англійський учений-хімік Дальтон, який сам страждав цим розладом. Тому порушення кольорового зору в деяких випадках називають дальтонізм. Через порушення сприйнятливості червоного кольору червоні й оранжеві відтінки дітям видаються темно-сірими або навіть чорними. Жовтий і червоний сигнал світлофора для них – один колір. Тони кольорового спектра відрізняються один від одного за трьома ознаками: колірний тон, яскравість і

насиченість. Розвиток контрастності в навчанні дітей з порушеннями зору має важливе значення. Посилення яскравості, насиченості й контрастності забезпечить більш чітке сприйняття зображуваних предметів і явищ. Дальтоніків не допускають до керування транспортом. Дальтонізм невиліковний, передається спадково (ця вада пов'язана зі статтю: більшість хворих – чоловіки) або виникає після деяких очних і нервових хвороб. Дуже важливе правильне сприйняття кольорів для моряків, льотчиків, хіміків, художників.

У слабозорих дітей розлади кольоросприйняття залежать від клінічних форм слабозорості, їх походження, локалізації й перебігу. У незрячих замість зору керування рухами рук замінюється м'язовим відчуттям. В.П. Єрмаков, Г.А. Якунін (2000), посилаючись на роботи В.М. Бехтерева, Е.С. Лібман (1974) та інших, відзначають факт наявності як у дітей з нормальним зором, так і в незрячих, слабозорих шкірно-оптичної чутливості («шкірного зору»). Це здатність шкірних покривів реагувати на світловий і колірний вплив. Розрізнення кольорових відтінків, на думку авторів, відбувається завдяки різним якостям відчуття кольору. Кольорові відтінки діляться на:

- 1) «гладкі» і «слизькі» – блакитний і жовтий кольори;
- 2) «притягуючі» або «в'язкі» – червоний, зелений, синій;
- 3) «шорсткі» або «гальмівні» рухи рук – помаранчевий і фіолетовий.

«Гладким» сприймається білий колір, а «гальмуючим» – чорний. Учителям необхідно володіти інформацією про можливості учнів сприймати кольори. Це важливо при демонстрації і використанні кольорового спортивного інвентарю (м'ячі, обручі, скакалки, лижі тощо), наочних посібників, розгляданні репродукцій і подібне. При виготовленні наочних посібників для дітей з порушенням зору використовуються переважно червоний, жовтий, помаранчевий і зелений кольори.

Світлосприйняття – здатність сітківки сприймати світло і розрізняти його яскравість. Розрізняють світлову й темну адаптацію. Нормальний зір має здатність пристосовуватись до різних умов освітлення. Світлова адаптація – пристосування органа зору до високого рівня освітлення. Світлова чутливість з'являється в дитини відразу ж після народження. Діти, у яких порушена світлова адаптація, у сутінках бачать краще, ніж на світлі. У деяких дітей з порушенням зору відзначається світлобоязнь. У цьому випадку діти користуються темними окулярами. Такій дитині слід запропонувати місце для занять фізкультурою в тіньовій частині залу, спортивного майданчика або стати спиною до сонця (джерела світла). Розлад темної адаптації призводить до втрати орієнтації в умовах зниженого освітлення. Освітленість спортивного залу (приміщення) у школах III-IV видів повинна бути набагато вищою, ніж для учнів з нормальним зором.

Зорові дисфункції у дітей шкільного віку

Короткозорість або міопія – дефект зору, коли людина чітко бачить лише близько розташовані предмети, результат підвищеної заломлювальної сили оптичних середовищ ока (кришталика, рогівки) або надто великої довжини осі (при нормальній заломлювальній силі) очного яблука. При короткозорості промені від віддаленого предмета, що входять в очі паралельно, збираються не на сітківці ока, що потрібно для нормального зору, а перед нею.

При високій прогресуючій короткозорості зір погано виправляється окулярами, з'являється утруднення при читанні, відчуття літаючих мушок перед очима, іноді раптове зниження зору в результаті крововиливу, відшарування сітківки. Під час читання учні наближають книжку до очей, сильно схиляють голову під час письма, примружують очі при розгляданні предметів – це перші ознаки розвитку міопії. Зорові можливості дітей з міопією при роботі зблизька відносно великі. Однак безперервне тривале зорове навантаження на близькій відстані повинне бути не більше 15-20 хв. Розрізняють три ступені міопії: слабка – до 3 D; середня – від 3 до 6 D; висока – понад 6 D. При високому ступені міопії спостерігається відшарування сітківки ока. Часто причиною відшарування сітківки є травма, надмірне фізичне навантаження, струс тіла та ін.

У дітей, слабо розвинених фізично, короткозорість розвивається частіше і швидше прогресує. Для профілактики короткозорості і припинення її прогресування дослідники Олдос Хакслі (1997); С.І. Шкарлова, В.Є. Романовський (2000) та інші рекомендують такий комплекс заходів:

- загальне зміцнення організму;
- активізацію функцій дихальної та серцево-судинної систем;
- зміцнення м'язово-зв'язкового апарату ока;
- поліпшення діяльності м'язів ока, зокрема акомодацийного м'яза;
- зміцнення склери тощо.

Далекозорість (гіперметропія) характеризується тим, що фокус паралельних променів після їх заломлення в оці виявляється лежачим позаду сітківки.

У новонароджених очі, як правило, далекозорі. У процесі росту дитини розмір її очного яблука збільшується і до 10 років очі стають співмірними, а якщо розвиток очей відстає, то вона стає далекозорою. При цьому функціональні можливості зорової системи при роботі зблизька гірші, ніж у короткозорих. Далекозорим дітям доводиться надмірно напружувати свій акомодацийний апарат, напружена зорова робота викликає у них зорове стомлення, яке проявляється у вигляді головного болю, важкості в очах, в області чола, а іноді в запамороченні, літери при читанні зливаються, стають нечіткими. Усі ці явища обумовлені перевтомою війчастого м'яза.

Ступені далекозорості:

- слабкий ступінь – гіперметропія до +2,0 діоптрій;
- середній ступінь – гіперметропія до +4,0 діоптрій;
- високий ступінь – гіперметропія вище +4,0 діоптрій.

Деякі автори виділяють три види гіперметропії:

- 1) приховану (субклінічну) гіперметропію, яка корегується самостійно за

рахунок цилиарного м'язу. Пацієнти при цьому виді гіперметропії скарг не мають;

2) факультативну – гіперметропія, яка не потребує корекції лінзами, оскільки сила акомодатії достатня. Пацієнти можуть скаржитись на втомлюваність очей;

3) абсолютну гіперметропію, яка потребує корекції лінзами, оскільки сили акомодатії недостатньо. Пацієнти скаржаться на поганий зір і втомлюваність очей.

Далекозорість коригується оптичними лінзами. Раннє виявлення, корекція окулярами і спеціальні вправи для зняття зорової втоми можуть попередити виникнення косоокості. Оскільки далекозорість не супроводжується органічними ураженнями очного дна, діти, які страждають цим недугом, не мають протипоказань до фізичних навантажень.

Косоокість (синоніми гетеротропія, страбізм) – патологія органів зору, за якої при погляді прямо періодично або постійно виявляється відхилення одного або обох очей у будь-який бік.

У нормі очі в людини розташовуються симетрично і рухаються синхронно. При цьому зображення побаченого предмета фокусується в центральній області кожного ока. Інформація від кожного ока надходить в кору головного мозку, де відбувається формування загального бінокулярного (просторового) зображення. При косоокості бінокулярний зір неможливий: мозок, щоб «виправити» двоїння зображення, виключає інформацію, яка надходить від ока, що косить. Тривала косоокість супроводжується поступовим погіршенням гостроти зору ока, що косить, і виключенням його з зорового процесу (амбліопія).

Косоокість у дітей виявляється дуже часто (у 2% всіх новонароджених), це пов'язано з особливостями розвитку органу зору в дітей. У більшості немовлят до 6-місячного віку косоокість проходить самостійно. Ризик розвитку цієї патології вищий у тих дітей, батьки яких також страждали косоокістю.

Класифікація косоокості:

- залежно від часу виникнення патології косоокість може бути вроджена або набута;

- відхилення очей можуть відбуватися в горизонтальній площині (езотропія, або косоокість, яка сходиться, і екзотропія, або косоокість, яка розходиться) та у вертикальній площині (гіпертропія, якщо око відхилене догори, і гіпотропія, якщо око відхилене донизу);

- залежно від причини виникнення косоокість буває співдружна або паралітична;

- за характером прояву косоокість може бути періодична або постійна;

- залежно від залучення одного або обох очей розрізняють односторонню або переміжну (альтернуюча) косоокість.

Причини і симптоми хвороби

Причини виникнення косоокості різноманітні. Основне значення має високий або середній ступінь аметропії, різке зниження гостроти зору на одному оці, а також аномалії розвитку м'язів ока, перенесені травми, паралічі окорухових нервів, деякі інфекційні захворювання, перенесені стреси та психічні травми.

Співдружня косоокість зазвичай виникає в дитячому віці, косити можуть поперемінно обидва ока, при цьому величина відхилення очей від центрального положення приблизно однакова. Обсяг рухів очних яблук зберігається повністю, двоїння відсутнє.

Причиною розвитку співдружньої косоокості в більшості випадків є аметропії (астигматизм, короткозорість, далекозорість), також патологія розвивається при різкому зниженні зору, захворюваннях ЦНС, сітківки та зорового нерва.

Паралітична косоокість виникає в будь-якому віці в результаті травматичного або токсичного ураження м'язів, що відповідають за рух ока. При паралітичній косоокості обмежені або відсутні рухи одного ока в тому напрямку, за який відповідає уражений м'яз, спостерігається двоїння зображення, запаморочення, голова хворого може бути відхилена в бік ураженого м'яза.

У дітей іноді спостерігається уявна косоокість, ілюзія відхилення очей зумовлена особливостями анатомічної будови і розташування органу зору. При уявній косоокості бінокулярний зір збережено, двоїння немає, тому лікувати таких дітей не потрібно.

Діагностика. Для виявлення косоокості лікар-офтальмолог проводить комплексне обстеження, що включає ретельний збір анамнезу, зовнішній огляд очей, дослідження очного дна, зорових функцій, визначення кута відхилення (величини девіації).

Лікування. Кінцевою метою при лікуванні косоокості є відновлення бінокулярного зору і нормального положення очей (ортотропія).

Думка про те, що косоокість може пройти сама по собі, помилкова. Прогноз при косоокості прямо залежить від того, наскільки рано виявлено захворювання і як швидко почалось адекватне лікування. Відсутність лікування загрожує розвитком серйозних ускладнень.

Лікування косоокості може бути терапевтичним або хірургічним. Терапевтичне лікування має бути регулярним і тривалим, хірургічну корекцію косоокості проводять після закінчення формування ока (не раніше ніж у 18-20 років). Хірургічне лікування усуває лише косметичний недолік, після нього потрібно буде виконувати комплекс спеціальних вправ.

Є спеціальні вправи для очей при косоокості:

- потрібно стати до сонця спиною і відкрити косе око, а те око, яке дивиться прямо, прикрити рукою. Голову повертати в бік сонця до того моменту, поки на хворе око не впаде промінь сонця. За одне тренування необхідно виконати десять ритмічних поворотів;
- закинувши голову назад, потрібно певний час дивитися на кінчик носа.

Якщо вправи від косоокості робить дитина, то можна сказати їй, щоб уявляла муху на кінчику носа. Так їй легше буде дивитися в одну точку;

- витягнувши руки вперед, потрібно доторкатися по черзі вказівним пальцем кожної руки до носа, при цьому вести погляд за пальцем. Таку вправу варто робити довго й інтенсивно доти, поки очі не почнуть боліти або не з'являться сльози.

Астигматизм – поєднання в одному оці різних видів рефракцій або різних ступенів рефракції одного виду. Симптоми астигматизму: виражені явища зорового стомлення, головні болі, блефаро кон'юнктивіти, рідше – хронічне запалення країв повік. Причинами розвитку астигматизму можуть бути: поранення ока, оперативні втручання на очному яблуці, хвороби рогівки. Для лікування й корекції астигматизму використовуються наступні методи: корекція окулярами, корекція контактними лінзами, хірургічні методи лікування (С.І. Шкарлова, В.Є. Романовський, 2000). При виборі корекції спочатку встановлюється ступінь астигматизму, а при призначенні окулярів враховується індивідуальна переносимість корекції, розрахована на зорову комфортність. Астигматизм середнього ступеня (до 0,5 D) зустрічається настільки часто, що називається фізіологічним астигматизмом.

Ністагм (тремтіння очей) – мимовільні коливальні рухи очних яблук. За напрямком він може бути горизонтальним, вертикальним і обертальним; за типом – маятникоподібним, поштовхоподібним і змішаним. Причини виникнення ністагму: поразки таких ділянок мозку, як мозочок, гіпофіз, довгастий мозок та інше. Ністагм, як правило, не викликає занепокоєння в дітей, але вони відчують нечіткість сприйняття навіть при досить високій гостроті зору, слабкість зору, яка погано піддається корекції. Терапія ністагму здійснюється за допомогою окулярної корекції (при наявності аномалій рефракції), плеоптичного лікування, зміцнення акомодацийного апарату, медикаментозного лікування, яке може призвести до часткового зниження амплітуди ністагму, підвищення зорових функцій.

Амбліопія – зниження зору без видимих причин, що виражається в зниженні гостроти центрального зору. Часто виникає внаслідок вимушеної бездіяльності ока при косоокості та порушенні бінокулярного зору. При амбліопії не спостерігаються органічні порушення, проте в деяких випадках вона може призвести до амаврозу (повної сліпоти). У незрячих дітей найчастіше зустрічається часткова атрофія зорового нерва або повна атрофія зорового нерва.

Катаракта – помутніння кришталика ока, що призводить до значного зниження гостроти зору.

Глаукома – підвищення внутрішньоочного тиску, який, у свою чергу, призводить до підвищення внутрішньочерепного тиску.

Ретролентальна фіброплазія – захворювання, при якому за кришталиком утворюється щільна мембрана зі сполучної тканини і відшарованої сітківки в результаті токсичної дії 80-100% кисню, який дають недоношеним дітям, що викликає часткове або повне відшарування сітківки. Найчастіше ретролентальна фіброплазія закінчується сліпотою. Це захворювання на сучасному етапі займає

друге місце із загального числа очних захворювань у дітей.

У незрячих дітей також спостерігаються такі порушення зору, як зниження функцій зорового аналізатора, ураження органу зору або ока в цілому, пухлини мозку або очей (ретинобластома) тощо.

Особливості психофізичного розвитку дітей з порушеннями зору

При відсутності зору виникають значні особливості розвитку, хоча загальні закономірності розвитку, характерні для нормальних дітей, зберігаються.

Так, у розвитку сліпого дошкільника можна визначити три характерні особливості.

Перша полягає в деякому загальному відставанні розвитку сліпої дитини в порівнянні з розвитком зрячої, що зумовлене меншою активністю при пізнанні навколишнього світу. Це проявляється як у сфері фізичного, так і розумового розвитку.

Крім того, зазначається, що в цьому віці багато сліпих дітей мають психіатричні проблеми.

Багато педагогів минулого відзначали безініціативність, пасивність сліпої дитини. Чим пізніше відбулася втрата зору, тим сильнішою була пов'язана з нею психологічна травма. Втрата або порушення зору нерідко породжують байдужість не лише до громадського, а й до особистого життя.

Друга особливість розвитку сліпої дитини полягає в тому, що періоди розвитку сліпих дітей не збігаються з періодами розвитку зрячих. До того часу, поки сліпа дитина не виробить способів компенсації сліпоті, подання, одержувані ним із зовнішнього світу, будуть неповні, уривчасті і дитина буде розвиватися повільніше.

Третьою особливістю розвитку сліпої дитини є диспропорційність. Вона проявляється в тому, що функції і сторони особистості, які менш страждають від відсутності зору (мова, мислення та ін.), розвиваються швидше, хоч і своєрідно, інші більш повільно (рух, оволодіння простором). Слід зазначити, що нерівномірність розвитку сліпої дитини виражається більш різко в дошкільному віці, ніж у шкільному.

Органічні розлади зорового аналізатора, порушуючи соціальні відношення, змінюють статус дитини, яка має зорову недостатність. Дітям притаманний астеничний стан, який характеризується небажанням гратися, нервовою напругою, підвищеною втомлюваністю. Такі діти частіше потрапляють в стресову ситуацію, ніж діти з нормальною зоровою функцією. Постійна висока емоційна напруга, відчуття дискомфорту можуть викликати емоційні розлади, порушення балансу між процесами збудження і гальмування в корі головного мозку. У дітей з зоровою патологією спостерігаються такі дефекти волі:

- імпульсивність поведінки;
- навіюваність;
- впертість;
- негативізм.

Через нестачу зору порушена мимовільна увага (вузький запас знань і уявлень). Зниження вольової уваги зумовлене порушенням емоційно-вольової сфери і веде до розгальмованості – низького об'єму уваги, хаотичності, тобто нецілеспрямованості, переходу одного виду діяльності до іншого, і навпаки, до загальмованості дітей, інертності, низького рівня переключення уваги. Неуважність дітей пояснюється перевтомою внаслідок тривалого впливу слухових подразників. Тому в слабо зрячих дітей втома настає швидше, ніж у нормально зрячих однолітків.

Розглядаючи особливості пам'яті слабо зрячих відмічено, що порушення співвідношення основних процесів збудження і гальмування негативним чином впливає на процеси запам'ятовування. Спостерігається слабе збереження зорових образів і зниження об'єму довготривалої пам'яті. Утворення і запам'ятовування у незрячих точних і простих рухів потребує 8-10 повторів, тоді як у нормально зрячих достатньо 6-8 повторів.

Залежно від ступеня ураження зорових функцій порушується цілісність сприйняття. У слабо зрячих домінує зорово-рухово-слухове сприйняття. Об'єм уваги в молодших школярів малий. У сліпих дітей і в дітей із залишковим зором основні форми сприйняття – тактильно-рухова і зорово-рухово-слухова.

Особливості фізичного розвитку і рухових порушень

Порушення зору ускладнюється такими факторами:

- просторове орієнтування;
- затримує формування рухових навичок;
- призводить до зниження рухової і пізнавальної активності;
- спричиняє порушення правильної пози при ходьбі, бігу, у рухливих іграх, природних рухах;
- порушує координацію і точність рухів;
- стає причиною високого рівня плоскостопості (до 53,8%), порушення постави (до 59,2%), простудних захворювань.

Отже, психічний розвиток дітей дошкільного віку з порушенням зору має певні характерні особливості.

Сприйняття

При порушенні зору відбувається скорочення і послаблення функцій зорового сприйняття і в слабозорих, і таких, що бачать частково, або повне припинення сприйняття в дітей з повною втратою зорових відчуттів.

У слабозорих дітей спостерігаються труднощі при пізнанні малюнків і предметів, сповільненість огляду, пропуск деталей зображення. Унаслідок нечіткого сприйняття окремих елементів і неточності уявлень нерідко формуються помилкові версії щодо зображеного на малюнку. Розглядання слабозорими дітьми малюнка по частинах ускладнює осмислення його змісту, порушує сприйняття просторових відносин між зображеними на ньому предметами. У дітей з порушенням зору відзначається зниження швидкості зорового сприйняття геометричних фігур, цифр, буквосполучень. Сповільненість, фрагментарність, нечіткість, спотворення сприйняття спостерігаються при оволодінні навичками читання і письма.

Найбільш значні порушення зорового сприйняття встановлені при

гостроті зору 0,2 і нижче. Проте участь залишкового зору у формуванні зорового образу продовжує залишатися провідним у деяких видах діяльності і в орієнтуванні в просторі.

Серед слабозорих дошкільників виділяються діти зі звуженим полем зору, що ускладнює їм сприйняття і впізнання предметів. Діти з вузьким полем зору обводять фігуру поглядом кілька разів, у них виникає зісковзування з контура, часті зміни напрямку руху, повернення, збільшується тривалість фіксації.

У слабозорих дітей спостерігається також порушення рухових функцій ока: нестійкість фіксації погляду, нерівномірність руху очей, ністагмійні рухи (тремтіння очей), порушення відстежувальної функції, зміна амплітуди рухів очних яблук, деякі обмеження в повороті очей та інше. Недорозвинення або порушення функцій рухового апарата ока при неповноцінному зорі ускладнює сприйняття руху предметів, а також окомірних оцінок пропорцій, протяжності, відстаней.

У значної кількості слабозорих дітей спостерігаються порушення **колірного зору**. Наявність колірного зору відіграє велику роль у впізнанні предметів і зображень, дозволяє краще розрізняти деталі об'єктів і сприймати велику кількість інформативних ознак.

Слухове сприйняття

Слухове сприйняття відіграє важливу роль для сліпих і слабозорих дітей при орієнтації в просторі і русі. Сліпа дитина вчиться використовувати звукові ознаки предметів, голос батьків для орієнтування, впізнавання і формування образів навколишнього світу. Тонке й точне диференціювання слухового сприйняття в сліпих дітей формується у молодшому дошкільному віці. У той же час співвідносність звуків із предметністю сприйняття в ранньому віці ще низька порівняно зі сприйняттям у дітей середнього і старшого дошкільного віку. Таким чином, слухове сприйняття в сліпих і слабозорих дітей є важливим засобом психічного розвитку, його необхідно оберігати й розвивати.

Слухові уявлення в сліпих і слабозорих дітей формуються так само, як і в дітей, що нормально бачать, на основі слухового сприйняття, відтворення і продуктивної уяви. Формування слухових представлень у сліпих і слабозорих дошкільнят має деяку своєрідність, обумовлену повним або частковим виключенням зору. При повному збереженні слухового аналізатора спрямованість при формуванні уявлень повинна зосереджуватися на забезпеченні компенсації сліпоти й усуненні дефектів зору. Так, під час освоєння нових предметних дій і розвитку просторового й рухового орієнтування при опорі на слухове сприйняття можна сформулювати різні уявлення. Важливу роль в розвитку слухових уявлень має процес оволодіння предметною діяльністю з опорою на мову, на прийнятий дитиною мотив діяльності.

Велике значення в сприйнятті і пізнанні навколишньої дійсності у сліпих і слабозорих дітей має дотик. Тактильне сприйняття забезпечує отримання комплексу різноманітних відчуттів (дотик, тиск, рух, тепло, холод, біль, фактура матеріалу тощо) і допомагає визначати форму, розміри фігури, встановлювати пропорційні відносини.

У результаті спеціального навчання в сліпих дітей може досконало розвинутися дотикове сприйняття просторових ознак (форма, величина та ін.) і просторових відносин. Так, під впливом навчання вони легко диференціюють і пізнають предмети круглої або овальної форми, а також квадратної або прямокутної. Дещо важче вони диференціюють і пізнають предмети складної геометричної конфігурації (іграшки, предмети побуту та ін.). Значні складнощі для сприйняття становлять динамічні зміни у формі, розмірах, взаєминах частин об'єктів.

В умовах навчання дотикове сприйняття в сліпих дітей розвивається, стає більш тонким і розчленованим, що дозволяє їм при наближених оцінках величини і розмірів користуватися своєрідним дотиковим «окоміром».

Уявлення

У дітей з глибокими порушеннями зору відзначається зниження рівня узагальненості й чіткості, а також фрагментарність зорових уявлень. У процесі сприйняття слабозорі дошкільники нечітко диференціюють основні ознаки предметів, що може внести в образ помилкове уявлення. Помилковість формування уявлень є результатом фрагментарного, схематичного і недостатньо повного, адекватного відображення навколишнього світу.

Звууженість чуттєвої сфери пізнання в дітей із порушенням зору найтіснішим чином пов'язана з недостатньою диференціацією ними образів.

Схематизм, фрагментарність та інші неадекватні ознаки, відображені в уявленнях, долаються шляхом чіткої організації процесу сприйняття, розвитку спостережливості і навичок обстеження.

У слабозорих дошкільників з низькою гостротою зору спостерігаються труднощі формування та збереження уявлень про форму, величину, пропорції предметів і зображень. Темп формування уявлень при зоровому сприйнятті зображень уповільнений. Сформовані уявлення – неповні, недостатньо чіткі, розпливчасті, недиференційовані, а в деяких випадках – помилкові і нестійкі. Відзначаються схематизм і вербалізм уявлень – словесний опис предметів і зображень без опори на наочні зразки.

У процесі сприйняття предметів на основі дотику й відчуття дотику в сліпих і слабозорих дітей формуються уявлення про форму, обсяг, розмір та якість предметів. У дошкільному віці в дітей з порушеннями зору затримується розвиток дій з предметами, наприклад, шнурування черевиків, користування ложкою, ножицями, олівцем тощо. Дотикове наслідування дітьми дорослих при дії з предметами відтворює образність предметного світу в сліпих дітей, а також збагачує їх досвід для самостійного навчання предметним діям. Розвиток дотику і формування побутових навичок розширюють сферу дій сліпої і слабозорої дитини, сприяють накопиченню конкретних уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності.

При формуванні уявлень важливо враховувати різні види шкірної чутливості: тактильну і температурну, больову і вібраційну. Використання всіх видів шкірної чутливості розширює й збагачує обсяг уявлень, їх образність. Знайомство дітей з цими видами чутливості і формування на їх основі уявлень має не тільки пізнавальне значення, а й важливе значення для збереження здоров'я дітей.

У сліпих і слабозорих дітей, так само як і в дітей, що нормально бачать, смакові уявлення виникають під впливом їжі на різні чутливі рецептори смакового аналізатора. Смакові уявлення формуються на основі смакового сприйняття, контрасту і послідовного образу. Смакові уявлення схильні до індивідуальних коливань. При формуванні смакових уявлень діти повинні знати про існування чотирьох видів смакових речовин: гірких, кислих, солодких і солоних.

Нюхові уявлення в дітей з порушенням зору відіграють важливу роль у їх життєдіяльності. Вони краще диференціюють запахи, точніше локалізують їх джерела і визначають напрямок, що має важливе компенсаторне значення. Однак нюх необхідно весь час розвивати за участю і допомогою дорослих (батьків, вихователів). Розвиток нюху сліпих дітей має бути спрямованим на пізнання предметних якостей навколишнього середовища, на орієнтування і сигнальне впізнавання шкідливих природних факторів. Кожна дитина повинна мати чіткі уявлення про основні запахи навколишнього світу.

У процесі навчання й виховання в дітей відбувається формування, уточнення, розширення обсягу і збагачення уявлень про предмети та явища дійсності. Завдяки навчанню на основі сприйняття формуються більш адекватні уявлення, розширюється і накопичується чуттєвий досвід, удосконалюються навички поведінки й активізується мислення.

Увага

Важливу роль у дошкільному віці відіграє мимовільна увага, оскільки в дітей цього віку слабо розвинена здатність до довільної уваги. Як у тих, що нормально бачать, так і в дітей з порушенням зору мимовільну увагу викликають подразники, що відповідають значимим потребам. Вона виникає від свідомих намірів дитини і без її вольових зусиль. Сліпі діти в дошкільному віці користуються мимовільною увагою з опорою лише на слухове і дотикове сприйняття. Слабозорі і такі, що частково бачать, користуються мимовільною увагою з опорою також і на залишковий зір.

Починаючи з дошкільного віку, необхідно виховувати вольову (довільну) увагу. Довільна увага виникає в діяльності, яка визначається метою, завданням і певною програмою дій. Функції довільної уваги пов'язані з метою діяльності, для здійснення якої потрібні зусилля волі. Вольові зусилля для організації уваги проявляються в будь-якій діяльності (наприклад, при конструюванні за зразком, у грі і навчальній діяльності).

Увага характеризується низкою властивостей (об'єм, зосередженість, стійкість, переключення), прояв і розвиток яких у сліпих і слабозорих дітей мають деякі особливості. Наприклад, утруднення у сфері сприйняття негативно позначаються на обсязі, переключенні та стійкості уваги. Однак у дітей з порушенням зору увага компенсується завдяки широким можливостям інших аналізаторів.

При порушеннях зору головною умовою розвитку уваги є активна участь дітей у різних видах діяльності (ігровій, трудовій, навчальній тощо). Саме в діяльності сліпі і слабозорі діти формують адекватне відображення навколишнього світу, довільно або мимоволі зосереджуючи і направляючи увагу на усвідомлення об'єкта дійсності і формування власної свідомості.

Пам'ять

Сліпі та слабозорі діти відчують певні труднощі при здійсненні основних процесів пам'яті, хоча розвиток їх пам'яті відбувається за загальними з нормою закономірностями.

У дітей з порушенням зору так само, як і в тих, що нормально бачать, спочатку переважає наочно-образний вид пам'яті, який формується на основі сенсорного виховання. При переважанні наочно-образного виду пам'яті діти запам'ятовують будь-який матеріал за допомогою конкретних образів, предметів і явищ. Пізніше відбувається формування словесно-логічного виду пам'яті. Словесно-логічний вид пам'яті ґрунтується на використанні словесних позначень, логічних зв'язків, що встановлюються за допомогою словесно сформульованих понять. У формуванні обох видів пам'яті бере участь рухова пам'ять. Вона служить основою для формування різних практичних і трудових навичок (ходьби, мови та ін.).

Пам'ять сліпих і слабозорих дітей характеризується меншою продуктивністю порівняно з нормою, зниженням запам'ятовування наочного матеріалу. Ці особливості пам'яті сліпих і слабозорих обумовлені браком наочно-дієвого досвіду, недостатньою повнотою, чіткістю і стійкістю, низьким рівнем узагальненості уявлень, пов'язаних зі слабким диференціюванням істотних і другорядних ознак предметів і явищ навколишнього світу.

У процесі спеціально організованого навчання ефективність запам'ятовування в дітей з порушенням зору підвищується. Сприятливою умовою розвитку пам'яті є різноманітність навчального матеріалу і всебічне гармонійне сенсорне виховання дітей. При цьому повинні враховуватися індивідуальні відмінності в пам'яті дітей з порушенням зору.

Індивідуальні відмінності, що мають значення для розвитку пам'яті, виражаються в швидкості, точності, міцності запам'ятовування і готовності до відтворення. Індивідуальні відмінності в дітей пов'язані з типом вищої нервової діяльності, станом здоров'я, характером виконуваної діяльності (ігрової, навчальної, трудової тощо), наявністю інтересу.

Мислення

У сліпих і слабозорих дітей розвиток усіх видів мислення проходить ті самі етапи, що й у зрячих дітей. Розвиток словесно-логічного мислення здійснюється на основі наочно-дієвого і наочно-образного мислення.

Мислення дітей з порушенням зору досягає високого рівня. Однак у дітей з дефектами зору, і особливо в сліпих, через звуження чуттєвого досвіду є інше співвідношення між конкретним і абстрактним мисленням, що зумовлено обмеженими порівняння ознак предметів, труднощами їх практичного аналізу і синтезу. Маловідомі предмети часто зіставляються та узагальнюються за випадковими ознаками, що проявляється у вербалізмі знань.

У дітей з порушеннями зору відзначаються труднощі встановлення смислових зв'язків між об'єктами, зображеними на картинці, утруднення при класифікації предметів. Для сліпих і слабозорих дітей характерний недостатній розвиток наочно-образного і наочно-дієвого рівнів розумової діяльності, що визначає своєрідність розвитку конкретно-понятійного мислення. Звуження

сфери чуттєвого пізнання у сліпих відображається на формуванні понять і оперуванні ними. У дітей накопичується певний запас слів, формально правильних знань, які не наповнені конкретним предметним змістом. Причини цього – порушення зорового сприйняття і обмежений наочно-дієвий досвід.

При правильно організованому навчанні розумова діяльність сліпих і слабоворих дітей удосконалюється при постійній взаємодії сенсорних (чуттєвих) і логічних компонентів. *Мислення збагачується за рахунок чуттєвих образів і сприяє подальшому формуванню логічних розумових операцій.*

Уява

Порушення зору певною мірою обмежують можливості розвитку уяви. У дітей з глибокими порушеннями зору простежується звуження чуттєвого пізнання, що може істотно впливати на реконструкцію образів уяви. Однак завдяки компенсаторним механізмам і відновленню сенсорного розвитку, логічному (понятійному) мисленню, а також активному функціонуванню інших психічних процесів (уявлень і пам'яті) уява у сліпих і слабоворих дітей може досягати значних результатів.

Уява відіграє важливу й істотну роль у процесах компенсації зору і становлення особистості дитини. При обмеженому сенсорному розвитку в дітей з порушеннями зору уява заміщує сприйняття і чуттєве пізнання. За допомогою відтворення уяви, за участю збережених аналізаторів і словесних описів сліпі діти формують і створюють образи об'єктів, які не були доступні їм у безпосередньому відчутті або сприйнятті.

Мова

Своєрідність розвитку мови в дітей з порушенням зору може проявлятися у відставанні формування мовних навичок, у накопиченні мовних засобів і виразних рухів. Причинами звуження сфери спілкування в дітей з глибокими порушеннями зору є:

- обмеження можливостей наслідувальної діяльності;
- звуження пізнавального процесу;
- зменшення можливостей розвитку рухової сфери;
- соціальні умови виховання й спілкування.

У дітей з глибокими порушеннями зору обмежені візуальні можливості контролю за мовними та немовними засобами спілкування. У багатьох дітей з порушенням зору є різні порушення звуковимови, затримується розвиток фонематичного слуху. Специфічним мовним порушенням у сліпих і слабоворих дітей є несформованість лексико-граматичного складу, зв'язного мовлення, зумовлені прогалинами в чуттєвому сприйнятті навколишнього світу.

При обмеженості чуттєвого пізнання, збідненні уявлень у сліпих і слабоворих дітей виникає формалізм словесних позначень і вербалізм мови, невідповідність між великим запасом слів і недостатнім запасом образів предметів. У дітей з порушенням зору спостерігаються труднощі у встановленні предметного співвідношення слова й образу, розуміння конкретного значення слів, правильному використанні їх у мовній практиці.

Мова є важливим компенсаторним фактором, що стимулює розвиток сліпих і слабоворих дітей. Слово коригує ознаки і властивості предметів, сприяє

засвоєнню знань і розширенню кругозору дітей. Компенсаторна функція мови сприяє розширенню соціальних контактів сліпих і слабозорих, формуванню в них соціально значущих якостей особистості.

Враховуючи особливості мовного розвитку сліпих та слабозорих дітей, корекційна робота повинна бути спрямована на вдосконалення фонетико-фонематичної сторони мови, розвиток співвіднесення слова з образом предмета, а також формування граматичного ладу і зв'язного мовлення.

Емоційно-вольова сфера

У сліпих і слабозорих дітей відзначається своєрідність емоційно-вольової сфери. В одних випадках своєрідність характеру і поведінки проявляється в невпевненості, пасивності, схильності до самоізоляції, в інших – підвищеній збудливості, дратівливості, що переходить в агресивність.

Для дітей з порушеннями зору важливе значення має виховання волі, уміння свідомо керувати своїм настроєм і поведінкою.

Вольова поведінка дітей з глибокими порушеннями зору вимагає виховання моральних якостей і цілеспрямованих дій з подоланням труднощів, обумовлених сліпотою та слабозорістю.

Особливості соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з порушеннями зору

Проблеми формування особистості дитини, що має зорову патологію, невіддільні від питань соціальної та соціально-психологічної адаптації в суспільстві. Зорові порушення, що мають різну етіологію й різні прояви, негативно позначаються на розвитку психіки дитини.

А.А. Крогіус, розглядаючи вплив сліпоти на психологічний розвиток, писав: «Вона кладе глибокий відбиток на всю особистість. Але також, як одне враження може викликати найрізноманітніші реакції, так і сліпота може привести до найрізноманітніших проявів і до утворення найрізноманітніших особливостей. Дуже багато що в цьому відношенні залежить від соціальних умов, від впливу спадковості, від власних зусиль, від роботи над самим собою». Тифлопсихологією відзначається той факт, що дефекти зору можуть призводити до розвитку негативних рис характеру. Однак при правильній організації виховання й навчання сліпої і слабозорої дитини формуються позитивні якості особистості, мотивації спілкування та навчання виявляються практично незалежним від стану зорового аналізатора.

Дефект зору ускладнює взаємодію дітей з довкіллям, змінює соціальну позицію, провокує в сліпих і слабозорих виникнення своєрідних соціальних установ і орієнтирів.

Порушення чи обмеження соціальних контактів тягне за собою низку ускладнень у формуванні особистості сліпонароджених і тих, які рано втратили зір. У зрілому віці при втраті зору можуть з'являтися негативні характерологічні особливості, пов'язані з переживаннями з приводу хвороби і втрати самостійності, утруднень у зміні виду діяльності, побутових незручностей та інше.

У дітей втрата зору призводить до стримування у формуванні активних позицій, зниження рівня самостійності, появи замкнутості, некомунікабельності. При надмірному піклуванні з боку дорослих спостерігається зниження прагнень дитини до самовияву в елементарних формах самообслуговування, у подальшому ускладнені формування особистості.

Недостатність інформації про навколишній світ знижує пізнавальний інтерес, через що відбувається порушення і в емоційно-поведінковому ставленні дітей до різних сфер діяльності. Недолік соціального досвіду, спотворене ставлення з боку оточуючих людей сприяють появі в дітей з порушенням зору негативних рис характеру: егоїзму, зниженню уваги до оточуючих, нерішучості, впертості, зниженню допитливості.

Зменшення контактів з оточуючими призводить до замкнутості, некомунікабельності, занурення дитини у свій внутрішній світ. Іноді у сліпих або слабозорих дітей розвиваються звички-погойдкування, натискання на очі, клацання пальцями. Ці звички можуть не лише дратувати оточуючих, але й засмучувати, навіть серйозно турбувати. Подібні негативні прояви можуть супроводжувати поведінку незрячих в дорослому віці, якщо вчасно не буде надана відповідна корекційна допомога. Найчастіше зазначені своєрідності особистості дитини із зоровими дефектами обумовлені двома причинами: недоліками чуттєвого досвіду, труднощами орієнтування в навколишньому просторі (страх нового), відсутністю відповідних умов виховання, обмеження в діяльності, негативні спроби налагодити контакти із зрячими.

У формуванні основних властивостей особистості відіграють важливу роль соціальні фактори, ефективність яких залежить від їх адекватності, ступеня та часу виникнення дефекту. Створення відповідних умов і змісту виховання та навчання, залучення дитини в життєві ситуації на основі формування в неї соціально-адаптивних, корекційно-компенсаторних способів орієнтації призводить до стабілізації формування різних видів діяльності. У цьому випадку рівень сформованості особистості визначається характером соціальних впливів, у першу чергу, всього виховання і навчання, а не наявністю або відсутністю зорової патології. Іншими словами – порушення зорових функцій не є непереборною перешкодою для формування всебічно розвиненої особистості. І все ж необхідно пам'ятати, що відсутність зору або глибоке його порушення суттєво змінюють життя дітей, ускладнюють їх взаємодію з навколишньою дійсністю, знижують їх життєву позицію й активність.

Зниження пізнавальної активності особливо яскраво проявляється в дошкільному віці, головним чином у зниженні орієнтовно-пошукової діяльності. Це зниження пізнавальної еготенції, викликане недостатньою стимуляцією ззовні. Одним із факторів зниження активності сліпих і слабозорих є негативні емоційні стани через фрустрацію (випадання з дійсності, відрив від неї, які обумовлені неадекватною самооцінкою і труднощами виконання різних соціальних функцій).

Серйозні перешкоди для самовияву спостерігаються в сліпих і слабозорих у спілкуванні з оточуючими людьми. Зорові дефекти залежно від глибини й часу

їх прояву можуть перешкоджати формуванню та розвитку активної життєвої позиції, прагненню і досягненню результатів діяльності. Спочатку, у дошкільному та молодшому шкільному віці, міжособистісні відносини між сліпими і слабозорими в соціумі складаються важко і залежать частіше від стану зорового орієнтування. При цьому сліпі опиняються в найбільш несприятливому становищі. Вони мають меншу можливість вибору контактів, знаходяться в стані ізоляваності, меншої мобільності й комунікативності. Цю ситуацію може змінити дорослий (вихователь або тифлопедагог), який створить умови для спілкування дітей.

Хворобливість реакцій особистості на виникнення труднощів призводить до підвищеної дратівливості, неадекватності реакцій, байдужості до оточення, інертності й пасивності. Усі ці негативні прояви можуть бути подолані за умов своєчасної та відповідної корекційно-компенсаторної допомоги дітям з патологією зору.

Особливості поведінки дітей з порушеннями зору

Відсутність зорового контролю за рухами ускладнює формування координації рухів. Унаслідок цього рухи сліпих дошкільнят скуті, непривабливі, невпевнені, немає точності у їх виконанні.

У дошкільному віці сліпа дитина імпульсивна, так само як і зряча. Але при сліпоті імпульсивність може проявлятися більш різко і при цьому в більш старшому віці, коли для нормальної дитини вона вже нехарактерна. Імпульсивність поведінки сліпих дітей особливо позначається в тому, що під час занять вони не вміють регулювати свою поведінку.

На заняттях дітям дуже хочеться, щоб їх запитали, вони підхоплюються і викрикують відповідь. Або, навпаки, дитина протестує, якщо її запитують, коли вона не піднімає руку. «Я ж не піднімав руку, а ви мене запитуете», – каже дитина. Вони перебивають інших, вимагають до себе особливої уваги і наполегливо звертаються до педагога в той час, коли він розмовляє з іншими дітьми. У більшості випадків діти не можуть стежити за відповіддю свого товариша, не вміють її продовжити.

У сліпих і слабозорих відзначають закономірні зміни у сфері зовнішніх емоційних проявів. Усі виразні рухи (крім вокальної міміки) при глибоких порушеннях зору ослаблені. Навіть безумовно-рефлекторні виразні рухи, що супроводжують стан горя, радості, гніву тощо, виявляються при глибоких порушеннях зору у вельми ослабленому вигляді. Виняток становлять лише оборонні рухи, які супроводжують переживання страху.

Млявий, часом неадекватний зовнішній прояв емоцій в осіб з порушенням зору найчастіше поєднується з нав'язливими рухами. Це і часте потрясання руками, і підскоки на пружних ногах, і натискання пальцем на віки, і ритмічні похитування тулубом або головою. Це заважає зрячим гідно оцінювати моральні, інтелектуальні та інші якості сліпих і слабозорих. Так, надмірно усміхнених сліпих зрячі в школі сприймають як підлабузників, а на вулиці як інтелектуально неповноцінних.

Сліпі діти із залишковим зором і слабозорі під час розмови часто здаються зрячим дивними, тому що «наступають» на співрозмовника. Це зумовлено бажанням розгледіти співрозмовника і, якщо він відступає, то діти рухаються за ним.

Один з незрячих розповідав, що йому було дуже соромно за свій вчинок у школі і він сильно хвилювався. Учитель цього не розуміла, вона кричала: «Ти ще посміхаєшся?! Ти ще смієшся?! Нахаба! Я б на твоєму місці крізь землю провалилася!». Тільки подорослішавши, він з книг дізнався, що по обличчю зрячі «прочитують» емоційні стани, і зрозумів, що зовнішні прояви почуттів не відповідають його внутрішньому стану.

Сліпі й слабозорі можуть з цікавістю слухати співрозмовника, підперши голову рукою. Учні в такій позі часто можна побачити на їх улюблених уроках у школах для дітей з порушенням зору. Така поза сприймається зрячими як вираз нудьги і втрати інтересу. Це може призводити і призводить до взаємного нерозуміння сліпих і слабозорих зі зрячими.

«Погляд у бік» у сліпих і слабозорих може бути викликаний глибоким порушенням зору. Наприклад, людина з бічним полем зору при розгляданні співрозмовника змушена спрямовувати погляд у бік, оскільки на співрозмовника в такому випадку буде спрямована зряча частина ока. Але такий погляд зрячими сприймається як вираз сумніву й підозри.

Для людей з глибокими порушеннями зору характерним є не тільки відтворення виразних рухів, але і їх розуміння за допомогою дотику. Про це свідчить багато фактів. Так один із них описує В.З. Денискіна. У її практиці був випадок, коли тотально сліпий чоловік, легенько торкнувшись вказівним пальцем правої руки куточка її губ, швидко і правильно охарактеризував настрій на той момент. На питання «Ти давно так розумієш міміку?» він відповів: «До одруження я взагалі про це не замислювався, особистість людини мене ніколи не цікавила, та й ні вдома, ні в школі увагу на це ніхто не звертав. Одружившись з коханою дівчиною, у якої, до речі, обличчя виявилось дуже живим і рухомим, я поступово навчився пальцями розрізняти її емоції, настрої. На жаль, не можна доторкатися до неблизьких людей, а як хочеться іноді перевірити, наскільки збігається враження від слів з її мімікою».

Соціально-психологічна адаптація дітей з порушеннями зору

Соціально-психологічна адаптація людей з порушеннями зору на сьогодні є однією з найважливіших проблем тифлопсихології. Перебуваючи тривалий час в умовах замкнутого простору (найчастіше таким є спеціальна школа або інтернат), незрячі і слабозорі діти позбавлені можливості самотійно і повноцінно включатися в соціальне життя.

Вроджена або рано набута сліпота ускладнює утворення соціальних зв'язків і відносин, а поява дефекту в людини зі сформованими навичками суспільної поведінки веде до їх розриву, зміщення. І в тому, і в іншому випадку інвалід по зору випадає з колективу, що вкрай несприятливо впливає на його становище.

У зв'язку з цим основним завданням реабілітаційної роботи з метою

адаптації дітей-інвалідів по зору в суспільстві є встановлення соціальних зв'язків, тобто соціально-психологічна адаптація.

У процесі реабілітаційної роботи із соціально-психологічної адаптації сліпих і слабозорих перед спеціалістами виникають певні труднощі. Виникає необхідність подолати депресію, яка виникає як реакція на сліпоту, сформувати адекватні установки по відношенню до оточуючих, свого дефекту і діяльності, озброїти їх новими способами комунікації.

Першим етапом соціально-психологічної адаптації слід вважати подолання депресії, пов'язаної з усвідомленням дефекту, на який інваліди по зору реагують вкрай болісно. Глибина і тривалість реакції залежать як від особливостей людини, так і від темпу розвитку захворювання, його тяжкості й часу появи. Одночасно ведеться робота з подолання фрустрації, яка виникає в результаті появи в житті сліпого важкоподоланих перешкод, постійного високого психічного напруження. В основі цієї роботи лежить формування способів поведінки, заснованих на руховому контролі.

Для більшості незрячих і слабозорих дітей першим досвідом входження в соціальну групу є вступ до школи. На думку фахівців, від того, наскільки успішно буде проходити становлення особистості незрячої дитини в шкільній групі, залежатиме її можливість інтеграції у суспільство в майбутньому. У зв'язку з цим зростає актуальність організації цілеспрямованого психологічного супроводу сліпих і слабозорих дітей з моменту їх вступу до школи, у рамках якого психологами і тифлопедагогами здійснювалася б робота щодо зниження труднощів у соціально-психологічній адаптації на всіх етапах розвитку особистості дитини

А.В. Петровський, визначаючи розвиток особистості в соціальному середовищі, зазначає: «У тому випадку, якщо індивід входить у відносно стабільну соціальну спільність, він закономірно проходить три фази свого становлення в ній як особистості».

Перша фаза становлення особистості передбачає засвоєння діючих у суспільстві норм і оволодіння відповідними формами й засобами діяльності, і визначається як *фаза адаптації*.

Друга фаза, що позначається як *фаза індивідуалізації*, обумовлена загостренням протиріч між досягнутим результатом адаптації – тим, що він став таким, як усі в групі, – і незадоволеною на першому етапі потребою індивіда в максимальній персоналізації.

Третя фаза – це *фаза інтеграції*. У рамках цієї фази в груповій діяльності в індивіда з'являються новоутворення особистості, яких не було в нього і, можливо, немає і в інших членів групи, але які відповідають потребам групового розвитку і власним потребам індивіда робити значущі внески в життя групи.

Відповідно до цієї теорії кожна з перерахованих фаз виступає як етап становлення особистості в її найважливіших проявах і якостях. Таким чином, якщо людині не вдається подолати труднощі першого (адаптаційного) періоду і вступити в другу фазу розвитку, у неї, швидше за все, будуть формуватися якості конформності, залежності, безініціативності, з'явиться боязкість, невпевненість в собі і своїх можливостях.

Це положення ще раз доводить необхідність психологічного супроводу сліпих і слабозорих дітей, тому що успішне подолання труднощів соціально-психологічної адаптації багато в чому визначає подальший хід інтеграції дітей з порушеннями зору в суспільство.

Виділяють три аспекти адаптації дітей з порушеннями зору:

- 1) адаптація особистості до предметного світу;
- 2) адаптація особистості до соціального середовища;
- 3) адаптація особистості до власного «Я».

У першому випадку мова йде про досягнення мобільності, самостійності, впевненості, тобто виділяється операціонально-діяльнісна сторона, пов'язана з формуванням умінь і навичок, необхідних незрячому для самостійного життя.

Другий аспект пов'язаний із взаємодією незрячого зі своїм соціальним оточенням, з активністю цього оточення щодо залучення його в колективне і трудове життя, тобто в першу чергу із взаємовідношенням зрячих і незрячого, із спілкуванням тощо.

Третій аспект адаптації пов'язаний з оцінкою власного становища в суспільстві, із ставленням до свого дефекту, з переживанням свого «Я». У цілому ж реабілітація інваліда по зору в особистісному плані виступає як проблема становлення внутрішньої саморегуляції особистості.

Серед дітей, які мають вроджену сліпоту, за допомогою адаптованого особистісного опитувальника ММРІ можна виділити дві групи осіб з різним ступенем психологічної адаптації:

- 1) ті, хто мають гарну психологічну адаптацію;
- 2) ті, у кого погана психологічна адаптація.

Обидві групи різняться певними особистісними характеристиками, багато в чому визначають успіх психологічної адаптації.

До першої групи належать особи, що мають такі характерні якості: піднесений настрій, підвищену балакучість. Зазвичай їм властива переоцінка своїх сил і можливостей, що відбивається часто в завищеній самооцінці. Це той тип особистості, у структурі якого виділяється фактор емоційної рухливості. Такі люди адекватно і гнучко реагують на зміни в соціальній сфері і ставлення до них оточуючих. Вони товариські, готові допомагати іншим. У той же час у структурі їх особистості присутній такий компонент, як ригідність. Це виражається в певній стійкості афекту. У поведінці цих осіб можна відзначити риси підвищеної психологічної вразливості.

Друга група характеризується як неадаптована або малоадаптована. Це особи, які не досягли психологічної реабілітації. Вони живуть у стані внутрішнього дискомфорту і конфлікту, який не піддається вирішенню власними силами. У них на перший план виступають чинники тривожності і некерованості поведінкою. Основне для таких людей – почуття страху, що породжується зовнішніми обставинами. Ці люди часто сором'язливі, скуті, закомплексовані. У них зазвичай відзначаються ознаки невпевненості в собі, у своїх силах і можливостях.

У результаті включення в діяльність починається процес подолання психологічної кризи, виходу зі стану психологічного конфлікту. Цей процес має

поетапний характер. В.С. Мерлін виділяє *чотири фази*:

- 1) фаза бездіяльності, яка супроводжується глибокою депресією;
- 2) фаза заняття, на якій інвалід включається в діяльність з метою відволіктися від важких думок про свою інвалідність;
- 3) фаза діяльності, для якої характерним є прагнення реалізувати свої творчі можливості;
- 4) фаза поведінки, коли формується характер і стиль діяльності інваліда, визначається весь його подальший життєвий шлях.

Вирішальним моментом у соціально-психологічній реабілітації є відновлення соціальних позицій інваліда. Останнє істотно залежить від установок інваліда по відношенню до зрячих, праці, громадської діяльності, самого себе і свого дефекту. Ці установки формуються в процесі діяльності. Адекватність цих установок насамперед залежить від того, наскільки успішно виконується діяльність. Тому основною умовою соціально-психологічної адаптації та реадаптації є включення інваліда в колективну діяльність, виховання його в колективі і через колектив. Саме в колективі складається в інваліда правильне ставлення до свого дефекту, що є вирішальним чинником реабілітації.

Таким чином, одним із шляхів профілактики порушень соціально-психологічної адаптації в дітей-інвалідів є організація цілеспрямованого психологічного супроводу з використанням особливих діагностичних засобів.

Порушення зору в дошкільному віці різноманітні за клінічними формами, етіологією, патогенезом, ступенем вираженості дефекту і структурою порушених функцій. Беручи за основу ступінь порушення функції зорового аналізатора, дітей зі стійкими дефектами зору ділять на сліпих і слабозорих.

Сліпі – діти з повною відсутністю зорових відчуттів або збереженим світловідчуттям, із залишковим зором до 0,04 на оці, що краще бачить, з корекцією окулярами.

Слабозорі – діти з порушенням зору, такі, що мають гостроту зору від 0,05 до 0,2 на оці, що краще бачить, з корекцією звичайними окулярами. Слабозорими вважають також дітей із більш високою гостротою зору, які мають інші порушення зорових функцій (звуження меж поля зору, знижена точність, сповільненість огляду).

Однією з поширених форм дитячої очної патології в дошкільному віці є амбліопія і косоокість.

Амбліопія – зниження зору, зумовлене функціональними розладами зорового аналізатора, що виражається в зниженні гостроти центрального зору.

Косоокість – відхилення зорової лінії одного з очей від спільної точки фіксації. При косоокості утруднена здатність бачити двома очима, тобто порушено бінокулярний зір.

Сліпота та слабозорість є категорією психофізичних порушень, що виявляються в обмеженні зорового сприйняття або його відсутності і впливає на весь процес формування й розвитку особистості дитини. У дітей з порушеннями зору виникають специфічні особливості діяльності, спілкування та психофізичного розвитку. Вони проявляються у відставанні, порушенні й

своєрідності розвитку рухової сфери, просторової орієнтації, формуванні уявлень і понять, у способах предметно-практичної діяльності, в особливостях емоційно-вольової сфери, соціально-психологічної адаптації та інтеграції в суспільство.

Час настання зорового дефекту має істотне значення для психічного розвитку дитини. Чим раніше настала сліпота, тим більш помітні вторинні відхилення, психофізичні особливості і своєрідність психічного розвитку. Залежно від часу порушення функції зорового аналізатора серед сліпих дітей виділяють сліпонароджених, рано осліплених і таких, що втратили зір після трьох років життя.

Психічний розвиток сліпонароджених має такі ж закономірності, як і в зрячих дітей, але відсутність візуального орієнтування позначається найбільш помітно на руховій сфері, на отриманні соціального досвіду. Своєрідним орієнтиром для сліпої дитини, як і для тієї, що нормально бачить у ранньому віці, є реакції на звукові подразники. Проте для незрячої дитини звук стає основним чинником орієнтування.

На відміну від сліпих, осліплені діти мають у розпорядженні деяку кількість збережених зорових уявлень, що сформувалися ще до втрати зору. Якщо не розвивати зорову пам'ять, що частково збереглася після втрати зору, відбувається поступове стирання зорових образів.

Сліпа дитина має всі можливості для високого рівня психофізичного розвитку та повноцінного пізнання навколишнього світу з опорою на збережені аналізатори. В умовах спеціального навчання формуються адекватні прийоми і способи використання слухового, нюхового, вібраційного та інших аналізаторів, що представляють сенсорну основу розвитку психічних процесів. Саме на цій основі розвиваються вищі форми пізнавальної діяльності, які є провідними в компенсаторній перебудові сприйняття.

Система компенсаторної перебудови на первинному етапі навчання створює умови для правильного відображення навколишнього світу в наочно-дієвій формі, а з накопиченням соціального і побутового досвіду і в словесно-логічній формі за допомогою збережених аналізаторів в організмі сліпої дитини.

Компенсаторна перебудова багато в чому залежить від збереження зору. Навіть незначні залишки зору важливі для орієнтації і пізнавальної діяльності дітей з глибокими порушеннями зору. У процесі навчання педагоги, дорослому (батькам) слід виходити з того, що компенсація сліпоти починається в дитини з перших місяців її життя.

Компенсацію сліпоти слід розуміти як цілісне психічне утворення, систему сенсорних, моторних, інтелектуальних компонентів, що забезпечують дитині адекватне і активне відображення зовнішнього світу і створюють можливість оволодіння різними формами діяльності на кожному віковому етапі. Процеси компенсації в сліпих дітей найбільш ефективно протікають у поєднанні з корекційно-виховною роботою з виправленням наявних недоліків розвитку рухової сфери, мови, орієнтування в просторі тощо.

Корекція – часткове або повне виправлення недоліків психічного і фізичного розвитку в дітей з порушенням зору за допомогою спеціальної

системи педагогічних прийомів і заходів.

Слабозорі діти мають можливість при знайомстві з явищами, предметами, а також при просторовому орієнтуванні і в русі використовувати наявний у них зір. Зір залишається в них провідним аналізатором. Проте їх зорове сприйняття збережене частково і не є цілком повноцінним. Огляд навколишньої дійсності в них звужений, уповільнений і неточний, тому їх зорове сприйняття і враження обмежені, а уявлення мають певну своєрідність.

Слабозорість впливає на формування психічних процесів і рухової сфери дитини. У слабозорих дітей уповільнені процеси запам'ятовування, утруднені розумові операції. Характерною особливістю дітей при зоровій недостатності є зниження рухової активності, яка перебуває в прямій залежності від ступеня порушення гостроти центрального зору. Глибоке порушення зору негативно позначається на формуванні точності, швидкості, координації рухів, на розвитку функцій рівноваги та орієнтації в просторі. Порушення зору зумовлює відхилення в розвитку почуття ритму, заснованого на зоровому, слуховому, тактильному сприйнятті.

У дітей з порушеннями зору зберігаються загальні закономірності розвитку, властиві дітям, що нормально бачать.

У той же час мають місце специфічні особливості формування психічних процесів.

РОЗДІЛ II

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВА РОБОТА З УЧНЯМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ ЗОРУ, В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Структура психокорекційної роботи

Психокорекційна робота може включати індивідуальну й групову форми, а в структурі кожного заняття потрібно виділяти початковий, основний і заключний етапи.

На *першому етапі* створюють доброзичливий психологічний клімат, формують позитивну мотивацію до занять, засвоюють правила роботи в групі, упроваджують групові традиції (зокрема вітання і прощання, вправи на згуртування дітей і формування в них установок на взаємну підтримку). Метою початкового етапу є налаштування дітей на позитивну взаємодію та зниження їхнього нервово-психічного напруження. Для цього використовують психогімнастичні й комунікативні ігри.

Другий етап є найтривалішим. Відбувається реалізація зазначених вище напрямів психокорекційного впливу. Темпи просування визначаються зоною найближчого розвитку дітей. Заняття необхідно організовувати таким чином, щоб у кожної дитини щоразу було певне досягнення і переживання успіху.

Основний етап полягає у формуванні психічних функцій і операцій, передбачених метою психокорекційного заняття, містить гармонійно поєднані завдання всіх напрямів психокорекції. Перевагу слід віддавати поліфункціональним завданням, спрямованим на одночасну корекцію різних психічних функцій.

Третій етап – завершальний, дітей налаштовують на самостійність у поведінці, навчальну діяльність, взаємодію з іншими людьми, усвідомлення того, що вони вже не потребують постійної систематичної психологічної допомоги.

На заключному етапі використовують рефлексивні вправи на усвідомлення результатів і досягнень заняття, свого ставлення до них. Кожен учасник має одержати психологічне «погладжування» від товаришів та психолога, педагога.

Групова та індивідуальна психокорекція ефективна за умови одночасної, системної реалізації третьої складової – узгодження психологічного впливу з навчально-виховним для перенесення результатів психокорекції на діяльність і поведінку дитини.

У самій корекційно-розвитковій роботі можна виділити три періоди:

перший – інтенсивної корекції, покликаний забезпечити соціально-психологічну адаптацію та оптимізацію психічного розвитку учнів із особливими потребами в умовах освітнього процесу;

другий – закріплення і поглиблення досягнутих результатів;

третій – підтримка поступового психічного розвитку дитини та оптимальних умов її навчання і взаємодії з соціальним середовищем; профілактика можливих ускладнень у критичні періоди психічного онтогенезу.

Корекційно-розвивальні заняття для дітей зі зниженим зором

Метою корекційно-розвивальних занять є: створення та забезпечення рівних можливостей для отримання доступної, якісної та ефективної освіти, повноцінного психофізичного та особистісного розвитку, соціалізації та інтеграції дітей зі зниженим зором через розвиток порушених фізичних та психічних функцій засобами корекційно-компенсаторного впливу.

Основними завданнями корекційно-розвивальних занять є:

1. Розвиток та виправлення функцій зору, подолання вторинних порушень пізнавальної, орієнтувальної діяльності, мовлення, фізичного розвитку.
2. Компенсація і корекція порушень розвитку шляхом психолого-педагогічних (*мовних, ігрових, музичних та ін.*), лікувально-профілактичних (здоров'язберезувальних) методик з максимальним використанням засобів індивідуальної корекції.
3. Надання допомоги для засвоєння системи знань, умінь і навичок в обсязі, визначеному державним стандартом освіти, повноцінного розвитку особистості дитини, її пізнавальних і творчих здібностей.
4. Адаптація розвивального середовища до пізнавальних можливостей дітей зі зниженим зором для опанування ключових життєвих компетентностей.
5. Розвиток слухового, дотикового, зорового, кінестетичного сприймання ознак та властивостей навколишнього світу. Формування уявлень про предмети, які наповнюють оточуючий простір.
6. Орієнтування у замкненому та вільному просторі.
7. Розвиток особистісної, емоційно-вольової сфери та комунікативних навичок.
8. Накопичення необхідного досвіду самообслуговування та самостійної життєдіяльності.
9. Охорона і зміцнення фізичного і психічного здоров'я дітей з вадами зору.

Основні напрями корекційно-розвивальної роботи:

- розвиток залишкового зору;
- розвиток психічних і сенсорних функцій;
- розвиток мовлення;
- орієнтування в просторі та мобільність;
- соціально-побутове орієнтування;
- лікувальна фізкультура, ритміка.

Організація корекційно-компенсаторної роботи

Проведення корекційних занять по розвитку зорового сприйняття, орієнтуванню в просторі, виправленню недоліків мовного розвитку та суспільно-побутовому орієнтуванню здійснюється з урахуванням особливостей розвитку дітей, що мають зорові вади.

Корекційні заняття проводяться дефектологом відповідно до навчального плану і програми в формі індивідуальних та під групових занять.

Нижче подані типи, основні принципи побудови та проведення корекційних занять тифлопедагогом.

Типи корекційних занять

Формування предметних – уявлень (ФПУ)	На занятті тифлопедагог знайомить дітей з об'єктом, його основними ознаками.
Формування сенсорних – еталонів (ФСЕ)	Діти більш поглиблено знайомляться з основними ознаками предмета. Особлива увага приділяється формі, величині та кольору.
Орієнтування в просторі – (ОВП)	На занятті формуються уміння дітей орієнтуватися у малому та великому просторі.
Сприйняття сюжетного – зображення (ССЗ)	Діти вчаться послідовно розглядати сюжетне зображення, виділяти головне і другорядне. Формується уміння послідовного опису зображеного на картині.
Сприйняття глибини – простору (СГП)	На занятті формуються різні способи сприйняття глибини простору (перспектива, перекриття, віддалення). Розвивається бінокулярний зір.
Сприйняття мімічних та – пантомімічних дій (СМПД)	Діти знайомляться з мімікою та позою людини. Вчаться розрізняти настрої та відображати їх за допомогою виразу обличчя та рухів.
Узагальнююче заняття – (УЗ)	На занятті закріплюються та узагальнюються всі отримані дітьми знання по темі, що вивчається. В процесі заняття можливе використання елементів всіх типів занять.
Виправлення мовних – дефектів (ВМД)	Логопедичні заняття, що проводяться для розвитку фонематичного слуху дітей, формування правильної звуковимови, зв'язного мовлення та усунення мовних дефектів у дітей.
Формування предметно – практичних дій (ФППД)	На заняттях формуються предметно-практичні уміння та навички дітей.
Індивідуальне заняття – (ІЗ)	Проводиться для корекції загального розвитку та зорових функцій дитини.

Особливості предметної діяльності дітей з порушенням зору

Компенсаторна роль практичної діяльності в розвитку сліпої чи слабозорої дитини полягає в тому, що вона сприяє розвитку основних процесів розумової діяльності, створює більш досконалі форми й способи розв'язку поставлених перед дитиною завдань. Тому так важливо для загального психічного розвитку формувати й удосконалювати форми практичної діяльності й рухові її компоненти. У цьому проявляються діалектична єдність і взаємна

залежність рівня розвитку практичної діяльності сліпої дитини й рівня її загального психічного розвитку.

Аналіз діяльності сліпих та слабозорих дітей показав, що всередині тих самих вікових груп є діти з неоднаковим ступенем сформованості різних видів діяльності, у кожному з яких формуються різні компоненти системи компенсації сліпоти.

Так, предметна діяльність забезпечує розвиток у першу чергу процесів сприйняття, їх диференціацію. Процес же розвитку сприйняття ґрунтується на формуванні й удосконаленні перцептивних дій, за допомогою яких здійснюється обстеження предметів і їх пізнання.

Перцептивні дії, досягаючи у своєму розвитку більш високих рівнів, опираються на засвоєння дітьми загальноприйнятих і вироблених людством сенсорних еталонів. Точність, адекватність образів сприйняття при сліпоті залежить від того, наскільки така дитина володіє системою еталонів, засвоєних за допомогою збережених аналізаторів, і як їх вербалізує, використовує й оперує ними в процесі пізнання предметного світу, співвідносить їх із властивостями оточуючих предметів. Формування таких перцептивних дій відбувається неодноразово в різних модальностях і залежить від включення їх у практичну діяльність, безпосередньо спрямовану на їхнє формування.

Саме **практична діяльність** ставить перед сліпою та слабозорою дитиною нові завдання, що вимагають від нього вироблення нових способів перцептивного орієнтування й специфічних способів його виконання.

Основним шляхом компенсації недоліків перцептивних дій є: тактильне орієнтування в малому й великому просторі; визначення просторового співвідношення предметів і їх частин; вербалізація; перенесення їх у сферу уяви. Таким чином, оволодіння сенсорними еталонами здійснюється сліпими та слабозорими дітьми *інтелектуальним шляхом*, який виявляється важким для них, а для молодших дошкільників взагалі неможливим. Однак саме шлях інтелектуалізації й вербалізації сенсорного досвіду є для сліпої дитини найбільш результативним і саме цьому необхідно навчати сліпого дошкільника, починаючи з молодшого дошкільного віку.

Тактильне сприйняття сліпою дитиною предметного світу тривалий час будується на виділенні лише окремих ознак предмета, не утворюючи єдиного образу цього предмета із супідрядністю істотних і несуттєвих його ознак. Цьому відповідають і перцептивні дії при обстеженні предметів, що не мають планомірного й цілеспрямованого характеру.

У дітей важко й повільно формується предметність сприйняття. Вони характеризують тактильні якості предмета, не співвідносячи їх зі знайомим предметом як цілим. Лише наприкінці дошкільного віку хаотичні тактильні дослідження з обстеження предмета набувають характеру планомірних і цілеспрямованих з виділенням спочатку основних деталей, а надалі й другорядних. Унаслідок цього в сліпих та слабозорих дітей починають формуватися узагальнені й одночасно диференційовані образи з ієрархічним підпорядкуванням виділених ознак.

Таке становлення сприйняття опирається у сліпих та слабозорих дітей на мову – регулюючу, спрямовуючу, узагальнюючу, що й орієнтує її в сенсорному досвіді.

У той же час сліпі та слабозорі діти вже в молодшому дошкільному віці виділяють не лише окремі звукові характеристики та якості предметів, але і їх предметну віднесеність. У старшому дошкільному віці більшість сліпих та слабозорих дітей чітко співвідносять звукові якості з предметами, діями з ними або знаряддями виконання дій, обґрунтовуючи логічно власні судження.

Спільне використання дотику й залишкового зору також показує вже в молодшому дошкільному віці високий рівень предметності сприйняття.

Аналізуючи предметну діяльність дітей, можна виділити **три рівні сприйняття**: виділення й диференціація окремих якостей предмета з використанням сенсомоторних предеталонів; поява елементів об'єднання двох-трьох ознак і співвіднесення їх зі знайомими предметами; початок узагальнення ознак (виділених збереженими аналізаторами) і використання предметних предеталонів.

Повторюваний досвід, що розширюється, спілкування із предметним світом і людьми забезпечує появу й розвиток узагальнюючої функції мови, формування процесів упізнавання предметів спочатку при їх наявності, а до середини дошкільного віку й без них, що свідчить про початок нової стадії в розвитку компенсації сліпоти, включення в її систему процесів уяви й пам'яті.

Повільніше, ніж у зрячих, розвиваються предметні дії, слабші зв'язки слова з дією (через відсутність зорового контролю над його виконанням і здійсненням його тільки на основі м'язового відчуття, а також через менший руховий досвід) можуть стати основою предметної діяльності як провідної лише в тому випадку, якщо сліпий чи слабозорий учень у процесі навчання опанує предметними діями, а саме способами їх виконання. Це досягається в умовах провідної діяльності спілкування з опорою спочатку на номінативну функцію мови, а до кінця середнього дошкільного віку й на узагальнюючі, дозволяє вже в старшому віці коригувати рухи сліпої чи слабозорої дитини за допомогою слова.

У подальшому предметна діяльність стає основою для розширення досвіду дитину, оволодіння нею предметним світом і забезпечення досить широкої сенсорної бази для загального психічного розвитку дитини з вадами зору.

Зміцнення й збагачення сенсорної основи сліпих та слабозорих дітей в умовах предметної діяльності відбувається більш інтенсивно за рахунок включення в процеси сприйняття елементарного аналізу й синтезу, тобто за рахунок підключення найпростіших форм наочно-дієвого мислення, а також навчання дітей працювати за правилом.

Особливості ігрової діяльності

Ігрова діяльність дітей з вадами зору забезпечує розвиток такого важливого компонента в системі компенсації дефекту, як можливість уявлення й збереження образів предметного світу, уміння ними оперувати. Важливою складовою частиною гри виступає сюжет, який залежить від рівня знань дитини про навколишнє соціальне життя. Однією з важливих умов виникнення гри є оволодіння дітьми з вадами зору моторикою власного тіла, розуміння функціональних дій із предметом і вміння практично їх виконувати.

Якщо взяти дві сторони ігрової діяльності зрячої дитини, а саме сюжет гри й ігрові дії, і позначити їх як збалансовані, то в розвитку дітей з вадами зору ця рівновага буде порушена. «Основною відмінною рисою психічного розвитку нестандартної дитини є дивергенція, розбіжність обох планів розвитку (біологічного й культурного), злиття яких є характерним для розвитку нормальної дитини».

У сліпої від народження дитини значно більші порушення виявляються в руховій сфері (*біологічний компонент*), ніж у мовному розвитку (*культурний компонент*). Диспропорційність у розвитку цих сфер зумовлює відмінності ігрової діяльності дітей.

Ігрова діяльність зрячої дитини складається з ігрових дій, що формуються на основі маніпуляцій з предметами й предметних дій і являють собою основу мислительної діяльності в майбутньому розвитку. Поступове узагальнення й скорочення предметних дій – це шлях виникнення ігрових дій у нормі. За ігровою дією стоять образи різних дій, вони є абстракцією багатьох дій, які дитина виконувала раніше та якими вона досконало володіє. Ці схематичні ігрові дії зрячі діти можуть у будь-який момент конкретизувати, розгорнути.

Формування ігрових дій у дітей з вадами зору відбувається інакше. Вони спираються на обмежений досвід практичних дій, на погано розвинену моторику й на менш постраждалу від дефекту мову. У тісному мовному контакті з дорослими діти з вадами зору опановують нехай і неточними, але досить широкими знаннями, які дають їм можливість здійснювати ігрову діяльність. У таких умовах ігрові дії відбуваються у дітей з вадами зору у вигляді маніпуляцій із предметами й іграшками, в одноманітних повторюваних рухах і словесних описах своїх дій.

Однак це лише зовнішня форма. Психологічна сутність ігрових дій така: якщо в основі ігрової дії зрячої дитини лежить добре знайома, конкретна предметна дія, готова в будь-яку хвилину розвернутися в повну, то в сліпої чи слабозорі дитини глобальна ігрова дія не несе в собі інформацію про конкретну дію. Процес формування ігрової дії даних дітей відбувається у процесі використання мови і в умовах, сприятливих для прийняття допомоги вчителя й наповнення збідненої ігрової дії конкретним змістом.

Необхідною умовою виникнення й розвитку творчих ігор є накопичення дітьми певних знань і уявлень про навколишній світ. Але разом з тим і сама ігрова ситуація стає важливою передумовою й умовою для прийняття знань, для можливості навчання сліпої та слабозорі дитини.

Розвиток і розширення знань та уявлень про навколишній світ у дітей з

вадами зору забезпечують формування більш високого рівня його пізнання. У процесі тактильного сприйняття при впізнаванні предметів або розв'язку завдань на конструювання сліпі опираються на процеси порівняння. Для цього їм необхідно навчитися виділяти ознаки основні, головні, характерні для певної групи предметів, і відрізняти їх від другорядних якостей, наявних у кожному конкретному об'єкті.

Предмети, з якими стикається й працює дитина з вадами зору, можуть змінювати форму, місце розташування в просторі, об'єм, розмір.

У процесі зміни об'єктів діяльності у дітей формується здатність виділяти істотні якості об'єктів і ті якості предметів, які є істотними для певної конкретної діяльності, що свідчить про те, що процеси мислення починають займати значне місце в системі компенсації сліпоті.

Розвиток наочно-дієвого, наочно-образного й понятійного видів мислення визначається, як і в зрячих, удосконаленням засобів і способів пізнавальної діяльності, які поділяються на відтворюючі засоби, що дозволяють дітям виявляти приховані властивості предметів і явищ, і класифікаційні, за допомогою яких відбувається встановлення зв'язків і властивостей об'єктів і віднесення їх до певних понять.

Класифікаційні засоби використовуються дітьми у сфері сприйняття і виступають у формі еталонів. Наші дослідження показали, що оволодіння сенсорними еталонами під час сприйняття предметів здійснюється у дітей з вадами зору з використанням класифікаційних способів.

Важливим моментом компенсації сліпоті стає здатність дитини здійснювати розумові операції в наочно-образній формі. Однак дитина з вадами зору через брак знань про предметний світ ще тривалий час повертається до практичного аналізу й практичних спроб у виконанні запропонованих йому завдань.

Здійснення розумових операцій в образній формі вимагає вдосконалювання й ускладнення структури окремих образів, що забезпечують образне відображення об'єктів зовнішнього світу й формування системи конкретних уявлень про той або інший предмет.

Навчальна діяльність дітей має також свої особливості.

Попередньо має бути створений мотив навчальної діяльності, властивий дітям певного віку, тобто вміння слухати вчителя, вихователя, виконувати їх завдання, підпорядковувати свої дії вказівкам.

Раннє або внутрішньоутробне порушення зору призводить до зниженої активності й недостатнього розвитку пізнавальних інтересів у дітей, що спричиняє загальне недорозвинення діяльності.

Рухові ускладнення і слабкість орієнтаційної діяльності сліпої дитини впливають і на її емоційну сферу, викликаючи страх пересування в просторі, що у свою чергу гальмує розвиток орієнтування й руху. Для подолання цих недоліків психічного розвитку сліпої дитини важливо формувати у неї позитивне емоційне ставлення до власної діяльності. Тому підготовка сліпих дітей до шкільного навчання передбачає крім формування в них умінь сприймати й пізнавати навколишні предмети, використовуючи збережені

аналізатори, уміння аналізувати предмети оточення, робити найпростіші узагальнення. Тобто необхідний певний рівень сенсорного й інтелектуального розвитку та підготовка емоційної і вольової сфер до занять у школі.

Участь дорослого в розвитку сліпої дитини значно більша, ніж у житті зрячої, що пов'язане з відсутністю в сліпої дитини безпосереднього зорового наслідування – одного з каналів самостійного отримання знань.

Самостійне набуття знань і вмінь у сліпої дитини обмежене.

Сліпу дитину потрібно спеціально вчити того, чого зряча навчається сама.

У зв'язку з цим постає питання навчання сліпих предметній діяльності й гри.

Використання дидактичних ігор та завдань

Для відновлення гостроти зору й розвитку зорових функцій учитель-дефектолог використовує спеціальні дидактичні ігри-вправи і завдання, які повинні тренувати зір, формувати у дітей певні уявлення про предмети і явища, розвивати зорову увагу, пам'ять.

Важливо пам'ятати, що дидактичні ігри та завдання для розвитку зору й зорового сприймання підбирають індивідуально для кожної дитини залежно від стану зору і періоду відновлювальної роботи.

Наприклад, при гіперметропії рекомендоване посилене зорове навантаження і використовуються посібники малого розміру. А при міопії зорове перенапруження недопустиме, тому посібники мають бути більшого розміру.

Знаючи зорові можливості дітей, тифлопедагог може цілеспрямовано впливати на розвиток зору, створювати умови в процесі виховання і навчання дітей для лікувально-відновлювальної роботи та закріплення її результатів.

Для більшої зручності ці ігри-вправи поділені на групи.

Розвиток зору

1) Ігри для розвитку гостроти зору:

- мозаїка різної величини й форми;
- конструктор;
- сортування насіння;
- нанизування намиста на шнурок;
- вишивання по крапках;
- обведення по зовнішньому і внутрішньому контуру;
- плетіння «килимів» з різнокольорових смужок;
- різні види шнурування;
- малювання через кальку;
- розглядання картинок у моноскопі.

2) Ігри для розвитку окорухаючої функції:

- обведення по зовнішньому і внутрішньому контуру;
- малювання по контуру;
- малювання через кальку;
- спостереження за іграшкою, що рухається;
- лабіринти (прості і складні);

- поєднання об'єктів на перфокарті;
- малювання по крапках.

3) *Ігри для розвитку бінокулярного і стереоскопічного зору:*

- «Піймай рибку»;
- кільцекиди;
- серсо;
- метання в ціль, в обруч;
- більярд;
- футбол (настільний);
- конструктор;
- співставлення об'єктів за контуром;
- розглядання картинок у стереоскопі;
- робота з паличковим мотиватором.

Розвиток зорового сприйняття

1) *Ігри для формування просторових уявлень і орієнтування:*

- лабіринти;
- слухові диктанти;
- «Що ближче? Що далі?»;
- «Що праворуч? Що ліворуч?»;
- «Скажи, де знаходиться?»;
- план-схема;
- «Знайди скарб»;
- рядки і стовпчики;
- знайди напрямок;
- проклади доріжку.

2) *Ігри для розвитку функцій розрізнення кольорів і форм:*

- кольорові замочки;
- підбери за кольором (формою);
- підбери комплекти (сервіз, костюм) за поданим еталоном кольору

чи форми;

- співставлення за контуром;
- розклади за відтінками;
- виклади за зразком;
- дофарбуй веселку;
- склади з геометричних фігур;
- склади ціле з частин;
- геометричне і кольорове серсо.

Розвиток психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення):

- склади картинку;
- склади ціле з частин;
- лото;
- матрійки, пірамідки, коробки-вкладки;
- знайди відмінності;
- знайди два однакові об'єкти;
- чим відрізняються?
- склади за зразком, по пам'яті.

Гімнастика для очей

Необхідним компонентом для корекційного супроводу дітей з вадами зору є гімнастика для очей.

Кошенята

Потягнулись кошенята,
Поморгали оченята.
Вправо, вліво подивились, (3 рази)
Вгору, вниз і зупинились.
Заплющили оченята, (3рази)
Розплющили оченята.
І потерли міцно лапки,
Лоб потерли, брови, скроні,
Лапки-цапки,
Цап-царапки.
Вушка, носик і долоні.
Ось вони гарячі стали
І до очок їх приклали.

Метелик

Потомились наші діти.
То угору, то униз,
Треба дітям відпочити.
Вліво, вправо, закруживсь.
Подивились у віконце:
Знову вгору, знову вниз,
«Ой! Куди ж сховалось сонце?»
Вліво, вправо і злетів,
Ось метелик прилетів
Крильцями затріпотів
І сховаєм оченята.
Заморгали блим-
блим-блим,
Уявимо чорне поле,
Відпочити треба їм.
Чорний ліс і чорне коло.
Вниз і вгору подивились,
І на гарну квітку сів.
І на носик швидко сів.
Став він весело літати,
От би нам його спіймати,
Аж закліпали малята.
Та метелик улетів.

Сонячні промінці

Заглянуло сонечко
У наше віконечко.
Ось малята посміхнулись
До сонечка повернулись.
І маленькі промінці
Загуляли по лиці:
Та завзято і охоче
Помасажували очі.
Подивились увіконце,
Раптом хмарка налетіла,
Пошукали в небі сонце.
Сонечко від нас закрила.
Один до одного повернулись
Стало темно, наче вночі.
І весело посміхнулись.
Малюки закрили очі.

Люблять наші малюки

Люблять наші малюки
Працювати залюбки,
Малювати, рахувати,
А також відпочивати.
Потягнулися малята,
Піднялися рученята.
Подивились оченята:
«Що ж то роблять рученята?»
Рученята опустились,
Очка знову подивились.
Люблять наші рученята
Носик пальчиком торкати,
Наче маятник хитатись,
Вправо-вліво коливатись.
Звеселіли оченята,
Захотіли поморгати.
Відпочили оченята,
Знову будуть працювати.

Очення потомились

Очення потомились,
Ми потremo рученята
У віконце подивились,
Все навколо почорніло... (пальмінг)
Вправо –вліво, покрутились.
Очення ми відкрили.
Знову швидко блим-блیم-блیم,
Ось вони і відпочили.
Відпочити ж треба їм.

Корекційні ігри та вправи для лікування амбліопії

Амбліопія –це зниження гостроти зору. Причиною може бути косоокість, травми ока, більмо, катаракта, аномалія рефракції, на фоні істерики. Амбліопія буває різного ступеня: дуже висока до 0,05 і нижче і слабка від 0,4 до 0,8 діоптрій.

Мета: підняти гостроту зору, створити можливість для спільної роботи обох очей, щоб монокулярний зір став бінокулярним; розвивати локалізацію, дрібні м'язи рук, орієнтування в малому просторі, зорову пам'ять та увагу, кольоро-та форморозрізнення, аналітичне сприймання та мислення, мову.

1. «Геометричне лото».	15. «Орнаментограф».
2. «Геометричне доміно».	16. «Лабіринт».
3. «Геометрична мозаїка».	17. «Салют».
4. «Предметне лото».	18. «Знайди пару».
5. «Крок за кроком».	19. «Зашнуруй чобітки».
6. «Склади сам».	20. «Застібни гудзик».
7. «Склади ціле».	21. «Виклади веселку».
8. «Іграшки».	22. «Сплети вінок».
9. «Склеїмо чайник»	23. «Пори року».
10. «Цікава коробка».	24. «Порівняй предмети».
11. «Квітова поляна».	25. «Влучи молоточком».
12. «Склади букет».	26. «Злови рибку».
13. Малювання по шаблонам.	27. Рамки Монтессорі.
14. Малювання через напівпрозорий папір.	

Ігри та вправи на розвиток перцептивної активності збережених аналізаторів

1. Розвиток зорового аналізатора

1. «Впізнай, що зображено».	6. «Де чії сліди?»
2. «Що зображено на 4-х квадратах?».	7. «Хто залишив свою тінь?».
3. «Парні картинки».	8. «Знайди предмет, дивлячись зверху і знизу».
4. «Ботанічне лото».	9. «З'єднай лінією однакові предмети».
5. «Знайди пару».	10. «Що за чим?»(пори року, частини доби та ін.).

2. Розвиток слухового аналізатора

1. «Впізнай по голосу».
2. «Визнач, що я роблю?».
3. «Вгадай, із чого зроблено?».
4. «Хто так кричить?».
5. «Хто перший впізнає?».
6. «Що сховано?».
7. «Де ми знаходимось?».
8. Лічба звуків із закритими очима.

3. Розвиток дотикового аналізатора

1. «Хто в будиночку живе?».
2. «Чарівна торбинка».
3. «Чарівна скринька».
4. «Наші помічники».
5. «Чарівні картки».
6. «Впізнай і назви дерево».
7. «На чому стоїмо?».
8. «Де чий хвіст?».
9. «Впізнай товариша».
10. «Впізнай самого себе проводять більшу частину в приміщенні без сонця, зір поступово слабне. Тварини, які живуть в темноті, сліпі (напр., кріт).

Щоб запобігти в подальшому проблем із зором, необхідно регулярно виконувати **спеціальну зарядку для очей**.

«Метелик»

Для цієї вправи дитині необхідно уявити, що її повіки та вії – це «крила метелика».

Щоб метелик зміг злетіти, треба швидко та легко покліпати очима. Ця вправа сприяє не тільки розслабленню м'язів очей, але й зволоженню рогівки. Виконувати цю вправу бажано кілька разів впродовж усього дня.

«Жмурки»

Назва цієї вправи говорить сама за себе. Дитині потрібно сильно заплющити очі на 5-7 секунд, а потім максимально розслабити їх. Повторювати цю вправу необхідно 3-5 разів.

«Світлофор»

Попросіть дитину зобразити світлофор. Для цього їй потрібно буде поперемінно моргати то одним, то іншим оком. Крім зняття напруги з очей, ця вправа сприяє розвитку координації та покращує кровообіг в судинах очей.

«Веселі годиннички»

Вихідне положення – голова прямо, очі дивляться вперед. Під ритмічне «тік-так» переводимо погляд то вправо, то вліво. Потім, не повертаючи голови, виконуємо кола очима. Спочатку за годинниковою стрілкою, а потім – проти. Кількість повторень 10-15 у кожную сторону.

«Ближче – далі»

Для цієї вправи знадобиться два предмети на різній відстані. Завдання дитини – дивитись по 3-5 секунд то на ближній, то на предмет вдалині, поперемінно змінюючи фокус очей. Виконуємо таку вправу 5-6 разів.

«Хто кого?»

Ця гра знайома кожному з дитинства. Двоє сідають навпроти один одного, та, максимально не моргаючи, дивляться один одному в очі. Після того як один з гравців моргне, потрібно заплющити очі на 5-10 секунд. Таке чергування напруження і розслаблення дуже корисне для очних м'язів.

«Масаж»

М'якими рухами пальців, не надавлюючи, виконуємо масаж закритих очей. Рухаємось в напрямку від внутрішніх кутів очей до зовнішніх на верхній повіці та навпаки – на нижній повіці. Робити такий масаж необхідно впродовж 1 хвилини.

Релаксація очей

Вправа 1. Поставте дитину обличчям до вікна, ноги на ширину плечей. Руки мають вільно звисати. Нехай вона правно поверне тулуб до лівої стіни, щоб лінія плечей була паралельною до стіни. Для пошпершення виконання вправи можна дозволити дитині відривати п'яту від підлоги. Голова, плечі та очі мають під час повороту рухатися разом. Очі розслаблені, не розглядають жодних предметів, щоб очні м'язи не працювали. Дихання – у зручному ритмі. На початку вправи можна чергувати повороти: 4 з відкритими очима, потім 4 – з закритими. До кожного повороту переходити поступово лише з відкритими очима.

Вправа 2. «Ведмедик хитається». Дитина має стояти розслаблено і переступати з однієї ноги на іншу, відриваючи п'яти від підлоги і злегка хитаючись, як це роблять ведмеді в зоопарку. Дивитися потрібно в напрямку носика, не зупиняючись поглядом на жодному з предметів, які потрапляють у поле зору. Під кінець кожного хитання можна м'яко моргати.

Наступний етап – виконання малих поворотів (коротких похитувань), призначених для розслаблення очних м'язів, м'язів ший, для пошплення кровообігу і збільшення притоку крові до очей.

Вправа 3. «Повороти пальців». Дитина має поставити вказівний палець однієї з рук перед носом. М'яко повертаючи голову з одного боку в інший, намагатися дивитися не на палець, а повз нього. Буде здаватися, що пальчик рухається. Це відчуття посилиться, якщо повороти робити із закритими очима, щоб кінчик носа щоразу торкався пальця. Якщо дитині не вдається досягти ілюзії руху пальця, тоді нехай вона піднесе до носа долоню з широко розтуленими пальцями. Повертаючи голову, нехай дивиться крізь них, уявляючи, що перед нею парканчик. Пальці мають неначе пропливати перед нею. Чергуйте 3 повороти із закритими очима, 3 – з відкритими. Таких поворотів слід виконати 10-15, із рівним диханням.

Вправа 4. Розмістіть вказівний палець однієї з рук дитини на відстані 15 см від правого ока. Нехай вона трошки повертає голову з боку в бік, дивлячись перед собою. Має здаватися, що палець рухається. Ця вправа легша за попередню і дає змогу швидше досягти ілюзії рухів пальця.

Вправи на кліпання корисні як для розвитку нормального зору, так і при всіх видах порушень зору.

Вправа 5. Кліпання. Це рефлекторні рухи повік людини. Кліпати у вправі потрібно якомога частіше.

Вправа 6. Для посилення кровообігу в очах корисно полоскати закриті очка дитини по черзі теплою і холодною водою; занурити обличчя у воду, відкрити очка і покліпати ними вгору-вниз, направо-наліво, по колу. Воду краще використовувати кип'ячену. Візьміть широку мисочку, наповніть її охолодженою кип'яченою водою, піднесіть до очей. Нехай дитина спробує опустити в неї око, щоб воно занурилося у воду, і часто помограє ним у воді.

Завдання на розвиток тактильних відчуттів:

Гра «Вгадай на дотик» (Рис. 1)

Підготувати площинні геометричні фігури. Запропонувати дитині пограти в таку гру. Разом обмацати цю фігуру. Щоразу дитини запитуємо, яка ця фігура. Після цього запропонувати відшукати всі кружечки, всі квадратики та ін. *(відбір фігур проводиться з безлічі фігур різної форми).*

Гра «Що лежить в коробці?»

Скласти в коробку різні іграшки і предмети невеликого розміру (гудзики, кульки, шишки, лялечки, звірі, жолуді та ін.).

Запропонувати дитині пограти: «Дивись, що я дістала. А тепер ти дістань що-небудь». Коли дитина дістане і назве всі предмети, скласти все назад і запропонувати зробити те ж саме, але на дотик, і назвати кожен предмет. Згадати якого кольору цей предмет.

Гра «Хустинка для ляльки» (визначення предметів за фактурою матеріалу, в даному випадку визначення типу тканини).

Дітям пропонують трьох ляльок в різних хусточках (шовковому, вовняному, в'язаному). Діти по черзі розглядають і обмацують всі хусточки. Потім хусточки знімають і складають в коробку. Діти на дотик відшукують в коробці потрібний хустинку для кожної ляльки.

Гра «Вгадай на дотик, з чого зроблений цей предмет»

Дитині пропонують на дотик визначити, з чого виготовлені різні предмети: скляний стакан, дерев'яний брусок, залізна лопатка, пластмасова пляшка, пухнаста іграшка, шкіряні рукавички, гумовий м'яч, глиняна ваза та ін.

За аналогією можна використовувати предмети і матеріали різної текстури і визначити, які вони: в'язкі, липкі, шорсткі, гладкі, пухнасті і т. д.

Гра «Дізнайся букву, цифру»

На столі розкладають літери (цифри, однакові з тими, які лежать в мішечку. Педагог показує будь-яку букву і просить дитину дістати з мішечка таку ж.

Гра «Дізнайся предмет по контуру»

Дитині дають в руки вирізану з картону фігуру (це може бути зайчик, ялинка, пірамідка, будиночок, рибка, пташка). Питають, що це за предмет. Забирають фігуру, і просять по пам'яті знайти її, порівняти фігурку з контуром.

Гра «Знайди пару»

Матеріал: пластинки, обклеєні оксамитом, наждачним папером, фольгою, вельветом, фланеллю.

Дитині пропонують обстежити пластинку і на дотик знайти пару для платівки.

Гра «Збери намисто».

Дитині пропонується зібрати намисто, чергуючи різні за розміром намистинки. Перевірити завдання.

Гра «Підбери кришку»

У коробку складаються баночки з кришками, різного діаметру. Дитині пропонується на дотик підібрати кришки до баночках.

Гра «Вгадай за описом».

У коробці знаходиться предмети. Дитині пропонується взяти один з предметів двома руками, обмацати його і описати. Діти за описом відгадують.

Гра «Зв'яжи вузлик»

Запропонувати дітям, не дивлячись, зав'язати вузлики на мотузці.

Дрібна моторика

Мета корекційних занять з розвитку дрібної моторики

Метою корекційних занять з розвитку дрібної моторики є формування в дітей з порушенням зору вмінь і навичок тактильного сприйняття предметів і явищ навколишнього світу, а також навчання їх виконання предметно-практичних дій за допомогою аналізаторів.

Розвитком дотику й дрібної моторики слід займатися не тільки на спеціальних, а й на загальноосвітніх заняттях.

Оволодіння прийомами тактильного сприйняття об'єктів і вміння виконувати практичні дії за участі тактильно-рухового аналізатора дають дітям з порушенням зору можливість найбільш точно уявляти предмети й простір, що дозволяє їм бути більш активними, допитливими в процесі гри й спілкування.

Заняття проводяться індивідуально, з підгрупою або групою залежно від розвитку тактильної чутливості й моторики рук, а також змісту заняття.

Під час проведення корекційних занять необхідно здійснювати диференційований підхід до дітей залежно від ступеня ураження зору й рівня розвитку дотику.

Навички бісенсорного й полісенсорного сприйняття дозволяють дітям з порушенням зору ефективніше пізнавати навколишній світ і навчатися.

Дотик стає ефективним засобом пізнання навколишнього світу в процесі вправ рук у різних видах предметно-практичної діяльності, завдяки якій виробляються тонке диференціювання сприйняття.

Для формування навичок тактильного сприйняття в дітей з порушенням зору можуть бути використані різні педагогічні прийоми.

Поряд з розвитком безпосереднього дотику на корекційних заняттях дітей необхідно знайомити з деякими прийомами опосередкованого, тобто інструментального дотику (наприклад, обстеження й дізнання предметів за допомогою палички).

Кожне корекційне заняття має складатися, як мінімум, із двох частин:

1) *вправа для рук* (самомасаж, ігри на пальцях та ін.) необхідні для того,

щоб зняти напруженість м'язів кистей і пальців рук, а також розвинути їх рухливість і гнучкість;

2) *ознайомлення дітей* із прийомами виконання різних видів предметно-практичної діяльності, що розвивають тактильну чутливість і дрібну моторику.

З розвитком у дітей навичок тактильного сприйняття й дій з предметами тифлопедагог на одному занятті може поєднувати різні види діяльності, виходячи з пізнавальних можливостей дітей і ступеня засвоєння програмового матеріалу.

Педагог сам може визначати час на вивчення розділів програми залежно від рівня оволодіння дітьми навичками тактильного сприйняття або прийомів конкретної предметно-практичної діяльності. Завдання й зміст роботи.

Основне завдання – розвиток рухових і пізнавальних здібностей. Воно реалізується через розвиток:

1) *рухової області кори головного мозку:*

- формування й удосконалення дрібної моторики пальців рук, рухових умінь і навичок у маніпуляціях з різними предметами (твердими й м'якими, пружними, гладкими й шорсткими);

- уміння правильно тримати олівець, ручку, фломастер; учитися користуватися ними, використовуючи самомасаж, ігри й вправи (обводити, зафарбовувати предмети, малювати);

- формування зорово-моторної координації.

2) *мовна область кори головного мозку:*

- формування активної мови дитини, поповнення словникового запасу новими поняттями.

3) *мислення, пам'ять, увага, зосередженість, зорове й слухове сприйняття;*

4) *координація рухів і вміння володіти своїм тілом, удосконалення рухових умінь і навичок;*

5) *просторова орієнтація на аркуші паперу і в навколишньому просторі;*

6) *формування навичок навчальної діяльності:*

- уміння слухати, розуміти й виконувати словесні установки педагога;

- уміння діяти правильно, повторюючи показаний зразок.

Реалізація цих завдань з урахуванням вікових особливостей дітей сприяє їхньому інтелектуальному розвитку.

Основні напрями формування навичок дрібної моторики в дітей з порушенням зору

1. *Корекція дотику.*

Формування навичок дотику й дрібної моторики відбувається в різних видах предметно-практичної діяльності.

Під час ліплення із глини, пластиліну особливо добре розвивається дрібна моторика, зміцнюється мускулатура пальців, виробляються тонкі рухи руки й пальців, закріплюються навички тактильного обстеження, особливо в процесі ліплення з натури.

Мозаїки й конструктори також розвивають дрібну моторику й дотик. Використовуються мозаїки, конструктори різного розміру, враховуючи зорове навантаження й рівень розвитку дрібної моторики. Діти першого року навчання вчаться сортувати фішки мозаїки за кольором, розміром і формою, викладати горизонтальні й вертикальні доріжки, прості візерунки. Діти другого-третього року навчання складають малюнки з дрібної мозаїки за зразком, викладаючи фішки в різних напрямках. Для дітей зі збіжною косоокістю ефективно використовується геометрична мозаїка на фланелеграфі, а також магнітна мозаїка.

У процесі роботи зі штампами розвиваються сила руки, переключення (напруга – розслаблення – напруга).

На заняттях у вільній діяльності використовується також нанизування намиста різного розміру, плетиво килимків, шнурівки, застібки, робота з природним матеріалом, папером. Це сприяє розвитку ручної вмілості, а головне – підвищує гостроту зору в дітей з амбліопією.

Корекція зорово-рухової й моторної координації

У дітей, які страждають косоокістю, частіше, порівняно з однолітками, у яких зір у нормі, можна спостерігати відсутність самоконтролю й саморегуляції рухів. А це позначається на узгодженості дій рук і очей.

Система корекційно-педагогічної роботи спрямована на формування в дітей автоматизованих навичок синхронності дій руки й ока в різних видах діяльності.

М'язові можливості руки вимагають тренування й корекції. Оволодіння рухами рук і пальців має велике значення для розвитку дитини в цілому, у тому числі мови, а для дітей з порушенням зору є ефективним засобом формування бісенсорного сприйняття навколишнього світу.

Особливу роль у розвитку дрібної моторики відіграють пальчикові гри – своєрідні вправи для розвитку дрібної мускулатури пальців. Вони дозволяють корегувати рухи кожного пальця окремо й відносно один одного, тренують точність рухових реакцій.

Пальчикові ігри проводять у вступній частині заняття або після напруженої зорової роботи. Вони розвивають координацію рухів, допомагають концентрувати увагу.

Корекція образотворчих навичок

Щоб сформувати точні й скоординовані зорово-моторні реакції, подолати непевність і скутість рухів руки під час роботи в зошиті або альбомі, використовуються різні види корекції образотворчих навичок.

1. Корекція точності напрямку руху руки.

Мета: формувати вміння проводити довгі й короткі вертикальні або похилі лінії зверху вниз, знизу вгору, горизонтальні лінії ліворуч – праворуч, точно з'єднуючи між собою малюнки, крапки.

Завдання: зобразити, як крапельки падають із хмари в калюжу, бджілка летить із квітки на квітку, машина їде в гараж тощо.

2. Корекція розмаху рухів руки при малюванні.

Завдання: намалювати, як кораблик пливе по хвилях.

3. Корекція формуютьуючих рухів.

Завдання: «Намотати клубочки» (від краю й від центру за годинниковою стрілкою), намагаючись не відривати олівець від паперу; намалювати всередині великої фігури такі ж, але поступово зменшувані фігури; навколо маленької фігури намалювати фігури, що поступово збільшуються.

4. Корекція зображення дрібних предметів.

Якщо дитина малює занадто дрібні предмети, це свідчить про тверду фіксацію кисті, що потребує корекції.

Завдання: обвести, а потім намалювати великі фігури (приблизно на третину аркуша) без відриву руки. З'єднати крапки, відриваючи руку.

Ця робота проводиться два рази в тиждень по п'ять-сім хвилин як частина комплексного заняття з математики, навчання грамоти, розвитку мови. При цьому необхідно із самого початку стежити за правильною посадкою, правильним розташуванням пальців на пишучому предметі, правильному положенні кисті й ліктя, оскільки виправляти неправильні навички письма значно важче.

Система роботи в зошитах у клітку складається з наступних етапів:

- знайомство із зошитом і робочим рядком;
- завдання «Продовж візерунок»: вертикальні й горизонтальні прямі палички й комбінації з них (дуги, хвилясті лінії, кола, овали);
- написання друкованих літер по клітинках;
- написання друкованих цифр;
- графічні диктанти;
- малювання фігур складної форми шляхом підрахунку клітинок на зразку (намалювати поруч таку ж фігуру й розфарбувати її).

У процесі роботи в зошиті у дитини зміцнюється дрібна мускулатура пальців, удосконалюється зорово-моторна координація й орієнтування в мікропросторі, розвивається довільна увага, зорова пам'ять. Уся ця робота супроводжується забавними віршами, щоб зацікавити дітей і поживавити одноманітну роботу, яку деякі з них не люблять виконувати. Роблячи той або інший малюнок, дитина не тільки виконує рухи рукою, але й включає в роботу мовні й слухові аналізатори, вірші поступово заучуються, і дитина вже мимоволі, замальовуючи щось у зошиті, починає виголошувати рядки з них.

Вправи для нормалізації рухів очей

(за Вільямом Бейтсом, американським лікарем-тифлопедагогом)

Вправа 1. Запропонувати дитині подивитися вправо, потім вліво, кожного разу повертаючи голову в тому ж напрямку, що й очі (але в жодному разі не навпаки).

Вправа 2. Нехай дитина спробує розгойдувати тіло, голову та очі подібно до маятника. Очі при цьому мають бути закритими, а очні яблука рухатися разом з головою.

Вправа 3. Навчити дитину наслідувати ходу слона: повільно робити кроки всім тілом, повертаючи при цьому й голову відповідно вліво і вправо, поперемінно за кожним кроком.

Вправи для розслаблення всього тіла включно з очима

Вправа 1. Поставити дитину обличчям до вікна, ноги на ширину плечей. Руки мають вільно звисати. Нехай дитина плавно поверне тулуб до лівої стіни, щоб лінія плечей була паралельною до стіни. Для кращого виконання вправи можна дозволити дитині відривати п'яту від підлоги. Голова, плечі та очі мають під час повороту рухатися разом. Очі розслаблені, не розглядають жодних предметів, щоб очні м'язи не працювали.

Дихання – у зручному ритмі. На початку вправи можна чергувати повороти: 4 з відкритими очима, потім 4 – із закритими. До кожного повороту переходити поступово лише з відкритими очима.

Вправа 2. «Ведмедик хитається». Дитина має стояти розслаблено і переступати з однієї ноги на іншу, відриваючи п'яти від підлоги і злегка хитаючись, як це роблять ведмеді в зоопарку. Дивитися потрібно в напрямку носа, не зупиняючись поглядом на жодному з предметів, які потрапляють у поле зору. Під кінець кожного хитання можна м'яко моргати.

Наступний етап – виконання малих поворотів (коротких похитувань), призначених для розслаблення очних м'язів, м'язів шиї, для поліпшення кровообігу і збільшення притоку крові до очей.

Вправа 3. «Повороти пальців». Дитина має поставити вказівний палець однієї з рук перед носом. М'яко повертаючи голову з одного боку в інший, намагатися дивитися не на палець, а повз нього. Буде здаватися, що пальчик рухається. Це відчуття посилиться, якщо повороти робити із закритими очима, щоб кінчик носа щоразу торкався пальця. Якщо дитині не вдається досягти ілюзії руху пальця, тоді нехай вона піднесе до носа долоню з широко розтуленими пальцями. Повертаючи голову, нехай дивиться крізь них, уявляючи, що перед нею парканчик. Пальці мають неначе пропливати перед нею. Чергувати: 3 повороти із закритими очима, 3 – з відкритими. Таких поворотів слід виконати 10-15, із рівним диханням.

Вправа 4. Розмістити вказівний палець однієї з рук дитини на відстані 15 см від правого ока. Нехай вона злегка повертає голову з боку в бік, дивлячись перед собою. Має здаватися, що палець рухається. Ця вправа легша за попередню і дає змогу швидше досягти ілюзії рухів пальця.

Вправи на кліпання корисні як для розвитку нормального зору, так і при всіх видах порушень зору.

Вправа 5. «Кліпання». Це рефлекторні рухи повік людини. Кліпати у вправі потрібно якомога частіше. Проводимо з дитиною такі ігри:

- ви і дитина маєте закрити долонею праве око, а лівим безперервно кліпати. Потім навпаки;
- нехай дитина подивиться в дзеркало на своє праве очко і кліпне лівим оком. Потім подивиться на ліве око, а кліпне правим;

- перекидаючи з руки в руку м'ячик, потрібно кліпати при кожному торканні його руками;
- під час повільної прогулянки дитина на кожний зроблений крок кліпає очима, щоб здавалося, ніби земля рухається їй назустріч;
- по черзі з дитиною невисоко підкидати догори м'ячик, стежачи за ним поглядом, переміщуючи голову за рухом очей;
- рахувати разом з дитиною з нерегулярними інтервалами і кліпати на кожний рахунок;
- кліпати на кожний вдих і видих тощо.

Вправа 6. Для посилення кровообігу в очах корисно полоскати закриті очі дитини по черзі теплою і холодною водою; занурити обличчя у воду, відкрити очі і покліпати ними вгору-вниз, вправо-вліво, по колу. Воду краще використовувати кип'ячену. Взяти широку мисочку, наповнити її охолодженою кип'яченою водою, піднести до очей. Нехай дитина спробує опустити в неї око, щоб воно занурилося у воду, і часто поморгає ним у воді.

Корекція порушень розвитку емоційно-вольової та особистісної сфери в дітей з порушенням зору

Часто в дітей, які мають патологію зору, спостерігаються порушення в розвитку емоційно-вольової, особистісної сфери.

Батькам та педагогу варто знати, що існують два основні типи характерологічних реакцій дітей з порушенням зору на труднощі в навчанні, спілкуванні, грі та інших видах діяльності:

- вияви невпевненості, пасивності, схильності до самоізоляції, недовіра до оточуючих;
- дратівливість, збудливість, агресивність.

Для подолання та попередження *першого типу відхилень* потрібно:

1) корегувати особливості спілкування, підвищувати рівень оволодіння комунікативними навичками:

- з раннього віку формувати та збагачувати досвід спілкування дитини, не обмежувати коло спілкування тими, хто проживає разом з дитиною; надавати можливість для постійних контактів і співпраці з нормально зрячими однолітками та дорослими;
- виховувати мотиви (бажання) і потреби щодо широкого спілкування з навколишнім світом, позитивного ставлення до спілкування;
- формувати образ партнера по спілкуванню, компенсуючи недоліки сприймання (учити сприймати за різними ознаками);
- розвивати вміння встановлювати правильні взаємини з іншими людьми, стимулювати активність у спілкуванні;
- сприяти оволодінню певними соціальними нормами: як розпочати та завершити діалог, як уникнути його, коли він є недоцільним;
- розвивати соціальні установки у сфері спілкування;
- ставлення до партнера як до цілі, а не засобу;
- інтерес до самого процесу спілкування, а не тільки до його результату;
- ставлення до спілкування як до діалогу, а не монологу;

- толерантність до недоліків партнера;
- виховувати готовність до взаємодії з будь-якими партнерами, незалежно від стану зору;
- збагачуючи емоційний досвід слабозорої дитини спілкуванні, створювати нові типи поведінки;
- тактовно вказувати на зроблену помилку або лише повторити правильний варіант вирішення проблеми;
- використовувати прийоми для активізації спілкування: «А ти що про це думаєш?», «А тепер ти спробуй знайти вихід з цієї ситуації»;
- виховувати довірливі стосунки, насамперед з близькими людьми;
- долати упереджене ставлення до оточуючих, використовувати різноманітні методи (словесні, практичні ситуації);
- виховувати вміння розуміти іншу людину, її стан, проблеми – здатність до емпатії (співпереживання), почуття взаємоповаги.

2) регулювати самооцінку:

- виховувати вміння приймати себе;
- учити адекватно оцінювати себе та свої можливості;
- формувати здатність бути самим собою, відкрито адекватно проявляти свої емоції, почуття;
- запобігати формуванню комплексу неповноцінності або долати його;
- фіксувати реальні успіхи;
- дитина має усвідомлювати, що вона рівноправний член суспільства;
- розширювати коло спілкування, допомагати в оволодінні комунікативними навичками;
- дитину необхідно весь час залучати до самообслуговування, давати посильні доручення та обов'язки;
- допомагати у виборі гуртка, спортивної секції, які б відповідали здібностям, можливостям дитини;
- розкривати творчий потенціал дитини, з раннього дитинства розвивати творчі здібності (ігри, спеціальні заняття);
- надавати допомогу в пізнанні власного «Я» (сукупності уявлень про себе).

3) виховувати самостійність та активність:

- створювати атмосферу, яка б виключала можливість виникнення почуття страху або невпевненості;
- переконувати дитину в тому, що вона сама здатна шукати і знаходити правильні рішення;
- у кожному виді діяльності надавати можливість слабозорій дитині проявляти самостійність та творчість, учити долати перешкоди й труднощі, які трапляються, знаходити оптимальний шлях для досягнення результату;
- уникати гіперопіки;
- виховувати активну життєву позицію, коли дитина з особливими потребами не є споживачем, а займає соціально важливу позицію, є суб'єктом діяльності, людиною, яка розраховує на власні сили.

Для подолання *другого типу* відхилень – імпульсивності, збудженості,

дратівливості, агресивності необхідно:

- залучати дитину до активного слухання, щоб вона вербально висловлювала агресію, знімаючи таким чином збудженість і нервовість;
- з домашнього перегляду виключити телепередачі й фільми із сценаріями насилля, жорстокості;
- у жодному разі не застосовувати фізичне покарання;
- спрямовувати енергію дитини на щось корисне;
- не провокувати дитину, бути уважним до її стану, роз'яснювати наслідки поведінки, використовувати метод переконання;
- переконувати дитину, що ви її любите, а окремі вчинки вас засмучують;
- тактовно і послідовно навчати дитину самоконтролю, витриманості;
- хвалити за виявлення (хай мінімальне) терпіння, успішну спробу стримати себе;
- висловлювати надію, що дитина зможе, якщо захоче, подолати себе, якщо не буде поспішати, а буде розмірковувати, як їй правильно діяти;
- батьки, які виховують дитину з порушенням зору, повинні знати, що деякі негативні емоційні переживання у зв'язку з вадами зору присутні у всіх дітей, але глибина і гострота реакції залежать від віку, типу особистості, здатності дитини до адаптації. Вони підтримуються усвідомленням обмежених можливостей. Часто це проявляється в станах тривоги чи страху, що може призвести до виникнення та закріплення такої тривожності, як нездатність ефективно діяти навіть у звичній обстановці.

Ігри для розвитку дрібних м'язів пальців руки та окоміру дітей

«Що в мішечку?»

Мета: навчити дітей розпізнавати предмети на дотик, визначати їх форму, довжину; розвивати дрібні м'язи пальців.

Матеріал: довгі й короткі палички, плоскі геометричні фігури (квадрат, прямокутник, трикутник) та іграшки (ялинка, гриби), розбірні матрьошки (від найменшої до найбільшої).

Хід заняття: педагог разом із дітьми розглядає предмети - палички, матрійки, геометричні фігури. Потім звертається до них: - А тепер, діти, ми з вами пограємося. У мене в мішечку є різні предмети, деякі з них ми розглядали, але є й такі, з якими ви гралися раніше. Той, кого я викличу, повинен рукою залізти у мішечок і на дотик, не дістаючи предмета, визначити, що це за предмет, якого він розміру чи довжини. Наприклад, «Це – довга паличка», або «Це – маленький грибочок».

Можна запропонувати дитині знайти такий самий предмет на столі у вихователя, порівняти їх.

«Склади іграшку»

Мета: навчити дітей співвідносити свої дії зі зразком; розвивати координацію рухів, м'язи пальців та п'ясті руки.

Матеріал: розбірні діжечки, яйця, грибки, матрійки, баніти.

Хід заняття: вихователь показує дітям іграшки і пояснює, що вони розбираються, вставляються одна в одну, що іграшки різного розміру: від найменшої до найбільшої. За вказівкою вихователя, кожна дитина, отримавши іграшку, розбирає її, а потім складає. Виконавши завдання, діти обмінюються іграшками.

«Відгадай на дотик»

Мета: закріпити знання дітей про сипкі матеріали (цукор, пісок, сіль, борошно тощо); розвивати м'язове відчуття, дрібні м'язи пальців.

Матеріал: сипкі речовини в розетках (рис, пшоно, манна крупа, вермішель, цукор, пісок, сіль, борошно), хусточки для дітей.

Хід заняття:

I варіант. Спочатку вчитель виставляє на стіл розетки із сипкими речовинами. Потім з'ясовує, чи знають діти, для чого вони потрібні, як називаються і чим відрізняються. У другій частині заняття вихователь пропонує дітям заплющити очі або зав'язати їх хустинкою. Потім підносить до кожної дитини розетку, в якій насипана якась речовина і пропонує на дотик розпізнати цю речовину, й обґрунтувати свої міркування.

II варіант. Вихователь розкладає на столі предмети, виготовлені з різного матеріалу. Діти із заплющеними очима на дотик визначають матеріал. Наприклад, книжка зроблена з паперу, хусточка - з тканини, олівець і паличка - з дерева, ложка - з металу та ін.

Ігри для дітей з вадами зору

Фактично, незрячі та слабозрячі діти можуть залучатись до більшості ігор, з незначними модифікаціями. Найпопулярніші ігри, адаптовані для дітей з вадами зору – це, в першу чергу, **настільні ігри**.

Монополія (Рис.2)

Мабуть, найбільш пізнавана настільна гра у світі. Понад 1000 різноманітних версій. І монополія Брайля (Монополія з брайлівськими позначками для сліпих) – очевидний вибір номер один. Це класична гра для всіх поколінь. Усі картки з шрифтом Брайля та великим друком. Кубик та грошові банкноти аналогічні. Цікава, захоплива та командна гра забезпечить чудове проведення часу.

Шашки та шахи (Рис.3)

Ці прості, проте класичні ігри також спеціально адаптовані для дітей з вадами зору. Кожна клітинка та фігура позначена у спеціальний спосіб: передбачено відповідні заглиблення на дошці, а також рельєфну поверхню відповідних фігур. Розвивають логічне та стратегічне мислення, терпеливість.

Карткові ігри (Рис.4)

Карткові ігри – смак вже свідомого дитинства кожного! Наприклад, карти гральні для сліпих, набір для гри в Бінго тощо. Усі вони містять непомітний для зрячих, проте так необхідний для незрячих шрифт Брайля на кутиках. Одна з «новіших» карткових ігор, заснована у 1971 році – УНО. Ця версія також містить позначення Брайля на картках, що дозволяє незрячим дітям розрізняти цифри та фігури.

Ігри з використанням дерев'яних предметів

Це можуть бути різноманітні головоломки чи пазли з дерева, доміно, нарти, тощо. Дуже ефективні для розвитку моторики, тактильних відчуттів, інтелектуального мислення. Окрім того, сама робота з деревом – досить популярне хобі. Відсутність зору зовсім не означає, що цим неможливо займатись; слід просто адаптувати інструменти та ретельніше дотримуватись правил безпеки.

Отож, для дітей з вадами зору значимість гри неможливо переоцінити. Ігрова діяльність підвищує рівень їх суспільної адаптації, компенсує фізичні вади та корегує вторинні відхилення. Вона істотно впливає на фізичний розвиток дитини, зорове сприйняття, спілкування, формування моральних якостей тощо.

Дидактична гра «В ляльковому театрі» (Рис.5)

Гра сприяє навчанню дітей орієнтуватися в малому просторі по рядах та стовпчиках; закріпленню порядкової лічби; розвитку зорової та слухової уваги і пам'яті, дрібної моторики, зв'язного мовлення; вихованню інтересу до гри в колективі.

До гри додаються сцена лялькового театру; 3 рядка місць: в кожному по 10 місць; дрібні іграшкові ляльки та тваринки; «квитки» із позначенням № ряду та місця.

Правила гри

В цій грі діти вчаться знаходити місце в залі для глядачів лялькового театру за допомогою квитка, на якому вказані ряд та місце, правильно називаючи числа у порядковій лічбі під час знаходження свого місця.

У грі беруть участь 2- 4 дитини.

Дидактична гра «Склади піраміду»

Рекомендована для дітей з вадами зору від 6 років.

Гра сприяє закріпленню вміння орієнтуватися на площині; вправленню дітей за зразком та по пам'яті складати піраміди; розвитку зорової уваги та пам'яті, окоміру, дрібної моторики; виховувати бажання довести діло до кінця.

До гри додаються картки із зразками пірамідок; смужки, які відповідають за кольором і довжиною певній пірамідці.

Правила гри

Діти молодшого віку можуть виконувати завдання шляхом накладання або за зразком, діти старшого віку – по пам'яті. Гру закінчує той, хто збере декілька пірамідок (кількість обговорюється).

У грі беруть участь 2 – 4 дитини.

Лото «Знайди місце фігури» (Рис.6)

Рекомендована для дітей з вадами зору від 5 років.

Гра сприяє вмінню орієнтуватися на площині (по рядочкам), використовуючи в мовленні поняття: на верхньому рядочку зліва, на верхньому рядочку справа, на верхньому рядочку посередині та ін.; закріпленню назв геометричних фігур та кольорів; розвитку зв'язного мовлення, дрібної моторики, окорухових функцій.

До гри додаються картки з наклеєними кольоровими геометричними фігурами в два рядочки; такі самі геометричні фігури.

Правила гри

I варіант:

Педагог питає: - У кого така фігура?

Дитина: - У мене є овал. Він жовтого кольору і знаходиться на другому рядочку справа. – Отримує фігуру і накриває.

II варіант:

Педагог: - У кого червоний квадрат?

Дитина відгукується: - У мене є червоний квадрат. Він знаходиться у цьому рядочку зліва. – Отримує фігури і накриває її.

Спонукає дітей давати повні пояснення.

У грі беруть участь 3–6 дітей.

Дидактична гра «Портрети моїх друзів» (Рис. 7)

Рекомендована для дітей з вадами зору від 6 років.

Гра сприяє навчанню дітей орієнтуватися на площині; формуванню викладати ціле з частин за зразком чи самостійно; закріпленню назв кольорів та їх відтінків; розвиненню дрібної моторики під зоровим контролем, окоміру;

До гри додаються зразки «портретів» друзів; частини, з яких складаються «портрети»; білий картон.

Правила гри

Діти молодшого віку викладають «портрети» своїх друзів шляхом накладання, а діти більш доросліші – за зразком, або по пам'яті. Діти дають імена «портретам» друзів.

У грі беруть участь 2–6 дітей.

Дидактична гра «Спритні ручки» (Рис. 8)

Рекомендована для дітей з вадами зору від 5–7 років.

Гра сприяє навчанню дітей орієнтуванню на площині; розвиненню точності дрібної моторики під зоровим контролем, окоміру; виховуванню зосередженості, посидючості, наполегливості.

До гри додаються листи паперу з нанесеними на них малюнками простих предметів, цифрами або буквами; невеличкий килимок, кулькова ручка.

Правила гри

Дитина вибирає за смаком малюнок до відповідної теми, кладе його на килимок і за допомогою кулькової ручки проколює дірочки по контуру малюнка.

Після закінчення роботи, запропонувати дитині перевернути малюнок і подивитися на просвіт.

Гра проводиться індивідуально.

Дидактична гра «Будиночки для мотрійок» (Рис. 9)

Рекомендована для дітей з вадами зору від 6 років.

Гра сприяє вмінню орієнтуватися на площині по рядочках та стовпчиках, використовуючи в мовленні поняття: на верхньому рядочку зліва, на верхньому рядочку справа, на верхньому рядочку посередині та ін.; розвитку зв'язного мовлення, введенню в мову просторових прийменників та виділенню їх інтонаційно в своїх відповідях; виховуванню слухової та зорової уваги та пам'яті.

До гри додаються будиночки для мотрійок відповідно вікові дітей, мотрійки різних кольорів та відтінків.

Правила гри

Відповідно до віку дітям пропонується будиночок і мотрійки.

- Збудували для мотрійок новий будинок. Ось цей. І для кожної мотрійки виділили в ньому кімнатку. Приїхали мотрійки до свого нового дому, а хто в якій кімнатці буде жити і на якому поверсі - не знають. Але ми їм допоможемо. Я буду називати, де яка мотрійка (якого кольору) буде жити, а ви будете заселяти своїх мотрійок.

Наприклад:

- Мотрійка в червоному одязі буде жити в кімнаті поряд з дверима (дитина кладе картинку на віконце), а мотрійка в жовтому одязі - теж в кімнаті поруч з дверима, але з іншого боку (дитина кладе свою мотрійку).

- Скажіть, на якому поверсі оселилися ваші мотрійки? *(На першому)*

Тепер будемо заселяти другий поверх.

- Мотрійка в зеленому одязі буде жити в кімнаті над дверима. Покажіть, де її віконце. А де воно розташоване? *(Над дверима)* А на якому поверсі її кімната? *(На другому)* Хто ж буде жити над кімнатою мотрійки в жовтому одязі? Це буде мотрійка в помаранчевому одязі. Покажіть її віконце. Де вона буде жити? *(далі аналогічно)*

- Ми допомогли всім мотрійкам знайти свої кімнати в новому будинку. Вони дуже раді, що ви їм допомогли, і тепер святкуватимуть новосілля.

При повторному проведенні гри, після розселення мотрійок, можна поуправляти дітей в правильному застосуванні в мові прийменників через питання: «Яка мотрійка в ... (колір) одязі живе поруч (над, під) мотрійкою в ... одязі?»

Пізніше, в грі можна використовувати такі ситуації, коли 1-2 мотрійки приїхали в новий будинок не відразу, і їм якась мотрійка «пояснює», де залишилися вільні кімнати (з використанням прийменників), або якісь мотрійки вирішили помінятися кімнатами, і одна з них розповідає, де вона жила раніше (на 1-му поверсі під кімнатою ..., а тепер буде жити на 2-му поверсі над ...) та ін.

Діти при повторенні гри можуть і самі заселити будиночок як хочуть, але потім кожна мотрійка «розповідає», де знаходиться її кімната в будинку...

Педагог пропонує дітям виділяти інтонаційно слова (прийменники), які точно вказують, де хто живе.

У грі беруть участь 1-3 дитини.

Дидактичні ігри для розвитку орієнтування в просторі для дітей з вадами зору

Дидактична гра «Знайди гараж за схемою» (Рис.10)

Рекомендована для дітей з вадами зору **від 5-7 років** (може бути використана для дітей з нормальним зором)

Гра сприяє розвитку дітей орієнтуватися на площині за допомогою схеми, простежуючи функції ока – рука; закріпленню назв транспорту, вмінню диференціювати легковий та вантажний; формуванню правильного називання кольорів та їх відтінків; розвиненню зв'язного мовлення.

До гри додаються «гаражі» з кольоровим воротами, кольорові фішки, схеми шляхів до «гаражів».

Правила гри

За допомогою схеми діти орієнтуються в малому просторі: «Їдуть» до гаража, відкривають кольорові «ворота», називаючи колір (рожевий, червоний, малиновий, салатовий, зелений, болотний, блакитний, синій, фіолетовий) машини, визначають вид транспорту - легковий чи вантажний.

У грі беруть участь 2 – 3 дитини, брати тільки свою фішку.

Дидактична гра «На весняній (літній) галявинці» (Рис.11)

Рекомендована для дітей з вадами зору **від 7 років**.

Гра сприяє вправленню орієнтуватися в малому просторі за допомогою рядочків та стовпчиків; закріпленню назв літніх (весняних) квітів; розвитку зорової уваги (концентрації та стійкості), обсягу уваги, слухової і зорової пам'яті, зв'язного мовлення.

До гри додаються «літня (весняна) галявинка», квіти, метелик, сонечко.

Правила гри

- На весняну (літню) галявину прилетів гарний метелик (сонечко). Він сів на тюльпан, який знаходиться у верхньому лівому куточку (Або метелик сів на підсніжник, що росте у центрі, або в іншому рядку, в іншому стовпчику) (діти виконують завдання педагога: садять метелика на відповідну квітку).

Варіант ігрового завдання – одна дитина дає завдання іншій куди посадити метелика, називаючи розташування квітки на площині.

Для ускладнення завдання можна ввести ще метелика іншого кольору або бджілку, бабку.

У грі беруть участь 1- 2 дитини.

Доміно «Склади фігуру»(Рис.12)

Рекомендована для дітей з вадами зору **з 4 років**.

Гра сприяє вмінню орієнтуватися в малому просторі; закріпленню назв геометричних фігур; умінню складати фігури за допомогою зору, кольору, аналітичного сприйняття форми фігури; формуванню логічного мислення, розвитку м'язів дрібної моторики, окоміру, зв'язного мовлення.

До гри додається доміно з наклеєними на них половинками геометричних фігур різного кольору.

Правила гри

Діти вчаться аналітично сприймати форму фігури, складати її з частин за допомогою форми і кольору.

У грі беруть участь 2-6 дітей.

Дидактична гра «Теремок» (Рис.13)

Рекомендована для дітей з вадами зору **від 6 років**.

Гра сприяє розвитку просторового орієнтування, зорової уваги, кольоророзрізнення, форморозрізнення; формуванню елементів логічного мислення (аналізу, порівняння, класифікації, узагальнення); закріпленню вмінь дітей диференціювати назви диких та свійських тварин; вихованню бережного ставлення до тварин; вдосконаленню зв'язного мовлення.

До гри додаються: вирізане з картону велике зображення теремка з трьома поверхами та віконцями різної геометричної форми, в яких «живуть» тварини (дикі та свійські), набори кольорових геометричних фігур.

Правила гри

Перед дітьми теремок. Всі віконця закриті відповідними геометричними фігурами.

«В чистім полі теремок стояв,
Хто ж у тому теремку проживав?
А знає той, хто у віконця зазірав,
Той, хто правильно фігуру відкривав».

I варіант:

Діти по черзі «відчиняють» віконця якоїсь певної форми - спочатку круглі, потім трикутні, чотирикутні, називають колір фігури.

- Хто ж мешкає в цьому будинку?
- На які дві групи можна поділити всіх тварин? (дикі та свійські) Перелічить спочатку свійських тварин, потім диких.
- Хто живе на першому поверсі? (другому, третьому)
- Яка тварина зайва на кожному поверсі? Чому?

II варіант:

Діти виконують завдання за інструкцією педагога:

- Відкрийте (закрийте) друге віконце на третьому поверсі; третє віконце на першому поверсі та ін.
- Діти називають, хто там живе і визначають форму і колір віконця.
- Діти дають аналогічні завдання один одному.

Аналогічно проводяться ігри за темами «Птахи», «Комахи» тощо.

У грі беруть участь 2 – 4 дитини.

Дидактична гра «Будиночок» (Рис.14)

Рекомендована для дітей з вадами зору від 6 років.

Гра сприяє навчанню дітей орієнтуватися в малому просторі по рядах та стовпчиках; закріпленню назв геометричних фігур; розвитку форморозрізнення, кольоророзрізнення, окорухових функцій, зорових аналізаторів, функцій порівняння; виховуванню уваги, зосередженості; формуванню зв'язного мовлення.

До гри додаються «будиночок» з картону поділений на стовпчики та рядки (з контурним зображенням геометричних фігур та зразками кольорів), геометричні фігури з «липучками» відповідних кольорів, у «віконцях» теж наклеєна «липучка».

Правила гри

Діти в цій грі вчаться за допомогою кольору та контурного зображення геометричних фігур розташовувати кольорові геометричні фігури по стовпчиках та рядках у «віконцях» «будиночка».

- Жовтий круг «живе» на першому поверсі в першій квартирі та ін.

У грі беруть участь 2-4 дитини.

Казка-гра «Спільна розповідь», метод Річарда Гарднера

Пропонуємо вашій увазі нову версію методу Р. Гарднера від казкарок Університету «Крок», в якій вельми вдало використаний принцип багат шарової метафори і вбудованого навіювання.

Гра «Спільна розповідь» прекрасно підходить для вигадування казки разом з дитиною.

Дитину просять придумати:

- 1 - захоплюючи і обов'язково нову казку;
- 2 - казку, в якій є початок, середина і кінець;
- 3 - казку, яка чомусь вчить.

Потім педагог складає свою історію з тими ж дійовими особами, тим же сюжетом з маленькими «додаваннями», які роблять казку терапевтичною.

Приклад (*Курсивом виділено частину, яка запропонована дитині педагогом*).

Жила сім'я, мама, тато і син Петрик. І якось вирішили вони поїхати в савану на сафарі. Проїжджаючи через савану, вони побачили багато звірів. У дорозі їх машина зламалася і їм довелося йти пішки. Але тут Петрик зрозумів, що загубив батьків. Він дуже злякався. Петрик заліз на дерево, але не побачив батьків. Тоді він вирішив повернутися на те місце, де він останній раз точно йшов поруч з ними. Але коли він зліз з дерева, то відчув гаряче дихання в потилицю. Він обернувся і побачив тигра. І тут Петрик впав і втратив свідомість. Коли він прокинувся, то виявилось, що він лежить на м'якій вовні в хатині, де жив якийсь дідок. Хлопчик вийшов з хатини і тут побачив своїх батьків, які дійшли до цього селища.

Казка про Петрика (доповнений варіант)

Одного разу маленький Остап приїхав до свого улюбленого дідуся Петрика. Тільки дідусеві він довіряв свої секрети.

– Дідусю, мені було так страшно коли мама і тато пішли на роботу, а я залишився один.

– Ти знаєш, внучок, коли я був такий же, як ти, зі мною трапилася схожа історія.

Якось раз вирішили ми з батьками поїхати в савану на сафарі. Проїжджаючи через савану, ми побачили багато звірів. У дорозі наша машина зламалася, і нам довелося йти пішки. Але тут я зрозумів, що загубив батьків. Я дуже злякався і заліз на дерево, але не побачив батьків. Тоді я вирішив повернутися на те місце, де востаннє точно йшов поряд з батьками. Але коли я зліз з дерева, то відчув гаряче дихання в потилицю. Я обернувся і побачив тигра. І тут я впав і втратив свідомість.

Мені наснилося, що я вдома, в своєму улюбленому кріслі і дивлюся свій улюблений мультик про Мамонтеня і чую пісню: “... адже так не буває на світі, щоб були втрачені діти!”

Коли я прокинувся, то виявилось, що я лежав на м'якій вовні в хатині, де жив якийсь дідок. Я вийшов з хатини і тут побачив своїх батьків, які дійшли до цього селища. З тих пір я знав, що так не буває на світі, щоб були втрачені діти!

– Спасибі, дідусь, тепер і я знаю, що так не буває на світі, щоб були втрачені діти!

**Терапевтична казка для невпевнених в собі,
тривожних, несамотійних дітей**

Спрямованість: Невпевненість в собі. Тривожність. Страх самотійних дій.

Ключова фраза: «У мене не вийде!»

В одному лісі жило маленьке Зайченя. Найбільше на світі йому хотілося бути сильним, сміливим і зробити що-небудь добре, корисне для оточуючих. Але насправді у нього ніколи нічого не виходило. Воно боялося і не вірило в себе. Тому всі в лісі прозвали його «Зайченя-боягуз». Від цього йому ставало сумно, прикро, і воно часто плакало, коли залишалося одне. Був у нього один-єдиний друг – Борсучок.

І ось, одного разу вони удвох вирушили гратися до річки. Найбільше їм подобалося наздоганяти один одного, бігаючи через невеликий дерев'яний місток. Першим наздоганяло Зайченя. Коли Борсучок пробігав по мосту, одна дошка раптом зламалася і він впав в річку. Борсучок не вмів плавати і став борсатися у воді, просячи про допомогу. А Зайченя, хоча і вміло трохи плавати, але дуже злякалося. Він бігав по березі і кликав на допомогу, сподіваючись, що хтось почує і врятує Борсучка. Але нікого поблизу не було. І тоді Зайченя зрозуміло, що тільки воно може врятувати свого друга. Воно сказало собі: «Я нічого не боюся, я вмію плавати і врятую Борсучка!» Не думаючи про небезпеку, воно кинулося в воду і попливло, а потім витягнуло свого друга на берег. Борсучок був врятований!

Коли вони повернулися додому і розповіли про випадок на річці, ніхто спочатку не міг повірити, що Зайченя врятувало свого друга. Коли ж звірі переконалися в цьому, то стали хвалити Зайченя, говорити, яке воно сміливе і добре, а потім влаштували велике веселе свято на його честь. Цей день для Зайченяти став найщасливішим. Всі пишалися ним і він сам пишався собою, тому що повірив у свої сили, в те, що здатний робити добре і корисне. Він на все життя запам'ятав одне дуже важливе і корисне правило: «Вір у себе і завжди і в усьому покладайся тільки на свої сили!» І з тих пір більше ніхто і ніколи не дражнив його боягузом!

Запитання для обговорення:

Чому Зайченяті було погано і сумно?

Яке правило запам'ятало Зайченя? Чи згоден ти з ним?

Розвиток пам'яті

Які іграшки лежать у коробці

Постарайтеся разом пригадати, які іграшки лежать у коробці. «Я пам'ятаю червону машинку. А ти?» - «А я – зайчика». Хто пригадає більше? А потім разом подивіться, кого ж ви забули. «Іграшки в черзі». У чергу до поїзда вишикувалися: лялька Катруся, Покемон, сірий зайчик... Кладете п'ять-шість іграшок одна за одною. Аж раптом всі іграшки побігли подивитися мультфільм. А коли повернулися до потяга, забули, хто за ким стояв. Нехай дитина допоможе іграшкам знову стати в чергу так, як було. Розкладіть перед дитиною кілька

іграшок чи предметів. Скажіть їй заплющити очі й тим часом заберіть один чи два предмети. Дитина має сказати, чого бракує.

Гра «Хто більше запам'ятає»

Педагог називає будь-яке слово, дитина повторює і називає своє. Педагог повторює два попередніх слова і додає своє – і так далі. Мінімальне завдання – щоб дитина змогла згадати по черзі п'ять попередніх слів

Гра «Різні голоси»

Читаючи казки, покажіть, як можна говорити різними голосами. А тоді запропонуйте дитині відтворити голос Колобка, Зайця чи Вовка. Нехай вона підкріплює це жестами та мімікою. Прочитавши казку, запропонуйте переказати її. Це завдання не тільки тренує пам'ять, але й навчить дитину говорити повними реченнями, до того ж пов'язаними між собою змістом. Покажіть звичайний м'ячик – нехай дитина спробує описати його п'ятьма словами. Наприклад, великий, червоний, круглий, твердий, гладкий. Так можна описувати будь-що. Крім того, що малюк складатиме цілісне уявлення про предмети, він ще й поповнить свій словниковий запас.

Гра на логіку «Закінчи речення»

Наприклад, «Дерево має: листя, квіти, кору, траву», «В Африці живуть: ведмідь, зебра, верблюд, вовк...» Дитина має вибрати правильний варіант.

Гра на логіку «Де помилка?»

Перерахуйте п'ять слів однієї групи, одне або два з яких будуть зайвими. Наприклад, тюльпан, лілія, морква, ромашка, квасоля. Нехай, дитина пояснить, що тут зайве і чому (зайвими словами є «морква» та «квасоля», бо це – овочі). Розкладіть перед дитиною яблука, груші, моркву, картоплю, виноград (словом, все, що є вдома) та поставте поряд три кошики. В один належить скласти всі фрукти, в решту – овочі та ягоди.

У світі чарівних паличок

1. Із 8 паличок скласти два квадрата.
2. Забрати одну паличку і виконати таке ж завдання, як №1.
3. Із 5 паличок скласти два трикутники.
4. Із 10 паличок скласти 3 рівних квадрата.
5. Із 5 паличок скласти квадрат і 2 рівних трикутники.
6. Із 6 паличок скласти квадрат і трикутник.
7. Із 4 паличок скласти ромб, додай ще одну і зроби два трикутники.
8. Із 5 паличок виклади прапорець.
9. Із 6 паличок склади парасольку.
10. Із 6 паличок склади вікно, забери одну паличку, так, щоб вийшло 2 прямокутники.
11. Навколо жовтого круга виклади 8 паличок – промінчиків сонечка.
12. Із довільної кількості паличок виклади будь-що за бажанням.
13. Із 4 паличок склади ліжко.
14. Із 9 паличок виклади шафу.
15. Із 5 паличок виклади стіл.

Сенсорний розвиток

Ігри для сенсорного розвитку, пов'язані з визначенням властивостей різних предметів

«Конусна пірамідка»

Покажіть дитині, як вона розбирається, зробіть акцент на тому, що кільця нанизуються в залежності від їх величини. Потім дайте дитині самій виконати ці дії. І у випадку помилки, поясніть, чому саме це кільце не на своєму місці.

«Згадай відчуття»

Проводите по руці дитини різними предметами: пір'їнкою, іграшкою, рукавичкою та ін. Потім повторюйте дотики, але тільки при закритих очах. Завдання дитини – пригадати відчуття і назвати предмет, яким воно викликано.

«Вгадай овоч»

В ганчірковий мішечок покладіть різні овочі: картоплю, цибулю, огірок, моркву, помідор (можна також додати фрукти: яблуко, грушу, апельсин). Завдання дитини – топустивши руку в мішок, намацати там один з плодів і на підставі тактильних відчуттів визначити, який овоч або фрукт йому попався. Можна ускладнити завдання додаванням опису овоча, тобто дитина повинна перерахувати особливості даного коренеплоду або фрукта: гладкий (або шорсткий), круглий (або овальний), схожий на що та ін.

«Вгадай, чия рука»

Гра складна, що вимагає дуже тонкого сприйняття. Для початку дитині потрібно помацати руку (або руки) мами, бабусі, тата, дідуса і запам'ятати, які їх руки навіщо. Потім із закритими очима дитина повторює весь процес і при цьому намагається визначити, чий це руки. Складніше проводити дану гру серед дітей, тому що дитячі руки по тактильним відчуттям схожі.

Ігри з дітьми в сенсорній кімнаті

Вправа «Стриб-скок» на фітболі. Сприяти розвитку м'язів, витривалості, гнучкості, тренувати вестибулярний апарат.

Подорож по стежці (Рис.15)

Спочатку використовується одна стежка. Використовують 3 різних стежки (ребриста доріжка, доріжка із слідами, стежка з різними наповнювачами). Дитина проходить по стежині, визначає, що відчували її ноги, які почуття переживала сама дитина.

«На морі»

Мета. Вчити розслабляти м'язи, знімати емоційну напругу.

Хід. Уявіть собі, що ви знаходитесь на березі моря. Ви лежите або сидите на пісочку. Теплий вітерець обдуває ваше тіло. Вам тепло і приємно. Він ніжно гладить вас по обличчю, шиї, рукам, ногам - по всьому тілу. Дихаємо легко, рівно і глибоко. Ви спокійно відпочиваєте слухаєте шум моря і спостерігаєте за рухом хвиль. Вам легко і добре. Ви відпочивали, відпочивали, але пора в дорогу. Потягнулися, посміхнулися, попрощалися з морем і встали.

Ігри з піском «Морське дно»

Мета. Розвивати уяву, образне мислення, тактильні відчуття, моторику, психоемоційне розвантаження.

Хід. Діти будують з піску ландшафт морського дна і заселяють його жителями, розігрують уявний сюжет.

«Веселі Рибки»

Мета. Створювати радісний настрій, розвати уяву.

Хід. Діти спостерігають за рухами рибок, зміною кольору води, звертають увагу на колір води, визначають, що у рибок веселий настрій. Потім прагнуть передати їх рухи в танці.

Варіант. Спостерігають за однією певною рибкою і розповідають про неї.

Елемент кольоротерапії

Мета. Стимулювати й розвивати вміння співвідносити колір з настроєм, розвивати мислення й уяву.

Хід. Діти спостерігають за змінами кольору води й розповідають який настрій викликає той або інший колір, як міняється його настрій після спостереження за кольорами води.

Гра «Коробочки із запахами»

Матеріал: коробочки або банки, наповнені гостро пахучими речовинами, наприклад кавою, какао, приправами, милом, духами, квітами.

Хід. Педагог бере коробочку або банку, відгвинчує кришку і чітко показує, як потрібно нюхати, вдихаючи через ніс. Дитина повторює цю дію. Педагог називає вміст всіх банок, дає їх понюхати. Потім діти із зав'язаними очима самостійно визначають по запаху вміст всіх банок.

Гра «Пригадай, як вони пахнуть»

Дітям пропонують по малюнкам із зображенням різних предметів і явищ (акварельні фарби, ялинова гілка, сильний дощ, диня, кава, огірок, мило, шампунь, гілочка суниці і ін.) пригадати, як вони пахнуть, і пояснити словами.

Гра «Удар в музичний інструмент»

Мета. Розвивати слухове сприйняття, увагу.

Матеріал: бубон, картки з намальованими в різному порядку довгими і короткими смужками.

Хід. Дітям пропонують відбити ритм, намальований на картці смужками (довгі – повільні удари, короткі – швидкі).

Варіанти:

1. Смужки позначають гучність, тоді діти ударяють то тихо, то голосно.

2 *Наше ускладнення.* Діти грають на різних музичних інструментах разом і по черзі, тоді на смужці намальовано позначення інструменту або цифра.

РОЗДІЛ III
ПРОГРАМА З КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ
«КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ»
(корекція емоційної та пізнавальної сфер)
для дітей з вадами зору

Сьогодні державна політика у галузі змісту спеціальної освіти має бути спрямована не лише на отримання учнями з особливими потребами знань, умінь, навичок, а на формування ключових компетенцій на їх основі, які сприятимуть вмінню через спілкування знаходити порозуміння з іншими людьми, облаштовувати власне життя й бути корисним сім'ї, громаді, суспільству.

Сучасна спеціальна освіта має орієнтуватися на ефективне використання збережених систем та функцій, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток психічних процесів, які обумовлюють рівень опанування знань, умінь, навичок та відповідну освіченість дитини, її інтеграцію в суспільство.

В **основу програми покладені** особливості розвитку емоційної сфери дітей з порушеннями зору:

- труднощі в засвоєнні і застосуванні знаково-символічних засобів, що передають емоційні стани;
- труднощі у взаємодії з соціальними та природним середовищем і затримкою в діяльності спілкування;
- відсутність або обмеженість зорової інформації про емоційні стани оточуючих людей;
- труднощі у формуванні цілісних уявлень про ситуації, які є причиною тих чи інших емоційних переживань і визначають контексті спілкування.

Для дитини ситуація спілкування є найінтенсивнішим джерелом переживання, проте у дітей з порушеннями зору цей процес залишає негативний наслідок. Діти з порушеннями зору відчують труднощі в доброзичливому, діалогічному спілкуванні, що вимагає адекватного сприймання і осмислення емоційних переживань людей. Партнер по спілкуванню часто розглядається цими дітьми тільки як слухач, тому діалог перетворюється на монолог.

Людина і її рухи, вираження емоційних переживань є досить складними об'єктами для сприймання дітьми з порушеннями зору. Це обумовлює труднощі в розумінні реальності емоційних переживань людей в процесі спілкування. У зв'язку з цим у молодшому шкільному віці діти з порушеннями зору мають труднощі в оволодінні еталонами сприймання емоцій людини.

В психолого-педагогічній літературі визначено 4 типи сприймання емоційних станів у дітей з порушеннями зору:

1. *Дифузно-локальний тип сприймання* характеризується поверховим сприйманням емоційного стану співбесідника, виділяється тільки один елемент експресії; спираючись на нього дитина старається визначити емоційний стан.

2. *Аналітичний тип сприймання* характеризується тим, що дитина з глибокими порушеннями зору сприймає емоційний стан завдяки виділенню ряду характерних ознак експресії.

3. *Синтетичний тип сприймання* характеризується цілісністю сприймання емоційного стану, при якому елементи експресії сприймаються як недиференційована по елементам сукупність.

4. *Аналітико-синтетичний тип сприймання* виділяються всі елементи експресії, одночасно об'єднуються і узагальнюються. У процесі взаємодії з дорослими та однолітками діти з порушеннями зору майже не використовують жести, рухи, міміку, дуже рідко відчують зміну настрою партнера.

Розуміння дитиною з порушеннями зору емоційних станів людей відбувається завдяки введенню її в переживання, тобто це досягається шляхом емоційного зараження. Процес опосередкованого зараження емоційним переживанням іншої людини у дітей з порушеннями зору дуже складний. Це пов'язане з труднощами у фіксації у мовленні співрозмовника яскравих образних уявлень про його переживання. У зв'язку з цим дітям з порушеннями зору важко зрозуміти словесний контекст емоційних переживань людей. Складність проникнення в контекст емоційних переживань інших людей проявляється в тому, що діти з порушеннями зору здебільшого використовують для аналізу ситуації, що є причиною визначення емоційного стану, соціальні правила і стереотипи або визначають зовнішні обставини ситуації.

Таким чином, корекційно-розвиткова робота має бути направлена на формування здібностей дітей з порушеннями зору розуміти як свої емоційні переживання, так і інших людей, а також використовувати знання про емоції в комунікативній, навчальній, ігровій і інших видах діяльності.

Основними завданнями програми є:

- розвиток і вдосконалення загальної і тонкої моторики, яка бере участь у вираженні емоційних станів;
- навчити способам орієнтації на себе, від себе, в макро- і мікропросторі;
- навчити розуміти невербальні способи вираження емоційних станів: інтонації, пози, міміки;
- формування механізмів довільного відтворення невербальних засобів вираження емоційних станів в інтонації, позі, міміці, жестах;
- формування вміння відтворення основних емоцій;
- створити умови для фіксації дитиною з порушеннями зору інформативних ознак емоційних станів, для запам'ятовування і узагальнення цих ознак у цілісні еталони;
- розвиток оцінювальної діяльності дитини з порушеннями зору на основі аналізу емоційних власних станів та інших людей, їх вираження в поведінці;
- формування потреби у співпереживанні і готовності до співпереживання іншим;
- формування інтересу до спілкування, вміння використовувати вербальні і невербальні засоби в його процесі;
- формування основ самоконтролю за вираженням емоційних станів і готовності до довільної психорегуляції власної поведінки в різних видах діяльності.

В процесі корекційно-розвиткової роботи використовуються різні прийоми, що є модифікаціями різних методик. Наведені вище можуть

вирішувати декілька корекційних завдань.

Тісна співпраця батьків, вчителів та психолога є необхідною умовою навчання, виховання та розвитку дитини. Адже будь-яка професійна діяльність може бути результативною, якщо батьки є його активними помічниками та однодумцями. Головне завдання психолога у роботі з батьками дітей, що мають відхилення у розвитку, полягає в тому, щоб зацікавити батьків перспективами нового напрямку розвитку дітей. Батьків потрібно постійно тримати в курсі всіх справ, а тому заздалегідь вибрати найбільш вдалі форми взаємодії з ними. Тоді ми зможемо забезпечити одну з найважливіших умов розвитку особистості дитини – узгоджену спільну роботу оточуючих його дорослих. Це дає дитині можливість перейти на наступну, вищу стадію розвитку.

Мета корекційно-розвивальної роботи за програмою

Програма орієнтована на цілісну корекцію особистості та розвиток пізнавальної і емоційної сфери дітей з вадами зору.

Завдання програми:

- введення дітей з вадами зору в складний світ людських відносин;
- допомога в подоланні і компенсації відхилень, що заважають розвиткові;
- створення умов для реалізації внутрішнього потенціалу та розвитку дитини;
- створення зони найближчого розвитку для подолання недоліків інтелектуального та емоційного розвитку;
- оптимізація їх психічного стану та соціального функціонування;
- створення емоційно сприятливого психологічного клімату.

Шляхи реалізації завдань: розвиток здатності довільно керувати своєю поведінкою та пізнавальними процесами (сприймання, увага , пам'ять). Формування функції планування й контролю своєї діяльності; розвиток абстрактного та логічного мислення, розумових операцій;

- розвиток смислової, логічної пам'яті, спеціальне навчання прийомів запам'ятовування;
- розвиток творчого мислення;
- розвиток мови дітей;
- розвиток тонких рухів рук та зорово-рухової координації;
- формування пізнавальної мотивації навчальної діяльності;
- активізація сил самої дитини, налаштувати її на подолання життєвих труднощів;
- вселяння впевненості у собі, віру у свої сили і здібності;
- навчання дитини розуміти власний емоційний стан, виражати свої почуття і розпізнавати почуття інших людей через міміку, жести, інтонацію;
- розвиток дисциплінованості, організованості, вольової регуляції, уміння діяти за зразком;
- формування навичок активної саморегуляції;
- стимулювання учнів до співробітництва з дорослими, однолітками та прищеплення навичок соціальної поведінки.

Очікувані результати

Рішення цих завдань є важливою передумовою стабілізації роботи емоційно-вольової сфери дітей з вадами зору за рахунок покращення пізнавальної діяльності дітей.

Структура програми

Програма складається з трьох розділів та розрахована на учнів 6-8 років з **вадами зору**. Методологічною основою програми є використання різних методів психотерапії та психокорекції. Як правило, застосовуються різні групи завдань, вправ, ігор, елементи сугестивної, тілесної, зображувальної, пісочної терапії, кольоротерапії, музикотерапії та психогімнастики. Використання зазначених форм роботи дозволяє здійснювати ефективний вплив на формування емоційної сфери, розвитку пізнавальних процесів та спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем, покращує соціальну адаптацію дитини з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей.

Кількість занять 36, з розрахунку 1 заняття на тиждень протягом навчального року. Тривалість одного заняття 25-30 хв.

Зміст програми

Розділ 1. Розвиток розумової діяльності (1-10 заняття)

Перший розділ програми спрямований на стимулювання у дитини здатності мислити: аналізувати ознаки предметів і явищ, виділяти істотні ознаки, порівнювати предмети між собою, установлювати прості закономірності, робити висновки. Завдання розділу створюють умови для корекції та формування наочно-дійового, наочно-образного, словесно-логічного мислення.

Розділ 2. Розвиток пам'яті (11-25 заняття)

Другий розділ програми спрямований на розвиток та корекцію різних видів пам'яті. Враховуючи те, що пам'ять дітей можна значно поліпшити за умови систематичної і цілеспрямованої роботи, усі завдання попереднього розділу, тією чи іншою мірою сприяють і розвитку пам'яті. Та найкращі можливості для навчання прийомів осмисленого запам'ятовування дітей із **вадами зору** надає класифікація. Тому, виконуючи ігрові завдання програми, діти пізнають раціональні прийоми осмисленого запам'ятовування і пригадування, вчаться встановлювати зв'язки між предметами, класифікувати, групувати та співвідносити.

Розділ 3 . Розвиток уяви і творчого мислення (26-10 заняття)

Третій розділ програми спрямований на поступове формування здатності до творчості. Першим етапом формування творчих здібностей є вправи, спрямовані на розвиток фантазії. Для цього використовуються такі стимули, як незакінчені малюнки, опис незвичайних, нових властивостей предметів, перенос дій та властивостей з одного предмета на інший. Другий етап стимулювання творчих здібностей включає вправи з розвитку умінь передбачувати та планувати. Тут важливо звернути увагу на розвиток мовних умінь дітей. Працюючи над розвитком творчого мислення дуже важлива тактика педагога (психолога). Потрібно заохочувати дітей до висування якомога більшої кількості

рішень, стимулювати до нестандартних й цікавих рішень. Адже основу творчої діяльності складає взаємодія інтересу й радості. Тому так важливо створювати для дитини в ході пізнавальної діяльності позитивне емоційне тло.

Розвиток дрібної моторики рук і зорово-рухової координації

Для загального психічного розвитку ефективні вправи, спрямовані на корекцію дрібної моторики рук. Та особливо корисна гімнастика для пальців дітям з **вадами зору**, тому що їм часто притаманна недостатня диференційованість рухів і вони не можуть робити дрібні координовані рухи пальцями. Тому на початку кожного заняття проводяться вправи «пальчикової гімнастики». Вони сприяють розвитку координації руки, регулювання руху за силою, розмахом, швидкістю й точністю, зміцнюють дрібні м'язи кистей рук, роблять дрібні рухи більш упевненими і точними. Поряд із корекційними завданнями вони допомагають установити контакт, емоційну гармонію з дитиною.

Психотерапевтична робота

Спираючись на те, що для сучасної психокорекції характерне взаємне проникнення й доповнення різних психологічних підходів і методів, у програмі використовуються елементи сугестивної, тілесної, зображувальної, музичної терапії та психогімнастики. Формами сугестивного впливу є навіюваність та входження в певний образ. У програмі сугестивний вплив мають не тільки слова педагога (психолога), а й манера його поведінки, обстановка, у якій проходять заняття та психологічна атмосфера. Роль сугестивного впливу у дитячому віці дуже велика, тому використовуються вправи на пряме навіювання, спрямовані на створення певного психоемоційного стану та психоемоційне розслаблення. Вправи на входження в певний образ сприяють виникненню певного стану свідомості, які тим самим можуть викликати певні психологічні зміни.

Використання методів зображувальної терапії є доповненням до інших видів корекції. Використані вправи допомагають зміцнювати взаємини між психологом та дітьми, отримувати зворотній зв'язок, розвивати почуття причетності, співпереживання та прискорювати створення позитивного емоційного тла.

Враховуючи сприятливий вплив музики на психіку дітей, програма містить елементи музикотерапії. Вправи під музичний супровід розвивають у дітей увагу, пам'ять, внутрішню зібраність, самоконтроль. Використання музики в поєднанні з малюванням допомагає знімати психоемоційне напруження, звільняє від скутості, заспокоює та стимулює фантазію.

Використовуються вправи зі спонтанними рухами та психогімнастичні вправи.

Театральні ігри у вигляді розігрування ситуацій, використання масок «Мій настрій», вчать дітей ділитись теплом своєї душі та співпереживати.

Враховуючи дію кольору на нервову систему дитини, та те, що дітям подобається колір, підібрані вправи по вивченню семи кольорів веселки. Такі вправи сприяють колірному відкриттю у дітей, допомагають заспокоїтись під час тривоги, очистити свідомість від непотрібних думок.

З корекційною та профілактичною метою у програмі використовуються методи телісної терапії: дихальні вправи, рухові вправи, техніки релаксації. Вони допомагають зняти нервово-психічне напруження, скутість, стабілізувати емоційний стан, заспокоїтись

Тому, з метою позбавлення небажаних емоцій, вивільнення внутрішніх переживань, виплеснення агресії, творчого розкриттття зміцнення психологічного здоров'я, в кожне заняття включена вправа психотерапевтичного спрямування.

Особливості організації і проведення корекційно-розвивально роботи

Завдання і вправи у кожному розділі розміщені відповідно за ступенем зростання їхньої складності, у зв'язку з цим необхідно дотримуватися послідовності при виконанні вправ та їх проведенні.

Враховуючи особливості розвитку та навчання **дітей з вадами зору**, бажано заняття проводити в спеціально облаштованому приміщенні (насиченість кольорів, відгородженість від шуму, місце для релаксаційної, рухової, образотворчої роботи; наявність необхідних різноманітних матеріалів; має бути відведене місце для зберігання робіт учнів; для створення великої роботи на декількох заняттях необхідно буде звільнити простір на підлозі та одній стіні). Все це у поєднанні із атмосферою довіри, безпеки, захищеності дає можливість створити так званий «психотерапевтичний простір» - особливе середовища для взаємодії психолога з учнями та їх батьками.

На корекційних заняттях з **дітьми з вадами зору** треба використовувати безпечний і цікавий інвентар. Не бавитися в ігри довше 5 хвилин, не використовувати довгих пояснень, краще показати – це швидше і зрозуміліше. Створювати ситуацію відчуття спроможності, адже мінімальними зусиллями можна досягти максимального ефекту.

Заняття можуть проводитись індивідуально з однією дитиною та групою дітей (2-3 особи), щоб можна було охопити увагою і підтримкою всіх дітей.

В разі виникнення необхідності та згідно з ситуацією, можна продовжити час заняття або вкоротити його.

Перед початком використання програми варто передбачити, чи не завадить виконанню завдань ступінь певної патології дитини (програма не розрахована на дітей з розумовою відсталістю).

Завдання програми можна модифікувати відповідно до індивідуальних можливостей **дитини з вадами зору**.

Правила проведення занять

На занятті варто дотримуватися певних правил взаємодії з дітьми:

- розвивальна робота будується на основі особистісно орієнтованого підходу відповідно до «зони найближчого розвитку дитини» та можливій модифікації завдань;
- у відносинах з дітьми важливо створити атмосферу доброзичливості і дружелюбності;
- неприпустиме осудження за неуспіх;

- слід приділяти увагу розвитку у дітей здатності до самостійно адекватної оцінки своєї діяльності;
- не треба дозволяти брати інвентар без дозволу, важливо пильнувати за порядком, аби діти прибирали і правильно складали інвентар, що водночас привчає їх до організованості;
- ніколи не оцінювати роботу дитини ні з естетичної, ні з іншої точки зору;
- радіти з ним кожному успіху;
- розповідати при дитині про його досягнення іншим;
- не створювати ситуації змагань.

Педагог, таким чином, створює на занятті атмосферу довіри і співробітництва, що є основою для досягнення позитивного результату в корекційно-розвивальній діяльності.

Для дітей емоційна сторона організації корекційно-розвивального процесу є важливою умовою. Тому педагог своєю поведінкою, емоційним настроєм повинен викликати у дитини позитивне відношення до занять. Захопити дітей, «заразити» їх своєю емоційністю.

Структура занять

1. Привітання. Налаштування на роботу (1-5 хв).
2. Розминка. Пальчикова гімнастика(5-8 хв).
3. Розвиток психічних процесів (10-15 хв).
4. Психотерапевтична робота(5-10 хв).
5. Прощання та обговорення вражень від заняття (1-3хв).

Навчально-тематичний план

№ заняття	Назва розділу. Тема заняття	Мета заняття	Кількість занять
Розділ І. «Розвиток розумової діяльності»			
1	Розвиток розумової діяльності	1. Розвиток зорово-моторної координації, тактильно-кінестетичних відчуттів, мовлення, уваги. 2. Корекція моторики, пізнавальних процесів. 3. Стабілізація емоційного стану. 4. Вчити прислуховуватись до себе та озвучувати свої відчуття, розуміти себе та інших.	3
2	Розвиток розумової діяльності	1. Розвиток тактильно-кінестетичних відчуттів, мовлення, уваги. 2. Удосконалення наочно-дійового та наочно-образного мислення, розвивати основні розумові операції. 3. Формування комунікативних навичок.	3

		4. Вчити прислуховуватись до себе, розуміти себе та інших, озвучувати свої відчуття. 5. Стабілізація емоційного стану. 6. Виробляти навички зниження напруги.	
3	Розвиток розумової діяльності	1. Розвиток логічних операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. 2. Корекція наочно-образного, логічного мислення. 3. Формування вміння розрізняти та помічати прояви емоцій. 4. Розвиток тактильно-кінестетичних відчуттів, групової єдності. 5. Вчити усвідомлювати й контролювати свій емоційний стан.	2
4	Розвиток розумової діяльності	1. Розвиток зорово-моторної координації, здібностей знаходити спільні ознаки, здібності до узагальнення, узагальнювальної й символічної функції мови, тактильно-кінестетичних відчуттів. 2. Удосконалення розумових операцій, розширення уявлень про оточуючий світ. 3. Сприяти розвитку адаптивних можливостей, навчанню групової взаємодії.	2
Розділ II. «Розвиток пам'яті»			
5	Розвиток пам'яті	1. Розвиток зорово-моторної координації, зорової пам'яті, комбінованої пам'яті, вміння орієнтуватися у часі, уваги, уявлення, фразового мовлення. 2. Вчити запам'ятовувати, не використовуючи волюве зусилля, а за допомогою уяви. 3. Зняття перевтоми, зниження психоемоційного напруження.	3
6	Розвиток пам'яті	1. Розвиток зорово-моторної координації, сприяння розвитку координації руки, уміння говорити один одному приємне, мимовільної уваги, різних видів пам'яті, концентрація уваги. 2. Стимулювання уяви, зосередження уваги. 3. Посилювати відчуття власної особистісної цінності. 4. Активізувати дітей і сприяти згуртованості групи, виробляти навички спілкування. 5. Знімати емоційне напруження.	3
7	Розвиток пам'яті	1. Розвиток зорово-моторної координації, різних видів пам'яті, координації рухів відповідно до тексту. 2. Стимулювання діяльності мозку, уяви.	2

		3. Вчити прийомам запам'ятовування. 4. Корекція пам'яті. 5. Аактивізація дітей. 6. Сприяння розвитку адаптивних можливостей, емоційному піднесенню, груповій взаємодії.	
8	Розвиток пам'яті	1. Розвиток зорово-моторної координації, різних видів пам'яті. 2. Вчити прийомам запам'ятовування. 3. Стимулювання уяви, зосередження уваги, посилення відчуття власної особистісної цінності. 4. Активізувати дітей і сприяти згуртованості групи, виробляти навички спілкування. 5. Знімати емоційне напруження. 6. Вчити усвідомлювати і контролювати свій емоційний стан, розуміти почуття оточуючих та адекватно взаємодіяти з ними.	2
9	Розвиток пам'яті	1. Розвиток зорово-моторної координації, чуттєвої, комбінованої, наочно-образної пам'яті, чуттєвого сприймання, здатності до уяви. 2. Стимуляція роботи мозку. 3. Розвиток кращого розуміння себе й інших, зняття психічного напруження, створення можливостей для самовираження й самозміни. 4. Вироблення навичок саморегуляції.	2
10	Розвиток пам'яті	1. Розвиток зорово-моторної координації, здатності відтворювати уявні образи, чуттєвого сприймання, координацію рухів, різні види пам'яті. 2. Стимулювання роботи мозку. 3. Вчити прийомам запам'ятовування, передавати настроїв за допомогою танцю. 4. Сприяти розвитку адаптивних можливостей, переживанню незвичайних вражень, емоційному піднесенню.	2
Розділ III. «Розвиток уяви і творчого мислення»			
11	Розвиток уяви і творчого мислення	1. Розвиток зорово-моторної координації, уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, уміння аналізувати. 2. Відреагування, знімання психоемоційного напруження. 3. Стимулювання фантазії.	3
12	Розвиток уяви і творчого мислення	1. Розвиток уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, уміння аналізувати, зорово-моторної координації, просторових уявлень.	3

		2. Сприяють активному мовленнєвому спілкуванню. 3. Налаштування на певний психоемоційний стан, вироблення особистісних якостей, навичок зниження напруги та самокорекції. 4. Викликати позитивні емоції та виховувати наполегливість.	
13	Розвиток уяви і творчого мислення	1. Розвиток зорово-моторної координації, уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових відносин, уміння аналізувати й розв'язувати завдання. 2. Підвищувати самооцінку. 3. Активізувати дітей, вчити імпровізувати відповідно до музики. 4. Дати можливість попрацювати з протилежними емоціями. 5. Знімати психоемоційне напруження, звільняти від скутості, стимулювати фантазію.	2
14	Розвиток уяви і творчого мислення	1. Розвивати виразність рухів і міміки, координацію рухів відповідно до тексту, вміння орієнтуватися у часі, увагу, уяву, мовлення. 2. Сприяти єднанню групи. 3. Сприяти емоційному піднесенню, виникненню почуття радості та задоволення від власного тіла, його рухів, злиття з музикою; переживанню незвичайних вражень, надання можливості випробовувати нові способи поведінки.	2
15	Розвиток уяви і творчого мислення	1. Розвиток зорово-моторної координації, уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових відносин, уміння аналізувати й розв'язувати завдання. 2. Вчити виражати свої почуття засобами образотворчої діяльності. 3. Спонукувати дітей до бажання приносити іншим радість. 3. Організувати ситуацію єднання колективу, переживання гармонії й краси в навколишньому світі. Налаштування на позитивний психоемоційний стан.	2
	ВСЬОГО		36

Розділ І. «Розвиток розумової діяльності»

Заняття 1-3

Тема. Розвиток розумової діяльності

Мета: розвиток зорово-моторної координації, тактильно-кінестетичних відчуттів, мовлення, уваги. Корекція моторики, пізнавальних процесів. Стабілізація емоційного стану. Вчити прислуховуватись до себе та озвучувати свої відчуття, розуміти себе та інших.

Обладнання: картки до пальчикової гімнастики, малюнки із завданнями до вправ, стіл-пісочниця (можна використовувати манку), маски.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу

Вправа «Долоньки»

Педагог повідомляє дітям, що дуже радий їх бачити і хоче привітатися з кожним особисто. Для цього просить покласти руки долоньками догори. Потім накриває своїми долоньями долоньки дитини і, дивлячись в очі та усміхаючись, вітається називаючи дитину на ім'я. Дитина у відповідь теж вітається, називаючи педагога на ім'я та по-батькові.

Комунікативна гра «Зайчик»

Діти утворюють коло, в центрі - «зайчик». Діти хором промовляють, а зайчик виконує рухи (діти теж можуть виконувати рухи). Зайчик вмивається: в гості збирається. Миє носа, миє вуса, миє вуха витирає сухо.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Гра «Перевірйко»

Педагог показує малюнки та промовляє віршик, діти відтворюють сказане ручками. Повторюються вивчені 4 вправи.

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Вправа «Чарівне коло»

Учні сідають в коло спинами один до одного. Кожен отримує листочок із завданням, на якому потрібно знайти пару до малюнка за зразком. Психолог підходить до кожного учня, який пальчиком показує відповідь на аркуші. Перевіливши завдання, психолог дає команду: «Чарівне коло, перевертись!», під яку учні передають свій листочок сусіду справа. Знов учні по черзі без слів показують психологу пальчиком відповідь на малюнку. Так кожен учень виконує три завдання. Гра триває приблизно 3-5 хвилин.

Гра «Лото»

Картки з предметними малюнками перемішуються та розділяються між дітьми. Діти викладають їх перед собою та за вказівками психолога закривають їх кружечками. Наприклад: тварини – чорні кружечки (картонні), фрукти – жовті, посуд – сині, одяг – помаранчевий, люди – коричневий, транспорт – фіолетовий.

Психотерапевтична робота

Вправа на піску «Вітання з піском»»

На рівній поверхні піску діти та психолог по черзі роблять відтиски кистів рук: внутрішньої та зовнішньої сторони. Важливо затримати руку на піску, злегка вдавнити її, та прислухатися до своїх відчуттів. Педагог починає гру,

розповідаючи про свої відчуття: «Мені приємно. Я відчуваю прохолоду піску. Коли я рухаю руками, то відчуваю маленькі піщинки. А що відчуваєте ви?». Потім педагог перевертає свої руки долонями вгору: «Я перевернула руки та мої відчуття змінилися. Тепер я по-іншому відчуваю шерехатість піску, здається, ніби він став трохи холоднішим. А що відчуваєте ви? Мені не дуже зручно тримати так руки. А вам? Що ми можемо зробити, щоб змінити наші відчуття? Може порухати руками? Давайте зігріємо пісочок і віддамо йому трішки совго тепла».

4. *Прощання та обговорення вражень від заняття.*

Гра «Мій настрій»

- Оберіть маску з обличчям, яка відображає настрій схожий на ваш. Діти прикладають маски до обличчя.
- Опиши настрій, який відображає твоя маска?

Заняття 4-6

Тема. Розвиток розумової діяльності

Мета: розвиток тактильно-кінестетичних відчуттів, мовлення, уваги. Удосконалення наочно-дійового та наочно-образного мислення, розвивати основні розумові операції. Формування комунікативних навичок. Вчити прислуховуватись до себе, розуміти себе та інших, озвучувати свої відчуття. Стабілізація емоційного стану. Виробляти навички зниження напруги.

Обладнання: тонкі (газетні) аркуші, предметні малюнки, малюнки із завданнями до вправ, стіл-пісочниця.

Хід заняття

1. *Привітання. Налаштування на роботу.*

Гра «Серце»

Діти стають у коло і беруться за руки. Педагог таємничим голосом пропонує послухати, як б'ється велике добре серце, для цього треба всім зробити крок вперед і тихенько сказати «стук», крок назад – «стук». Ми всі разом – велике добре серце.

2. *Розминка. Пальчикова гімнастика.*

Вправа «Зімни і розгладь аркуш» (ліва рука)

На розкриту долоню кладуть аркуш паперу. Потрібно зім'яти його без допомоги іншої руки. Поклавши зім'ятий аркуш на стіл, потрібно, користуючись усіма пальцями руки, розгладити його так, щоб він не стовбурчився.

3. *Розвиток пізнавальних процесів.*

Гра «Хто швидше»

Перед дітьми викладаються картки із зображенням тварин, рослин, людей... Педагог називає: «Тварини. Рослини. Транспорт...». Діти повинні швидко відібрати собі по одній відповідній картці з купи карток. Кількість карток повинна бути такою, щоб кожна дитина зуміла знайти відповідну.

Вправа «Лічильники»

Кожен учень отримує картку, на якій зображені малюнки та цифри. Потрібно обвести відповідну цифру, яка відповідає кількості зображених предметів в кожному рядку.

Вправа «Що зайве»

Кожному учневі дається картка, на якій зображені предметні малюнки. Потрібно в кожному рядку викреслити зайве. Після виконання учні по черзі називають, що зайве викреслили.

4. Психотерапевтична робота.

Вправа на піску «Полоскочимо пісок»

Педагог: «Пригадайте, як на минулому занятті ми з вами вітались до пісочка, який він був на дотик? Він був прохолодним, і, мабуть, від цього йому було не весело. Тож пропоную вам трішки його зігріти та розвеселити – полоскочимо та почухаємо його. Згодні? Поповзайте долоньками по поверхні піску, виконуючи хвилеобразні та кругові рухи, як змійка. Виконайте такі ж вправи, поставивши долоньку на ребро. Залиште відтиск кулачка. Полоскочіть його окремо кожним пальчиком по черзі правою та лівою рукою. Потім одночасно всіма пальчиками. Спробуйте пограти по поверхні піска, як на клавіатурі піаніно.

5. Прощання та обговорення вражень від заняття.

Гра «Струси невдачі»

Зараз ми ознайомимося з одним прийомом, за допомогою якого можна легко і просто поліпшити свій настрій. Часом нас мучать різні проблеми, що віднімають у нас багато енергії і сил, тому що ми їх відчуваємо в душі як маленькі чи великі ваги. Наприклад, до кого-небудь приходить думка: «Знову в мене нічого не виходить» чи «Мене не запросили на день народження. Ніхто не хоче зі мною дружити» та ін.

Напевно, кожен з вас бачив, як обтрушується промокла собака. Вона трясє спиною і головою так сильно, що уся вода бризками розлітається в сторони. Ви можете зробити приблизно те ж саме. Станьте так, щоб було достатньо місця біля кожного. Почніть обтрушувати долоні, лікті, плечі. При цьому уявляйте, як усе неприємне (погані почуття, важкі турботи і негарні думки про самих себе) злітає з вас, як вода із собаки. Потім обтрусіть свої ноги. Потрясіть головою. Буде ще корисніше, якщо ви станете видавати при цьому які-небудь звуки, наприклад: «Р-р-ри». Тепер обтрусіть обличчя. Відчуйте, як вам стало легко, тому що ви стрясали із себе весь неприємний вантаж. До вас повернувся бадьорий, веселий настрій!

Заняття 7-8

Тема. Розвиток розумової діяльності

Мета: розвиток логічних операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. Корекція наочно-образного, логічного мислення. Формування вміння розрізняти та помічати прояви емоцій. Розвиток тактильно-кінестетичних відчуттів, групової єдності. Вчити усвідомлювати й контролювати свій емоційний стан.

Обладнання: тонкі аркуші для згинання, малюнки до вправ, картонні кольорові кружечки, стіл-пісочниця та інструменти для піска.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу.

Гра «Жучок»

Одна дитина стає спиною до групи і виставляє за спину руку з відкритою долонею, до якої, вітаючись, торкається вказаний ведучим учасник; дитина, повернувшись обличчям до групи, за мімікою та поведінкою має вгадати, хто це та привітатись з ним з побажанням на день.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Вправа **«Зімни і розгладь аркуш»** (обома руками на швидкість та незвичний комочок).

На розкриту долоню кладуть аркуш паперу. Потрібно зім'яти його без допомоги іншої руки. Поклавши зім'ятий аркуш на стіл, потрібно, користуючись усіма пальцями руки, розгладити його так, щоб він не стовбурчився.

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Гра «Розумники»

Сидячи в колі, педагог називає узагальнююче слово(наприклад: сад, ріка, читання, гра, ліс, спів, авто, спорт, любов). Учні повинні ланцюжком називати слова асоціації, пов'язані з цим словом. Слідкувати, щоб кожен учень сказав не менше двох слів. Учні двічі-тричі, дивлячись по зацікавленості до слова, називають асоціацію і психолог говорить нове слово.

Вправа «Тасмниця в руці»

Педагог пропонує дітям відгадати, що сховав у руці. Для цього їм необхідно задавати питання. Педагог за потреби має допомагати дітям формувати запитання за якимись ознаками предметів. Наприклад: з чого він зроблений, якого кольору...

Гра «Кольорове лото»

Учням даються аркуші з малюками. Кожен зображений предмет помічений кружечком певного кольору. Дітям необхідно знайти пару, наклавши на вибраний малюнок кружечок такого ж кольору. Кожному учневі окремо видається набір з шести кольорових картонних кружечків згідно зі зразком на аркуші.

Вправа «Хто, що любить їсти»

Дітям демонструються малюнки з зображеннями овочів, фруктів, продуктів та ін. Необхідно сказати, хто це любить їсти.

4. Психотерапевтична робота.

Вправа на піску «Прогулянка»

Педагог: «Пропоную вам здійснити уявну прогулянку лісом. Подивіться, який навколо нас красивий ліс. Що ви чуєте? Дзвінко співають птахи, лагідно дзюркотить джерельце. Подивіться, яка он гарня галявина з квітами. Які квіти ви бачите? Подивіться, а це що? Та це ж пісочок. Покладіть ручки на пісок.

Який він на дотик? Подивіться, як він легко змінює свою форму. Як він сиплеться між пальцями. А ось (психолог розгортає пісок, щоб з дна виднілось блакитне дно), видніє блакитна стрічечка, схожа на річку. А які водойми ви ще

знаєте? Давайте спробуємо зробити їх серед піска. (Діти, відгрібаючи пісок долоньками, роблять круглі озерця, тоненькі джерельця...) Ви знайшли річки, а тепер скажіть, що ховається на дні річки? (Камінці) Пропоную послухати, як говорять камінці. Виберіть їх з пісочку, покладіть між долоньками та тріть їх тихо, голосніше, ще голосніше, як у бурю. Знову тихо, голосніше, дуже голосно. Скажіть, що ви почули від камінців? Які секрети вони вам розповіли? Покладіть камінці на до пісочку. Скажіть, що ще сховалось у піску? (Діти показують відкопані інструменти) Як ви думаєте, що ними можна робити? Вирівнювати поверхню пісочка, щоб не було горбиків та ямок. Давайте тепер розглянемо наш пісочок та сховаємо наш таємний підводний світ у піску.

5. *Процання та обговорення вражень від заняття.*

Вправа «Піраміда»

Педагог протягує руку долонею догори, а діти накладають свої долоньки згори, створюючи пірамідку і разом промовляють слова: «До побачення!»

Заняття 9-10

Тема. Розвиток розумової діяльності

Мета: розвиток зорово-моторної координації, здібностей знаходити спільні ознаки, здібності до узагальнення, узагальнювальної й символічної функції мови, тактильно-кінестетичних відчуттів. Удосконалення розумових операцій, розширення уявлень про оточуючий світ. Сприяти розвитку адаптивних можливостей, навчанню групової взаємодії.

Обладнання: малюнки із завданнями до вправ, стіл-пісочниця, маски, фігурки та прикраси для піску.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу.

Вправа «Який ти»

Педагог кидає м'яч кому-небудь з дітей (довільно) і питає у всіх дітей, що стоять у колі: «Як звуть цього хлопчика (дівчинку)?» Діти називають його (її) ім'я у пестливій формі. За другим разом психолог кидає кожному м'яч та запитує: «На яку пору року, природне явище, схожий сьогодні твій настрій?».

Педагог узагальнює, який сьогодні в усієї групи настрій: сумний, веселий, сміхотливий, злий.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Вправа «Загадки для пальчиків»

Педагог читає загадку, учні відгадують та показують відповідь пальчиками.

Бачу, квіточка яскрава
Розцвіла в моїм садку.

Я такої не саджала

І не бачила таку.

Я хотіла подивитись

Що за диво-дивина!

Раптом квіточка злетіла,

Десь полинула вона. (Метелик)

Хоч і пташка – не літає,

Скрізь гребеться, щось дзьобає.

А як пройде по городу,

То чекай велику шкоду.

Ходить з двору недалечко

І для нас несе яєчка. (Курочка)

В мене шубка з колючок,
В мене сіра спинка.
Ніс, як чорний п'ятачок,
Очі – намистинки. (Їжак)

Влітку сірий – взимку білий,
Полохливий, несміливий.
Попсує в городі грядку –
Утікає без оглядки. (Заєць)

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Вправа «Геометричні приклади»

Дітям роздаються картки та дається завдання: « У цих рядках записано незвичайні приклади на додавання, тільки додають не числа, а геометричні фігури. В кожному рядку виберіть правильну відповідь із трьох запропонованих. Учні обирають і показують пальчиком на правильну фігуру. Після виконання діти можуть обмінятися картками.

Вправа «Чи так буває?»

Діти розглядають малюнки та називають, що там зображено неправильно і так не буває. Слідкувати, щоб кожен учень мав змогу висловитись.

Гра «Вигадка»

Необхідно подумки об'єднати ці образи та розповісти про свої уявні малюнки коротким реченням. Педагог наводить зразок з декількома словосполученнями та наstownує дітей на вигадки. Вони можуть бути як безглузді речення, але головне щоб дитина об'єднала у своїй уяві ці два слова.

Собака – коробка;
Автомобіль – комп'ютер;
літак – м'яч;
ноти – праска;
троянда – будильник;
хмара – лампа;
корова – ялинка;
папір – терези;
чобіт – мікроскоп;
палець – колесо.

4. Психотерапевтична робота.

Вправа з піском «Узори на піску»

Педагог: «Подивіться, в нашого пісочка, немає радості . Він рівний і некрасивий. Пропоную його розмалювати та прикрасити чарівними намистинками. Ви любите малювати? Привітайтеся з пісочною країною долонькою, та прикрасьте її намистинками, утворюючи узори».

Педагог пропонує дітям прикрашати долоньки та перетворювати їх в малюноки.

-Подивіться, як змінилась наша пісочна країна?

5. Прощання та обговорення вражень від заняття.

Гра «Мій настрій»

- Оберіть маску з обличчям, яка відображає настрій, схожий на ваш. Діти прикладають маски до обличчя.
- Опиши настрій, який відображає твоя маска?

Розділ II. «Розвиток пам'яті»

Заняття 11-13

Тема. Розвиток пам'яті

Мета: розвиток зорово-моторної координації, зорової пам'яті, комбінованої пам'яті, вміння орієнтуватися у часі, уваги, уявлення, фразового мовлення. Вчити запам'ятовувати, не використовуючи вольове зусилля, а за допомогою уяви. Знати переваги, зниження психоемоційного напруження.

Обладнання: музичні додатки.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу.

Гра «Вчора, сьогодні, завтра»

Педагог кидає м'яч по черзі гравцям та запитує:

Що ти робив (-ла) учора?

Що ти встиг (-ла) зробити сьогодні?

Що ти будеш робити завтра?

Діти повертають м'яч педагогу та відповідають на запитання. Зміст відповідей може бути як реальним, так і вигаданим.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Вправа «Лічилки для пальчиків»

Використовуючи різноманітні рухи руками, діти разом з педагогом показують певні сюжети із лічилки. Діти можуть самостійно придумувати рухи.

Скільки овочів?

Вийшла бабця на город

Зі своєї хати,

Щоб собі на борщ смачний

Овочів набрати.

Назбирала: бурячок,

Картоплю, цибулю,

Морквинку, помідор –

Та все у каструлю.

Діточки, а нумо разом

Полічіть швиденько,

Скільки овочів зібрала

Для борщу старенька.

І. Січовик

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Гра «Хто відгадає?»

Завдання полягає в тому, що дитину просять по пам'яті описати який-небудь із предметів, що є у кімнаті так, щоб інші діти відгадали. При цьому не можна дивитися на цей предмет і називати його.

Після того, як педагог пояснив правила гри, а діти підготувалися до неї і вибрали предмет, педагог дає в руки будь-якій дитині іграшку, як запрошення до розповіді. Той, хто отримав іграшку, розповідає про загаданий предмет. Коли загадка відгадана, її автор передає іграшку у руки наступній дитині. Гра триває доти, доки кожен не придумає свою загадку.

Вправа «Створюємо мультфільм у своїй уяві»

- Я прочитаю вам 10 слів, а ви напружтесь і спробуйте запам'ятати їх так, як ви це вмієте робити. Після прочитання ви маєте їх повторити в будь-якому порядку. Готові?

Шафа, хмаринка, гніздо, кінь, капелюх, люк, футболіст, чайник, крила, олівці.

Назвіть слова, які ви почули.

А тепер розслабтесь та слухайте мене, малюючи в своїй уяві картинки.

Уявіть собі ШАФУ, краще власну. Вона відчинилась і звідти виплила біла ХМАРИНКА. На хмаринці – велике лелече ГНІЗДО. В гнізді зручно влаштувався КІНЬ, чомусь червоний. Кінь вдягнув синій КАПЕЛЮХ. Ми роздивляємось капелюх і бачимо, як у ньому відчинився ЛЮК. З люка вистрибнув ФУТБОЛІСТ. Він чомусь грає у футбол ЧАЙНИКОМ. У чайника вирости КРИЛА. Замість пір'я в цих крилах різнокольорові ОЛІВЦІ. Вони зібрались і полетіли розфарбовувати ПЛЯЖ. На пляжі засмагає СНІГОВИК. Він засмаг і перетворився на ШОКОЛАД.

- А зараз назвіть ці слова, уявляючи той незвичайний мультфільм. Я впевнена, що ви не загубили жодного слова.

Якщо ви навчилися бачити такий мультфільм, то ви можете відтворити його з будь-якого місця чи взагалі в зворотному порядку. Зробіть цю гру обов'язковою, щоденною вправою. Головне – УЯВИТИ, а не запам'ятати.

4. Психотерапевтична робота.

Релаксаційна вправа «Прогулянка казковим лісом». (Додаток «Музика»)

Зараз ми з вами уявно будемо подорожувати різними місцями. Уважно вслуховуйтеся до музики та моїх слів і дайте волю своєму тулубу та уяві.

Під музику М. Римського-Корсакова (арія Февронії із першого акту опери «Сказание о невидимом граде Китеже») діти крокують в повільному темпі, уявляючи навколо себе чудовий пейзаж і показуючи основним жестом велич природи іншим.

Під музику А. Дворжака («Гумореска») легкими пружинистими кроками, зі змахами рук, уявляють політ та танець метелика.

Під музику Queen («Богемська рапсодія») діти по колу на кожний такт плавними рухами передають один одному уявну квітку, милуючись нею та насолоджуючись її ароматом.

Релаксаційна вправа «Море»

Діти з психологом сідають на м'яке покриття.

Психолог: «Закрийте очі та уявіть, що знаходиться на березі моря. Хвилі набігають на берег та відходять, говорячи. Вони лагідно шепочуть ім'я кожного з нас. Намагайтесь почути в шумі хвиль своє ім'я (*Звучить тихо музика шуму моря Вівальді*).

Відкрийте очі та кожен по черзі назвіть своє ім'я так, як вам прошепотіли хвилі.

5. Прощання та обговорення вражень від заняття.

Скажіть кожен слова «До побачення!» мовою природи, так як ще ніхто не говорив. (Першим прощається психолог, вимовляючи слова ніби проспівуючи як пташка)

Заняття 14-16

Тема. Розвиток пам'яті

Мета: розвиток зорово-моторної координації, сприяння розвитку координації руки, уміння говорити один одному приємне, мимовільної уваги, різних видів пам'яті, концентрація уваги. Стимулювання уяви, зосередження уваги, посилювати відчуття власної особистісної цінності. Активізувати дітей і сприяти згуртованості групи, виробляти навички спілкування. Знімати емоційне напруження.

Обладнання: картинки із завданнями до вправ, альбомні аркуші на кожного, фломастери, олівці.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу.

Гра «Скажіть кілька добрих слів...»

Діти стають у коло, педагог дає клубочок яскравих ниток, який дитина передає тому, кому захоче, вітаючись та називаючи при цьому ім'я вибраного, потім продовжуючи передавати один одному говорять кілька добрих слів вибраному. В результаті утворюється павутинка, що з'єднує дітей. Педагог узагальнює, що добрі слова нелегко говорити, але вони нас єднають і піднімають настрій. Розглядають павутинку, говорячи, на що вона схожа.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Вправа «Лічилки для пальчиків»

Використовуючи різноманітні рухи руками, діти разом з психологом показують певні сюжети із лічилки. Діти можуть самостійно придумувати рухи.

Неслухняні зайчєнята

Є в зайчихи п'ять малят,
П'ять сіреньких зайчєнят.
Ось вони рядочком сплять:
Раз, два, три, чотири, п'ять.
Є в зайчихи п'ять зайчат –
Неслухняних малят.
На обід їх мати жде.
Раз, два, три, а решта де?

З.Бичкова

3. *Розвиток пізнавальних процесів.*

Вправа «Хто уважніший?»

Педагог зачитує 10 слів з інтервалом 2-3 секунди (кількість слів учням не повідомляється).

шафа – цукерка – гвоздика – пряник – ромашка – стіл – шоколад – тюльпан – диван – троянда.

Після цього учням ставлять такі запитання:

- Які саме назви квітів і скільки їх було в цьому списку?
- Скільки всього слів було у списку?
- У які групи можна об'єднати ці слова?

Гра «Плескунчик»

Педагог промовляє слова, а діти слухають та плескають у долоні, коли зустрічаються назви тварин (рослин, квітів, імен та ін.). Наприклад: шафа, собака, ковдра, Юля, книга, потяг, коза, стіл, Київ, ворона, школа, яблуко...

Вправа «Фотограф»

Педагог вивішує картинку із зображенням предметних малюнків, учням необхідно протягом 15 секунд запам'ятати їх («сфотографувати») та потім назвати всі предмети по пам'яті. Діти називають предмети по черзі ланцюжком. Друга картинка вивішується після відгадування першої.

4. *Психотерапевтична робота.*

Вправа «Наші портрети»

Діти та педагог малюють портрети учасників заняття, сидячи спинам один до одного. Потім малюнки перемішуються, а учасники групи намагаються визначити, хто на якому малюнку зображений.

5. *Прощання та обговорення вражень від заняття.*

Вправа «Піраміда»

Психолог протягує руку долонею догори, а діти накладають свої долоньки згори, створюючи пірамідку і разом промовляють слова: «До побачення!»

Заняття 17-18

Тема. Розвиток пам'яті

Мета: розвиток зорово-моторної координації, різних видів пам'яті, координації рухів відповідно до тексту. Стимулювання діяльності мозку, уяви. Вчити прийомам запам'ятовування. Корекція пам'яті. Аактивізація дітей. Сприяння розвитку адаптивних можливостей, емоційному піднесенню, груповій взаємодії.

Обладнання: аркуші для малювання, прості олівці, музика з додатка.

Хід заняття

1. *Привітання. Налаштування на роботу*

Гра «Привітулі, друзяко!»

Педагог: «Зараз під веселу музику ви будете грати в одну дуже цікаву гру, під час якої потрібно робити все дуже швидко. Я побачу, наскільки уважно ви мене слухаєте і наскільки швидко ви можете зробити те, що я вам буду говорити. А тепер я буду говорити вам, якими частинами тіла вам потрібно буде дуже швидко «привітатися» один з одним:

- права рука до правої руки!
- коліно до коліна!
- спина до спини!
- плече до плеча!
- ліва рука до лівої руки!
- мізинець до мізинця!

2. *Розминка. Пальчикова гімнастика.*

Вправа «Лічилки для пальчиків»

Використовуючи різноманітні рухи руками, діти разом з педагогом показують певні сюжети із лічилки. Діти можуть самостійно придумувати рухи.

Веселкові олівці

Я тримаю у руці
Кольорові олівці:
Цей, як ягоди калини,
Цей, неначе апельсини,
Цей, як сонячна кульбабка,
Цей зелений, наче жабка,
Цей блакитний, як дзвіночки,
Цей, як сливи у садочку,
Цей же колір фіалковий –
Сім олівчиків чудових!
Глянь, над полем і над гаєм
Кольори веселки сяють.
Сім веселих кольорів
Грають барвами вгорі.

Почергово із стиснутих кулачків випрямляти пальчики відповідно до кожного кольору веселки (сім кольорів веселки – сім пальчиків). Потім, утворивши руками півколо, підняти руки над головою, зображаючи веселку.

3. *Розвиток пізнавальних процесів.*

Вправа «Слухай і уявляй»

Педагог спокійно, з інтонацією зачитує дітям всі речення. Нагадуючи, що слухаючи, їх потрібно уявляти. Прослухавши, діти мають згадати і передати зміст, а не саме речення. Діти по черзі висловлюються, після чого вже разом пригадують доповнюючи один одного не озвучені речення.

- У лісі ростуть гриби.
- Мама й тато люблять своїх дітей.
- Дітлахам весело у дитячому садку.
- Взимку іде сніг та холодно.
- Велика вантажівка везе дрова.
- Запропонуйте дитині пригадати речення, головне – передати

Вправа «Запам'ятовуємо малюючи»

Педагог послідовно називає слова, після кожного названого слова робит паузу. За цей час учні повинні якимось малюнком зобразити назване слово. Нехай малюнок буде не зовсім зрозумілим для інших, аби учень міг потім одне

за одним назвати слова. Перші слова педагог може малювати разом з учнями як зразок.

4. *Психотерапевтична робота.*

Вправа «Метафоричний автопортрет»

Намалюйте себе у вигляді якого-небудь предмета або тварини, що відображає ваш стан в даний момент. Подумайте, яким предметом або тваринкою вам хотілося би деякий час побути. Після створення образу необхідно розповісти про себе. Зверніть увагу на свої відчуття, пов'язані з цим предметом.

Вправа «Актор»

Під святковий марш М. Римського-Корсакова (вступ до першого акту опери «Казка про царя Салтана»). Уявити, що прямуєш на свято в нарядному вбранні. Йти впевненим рішучим кроком, спина рівна, голова піднесена.

Під музику. Д. Пуччіні (Вальс Мюзети з опери «Богема»). Рухи по колу, крокуючи на «раз» кожного такту. Рухи плавні, з поступовим переносом ваги при кожному кроці. Уявляти себе котиком на полюванні.

Під різну класичну музику рухатись за бажанням.

5. *Прощання та обговорення вражень від заняття.*

Запропонувати дітям самим обрати форму прощання: «Пухнастики», «Наші почуття», «Подаруй своє серце», «Піраміда».

Заняття 19-20

Тема. Розвиток пам'яті

Мета: розвиток зорово-моторної координації, різних видів пам'яті. Вчити прийомам запам'ятовування. Стимулювання уяви, зосередження уваги, посилення відчуття власної особистісної цінності. Активізувати дітей і сприяти згуртованості групи, виробляти навички спілкування. Знімати емоційне напруження. Вчити усвідомлювати і контролювати свій емоційний стан, розуміти почуття оточуючих та адекватно взаємодіяти з ними.

Обладнання: маски, аркуші А4, олівці, фломастери.

Хід заняття

1. *Привітання. Налаштування на роботу.*

Вправа «За що мене можна любити»

Педагог пропонує дітям назвати свої риси, за які, на думку дитини, її можна любити. Виграє той, хто зміг назвати найбільше рис.

2. *Розминка. Пальчикова гімнастика.*

Гра «Розкажемо вірш ручками»

Підтримати у дітей прояви творчості, бажання створити нові інсценівки за участю пальчиків, прагнення продовжити сюжет, доповнивши його багатьма подіями. Не забувати під час ігор постійно заохочувати дітей до активного мовленнєвого спілкування.

Рукавички

Ми на ручки невеличкі

Одягнемо рукавички.

Кожен пальчик, як дитинка,

Є для кожного хатинка.
Тепло, затишно, м'якенько
Нашим пальчикам маленьким.

Руки лежать на столі долонями вгору, пальці рук розводимо – з'єднуємо 2-3 рази. Погладжуємо кисті рук, поплескуємо. Випрямляємо пальці й по чергово розтираємо кожен пальчик. «Одягаємо рукавички», кладемо руки на стіл долоньками вгору. Розслабляємо кисті рук.

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Вправа «Запам'ятовуємо малюючи»

Педагог послідовно називає слова, після кожного названого слова робить паузу. За цей час учні повинні якимось малюнком зобразити назване слово. Нехай малюнок буде не зовсім зрозумілим для інших, аби учень міг потім одне за одним назвати слова.

Гра «Кольорове коло»

Педагог пропонує дітям по черзі називати предмети одного кольору (червоного, зеленого, синього...). Гра проводиться ланцюжком по колу з передаванням м'яча. Педагог починає гру: називає колір, слово та передає м'ячик учневі справа. Учень називає слово та далі передає. До кожного кольору учні повинні підібрати по 2-3 предмети. Гра повинна проходити в темпі. Педагог також є учасником гри. Повторювати вже названі предмети не можна.

Вправа «Карлючки»

Педагог пропонує дітям намалювати на аркуші А4 карлючки. Після малювання запропонувати дітям знайти у цьому клубку» слід потім побачити будь-який образ і розвинути його.

Основний зміст цієї вправи – вільний рух крейди або олівця на аркуші паперу без будь-якої мети і задуму. Для більш «запаморочливого» ефекту можна закрити очі. Коли «шедевр» буде готовий, знаходимо в зображеному образі і розвиваємо його.

4. Психотерапевтична робота.

Вправа-етюд « Маленький спектакль »

Дітям дається набір різних масок, з якого вони собі обирають маску одного героя та імпровізуючи граються. Уявіть собі, що зустрілися двоє і розмовляють. Про що б вони могли поговорити? А давайте спробуємо зіграти в цю зустріч! Нехай зустрінуться і поговорять...

5. Прощання та обговорення вражень від заняття.

Гра «Струси невдачі».

Напевно, кожний з вас бачив, як обтрушується промокла собака. Вона трясє спиною і головою так сильно, що уся вода бризками розлітається в сторони. Ви можете зробити приблизно те ж саме. Станьте так, щоб було достатньо місця біля кожного. Почніть обтрушувати долоні, лікті, плечі. При цьому уявляйте, як усе неприємне (погані почуття, важкі турботи і негарні думки про самих себе) злітає з вас, як вода із собаки. Потім обтрусіть свої ноги. Потрясіть головою. Буде ще корисніше, якщо ви станете видавати при цьому які-небудь звуки, наприклад: «Р-р-ри». Тепер обтрусіть обличчя. Відчуйте, як вам стало легко, тому що ви

струсили із себе весь неприємний вантаж. До вас повернувся бадьорий, веселий настрій!

Заняття 21-22

Тема. Розвиток пам'яті

Мета: розвиток зорово-моторної координації, чуттєвої, комбінованої, наочно-образної пам'яті, чуттєвого сприймання, здатності до уяви. Стимуляція роботи мозку. Розвиток кращого розуміння себе й інших, зняття психічного напруження, створення можливостей для самовираження й самозміни.

Вироблення навичок саморегуляції.

Обладнання: м'яч, маски, гілки дерев, парфуми, кулінарні вироби, квіти.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу.

Вправа «Музичне вітання»

Педагог, наспівуючи нескладну мелодію, вітає дітей по черзі («Здрастуй, Оленко», «Будь здоров, Іванко»...). Дитина уважно слухає, запам'ятовує, а потім відповідає так само психологу.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Гра «Розкажемо вірш ручками»

Рукавички

Ми на ручки невеличкі

Одягнемо рукавички.

Кожен пальчик, як дитинка,

Є для кожного хатинка.

Тепло, затишно, м'якенько

Нашим пальчикам маленьким.

Веселкові олівці

Я тримаю у руці

Кольорові олівці:

Цей, як ягоди калини,

Цей, неначе апельсини,

Цей, як сонячна кульбабка,

Цей зелений, наче жабка,

Цей блакитний, як дзвіночки,

Цей, як сливи у садочку,

Цей же колір фіалковий –

Сім олівчиків чудових!

Глянь, над полем і над гаєм

Кольори веселки сяють.

Сім веселих кольорів

Грають барвами вгорі.

Почергово із стиснутих кулачків випрямляти пальчики відповідно до кожного кольору веселки (сім кольорів веселки – сім пальчиків). Потім, утворивши руками півколо, підняти руки над головою, зображаючи веселку.

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Гра «Гарячий м'яч»

Педагог пропонує дітям називати предмети однакової форми (круглі, прямокутні...). Учні тримаючи м'яч в руках, повинні назвати слово та швидко передати м'яч сусіду справа. До кожної форми учні повинні по колу ланцюжком назвати по 2 слова. Педагог бере участь грі та змінює назви форм.

Вправа «Загострення нюху»

Педагог підбирає гілки дерев, парфуми, кулінарні вироби, квіти – словом, усе, що можна піднести до носа. Пропонує учням закритими очима ознайомитись з запахом кожного предмета та описати його. Після обнюхування зняти пов'язки та обговорити. Порівняти запахи між собою. Виділити серед них найбільш приємні і найбільш неприємні. Пояснити учням, що деякі предмети мають специфічний запах, та роблячи такі вправи, вони навчаться краще оцінювати те, що їдять, і збережуть всі ці запахи у своїх спогадах.

Вправа «Дзеркало»

Під музику блюзу. Робота в парах. Один із партнерів робить вільні ритмічні рухи, а інший їх повторює в дзеркальному відображенні. Психолог виконує вправу з дітьми.

4. Психотерапевтична робота.

Гра «Танець кольору»

Кожен учасник обирає для себе колір, з яким себе ототожнює, але про це не говорить. Стають один навпроти одного і починають танець задуманого. Спочатку вправу краще виконувати із заплющеними очима, щоб краще уявити, як може рухатись певний колір. Психолог звертається до дітей: «Ваші руки, ноги, голова, все тіло – це колір. Якщо ви рухаєтесь, рухається колір. Ви можете дозволити йому пливти м'яко і плавно або, навпаки, різко і швидко. Хай він піднімається, спадає, розбризкується і тече...»

Через деякий час психолог пропонує розплющити очі і, продовжуючи танцювати, звернути увагу на танець учня навпроти. Потім діти пробують відгадати, який колір обрали інші та розповідають, що вони уявляли, коли відображали в танці свій колір.

5. Прощання та обговорення вражень від заняття.

Гра «Мій настрій»

- Оберіть маску з обличчям, яка відображає настрій, схожий на ваш. Діти прикладають маски до обличчя.

- Опиши настрій, який відображає твоя маска?

Заняття 23-24

Тема. Розвиток пам'яті

Мета: розвиток зорово-моторної координації, здатності відтворювати уявні образи, чуттєвого сприймання, координацію рухів, різні види пам'яті. Стимулювати роботу мозку. Вчити прийомам запам'ятовування, передавати настрої за допомогою танцю. Сприяти розвитку адаптивних можливостей, переживанню незвичайних вражень, емоційному піднесенню.

Обладнання: картинки до вправ для запам'ятовування, музика з додатка.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу.

Вправа «На що схожий настрій?»

Учасники по черзі говорять, на яку пору року, природне явище, погоду схожий їхній сьогоднішній настрій. Почати порівнювати краще дорослому: «Мій настрій схожий на білу пухнасту хмаринку в спокійному блакитному небі. А твій?» Вправу проводять по колу.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Гра «Розкажемо вірш ручками»

Веселий дощик

Весела краплинка в долоньку упала:

Д-д-д – добридень! – привітно сказала.

За нею сестрички летять, і за мить

Вже дощик сріблястий усюди дзвенить.

Веселі краплинки стрибають на дах:

Д-д-ddd!

Танцюють на квітах, доріжках-стежках:

Д-д-ddd!

Як падають веселі дощові краплинки, як вони танцюють, можна показати пальчиками. Підстав праву долоньку, а пальцями лівої покажи, як дощові краплинки падають на долоню, спочатку повільно, а потім все швидше й швидше. Краплинки стукотять по стежинках і дахах. Дощик припустив, краплинки танцюють свій веселий таночок.

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Вправа «Секрети запам'ятовування»

Педагог відкриває дітям секрет запам'ятовування слів. Зачитує повільно слова (упевнившись, що кожен учень встиг уявити) та пропонує дітям уявляти собі зовнішній вигляд названого предмета, його смак, запах, звуки, які він може видавати та ін. Повідомляє, що змушуючи працювати свою уяву, можна запам'ятати будь-який список. Педагог словесно допомагає учням підбирати слова для створення картини-ілюзії та постійно давати можливість учням самим висловитись, що їм уявляється. Наприклад, зубна паста на вигляд біла і блискуча, з м'ятним запахом і одночасно гострим та солодким смаком.

Приблизний список слів: папір, волосся, слон, автобус, щастя, кіт, сльоза, млинець, лікар, булка.

Після усвідомлення словесного матеріалу, психолог пропонує дітям назвати слова, які були зачитані. Запитати, що діти відчували органами чуттів, коли намагались виконувати вправу та які емоції.

Вправа «Фотограф»

1-ше завдання

Педагог вивішує картинку із зображенням овочів та пропонує дітям запам'ятати їх кількість, ніби сфотографувати все що бачать. Через 30 секунд закрити верхню частину зображення та запропонувати назвати кількість кожного овоча.

2-ге завдання

Педагог вивішує картинку із зображенням предметних малюнків, завдання учням необхідно протягом 15 секунд запам'ятати їх («сфотографувати») та потім назвати всі картинки по пам'яті. Діти називають предмети по черзі ланцюжком.

3-тє завдання

Вивішується картинка із зображенням «Зайчик під дощем». Дітям пропонується уважно розглянути малюнок та запам'ятати, що на ньому зображено. Потім педагог вивішує малюнок, де дощ закінчився. Дітям пропонується поглянути на малюнок та сказати, що змінилося.

3. Психотерапевтична робота.

Гра «Інші ми»

- Сьогодні ми з вами уявимо себе спортсменами-переможцями.

«Атлет»

Уявіть себе атлетом, який виступає на конкурсі перед численними глядачами. Ви стоїте на яскраво освітленій сцені і демонструєте усім глядачам свої потужні і красиві м'язи, показуєте їх у різних позах. Запам'ятайте цей стан – піднесення, упевненості, гордості.

«Перемога!»

Уявіть, ніби ви тільки-но забили переможний гол у дуже відповідальному матчі. Давайте спробуємо створити позу радості, перемоги: підкиньте руки вгору, закиньте голову і широко усміхайтесь. Можна навіть високо підстрибнути і різко «рубонутися» рукою повітря, як це часто роблять футболісти забиваючи гол. Можете свій стрибок супроводити радісним вигуком.

Обговорення. Діти діляться своїми враженнями про те, що вони відчували.

4. Прощання та обговорення вражень від заняття.

Вправа «Обери пухнастика»

- Подивіться уважно на пухнастиків. У них різний настрій. Оберіть картку з малюнком того пухнастика, у якого такий самий настрій, як у вас.

- Який настрій у твого пухнастика? Чому?

Розділ III. «Розвиток уяви і творчого мислення»

Заняття 26-27

Тема. Розвиток уяви і творчого мислення.

Мета: розвиток зорово-моторної координації, уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, уміння аналізувати. Відреагування, знімання психоемоційного напруження. Стимулювання фантазії.

Обладнання: аркуші із завданням до вправи, фломастери, олівці, музика з додатка, маски.

Хід заняття

1. Привітання. Налаштування на роботу

Вправа «Незвичайний привіт».

Педагог: «Діти, ми кожен день вітаємося одне з одним словами: «Добрий ранок!» «Привіт!», «Здрастуйте!». При зустрічі люди обмінюються вітаннями.

Це обмін людським теплом. Зустрічаючись, ми можемо обмінюватись і поглядом, і посмішкою... Сьогодні ми спробуємо привітатися незвичайно, так, як вітались колись українці.

«Дай, Боже, здоров'я! Здоров! Вітаю! Здрастуйте! Здоров був! Моє вшанування! Привіт тобі, друже! Радий вас бачити! Здоровенькі були!»

Діти, прослухавши способи вітань, обирають одне і вітаються з психологом, киваючи головою. Педагог відповідає дитині її ж способом.

2. *Розминка. Пальчикова гімнастика.*

Гра «Розкажемо вірш ручками»

Човник

Попливемо ми з тобою у човні,
Будуть хвильки нас гойдати чарівні.
А під нами рибок зграя
У воді прозорій грає.
Добрий, добрий день!
Добрий день!
Ходять раки-небораки в глибині,
Мають гострі, ніби ножиці, клешні.
Черпаха пропливає,
Нам вітання посилає:
Добрий, добрий день!
Добрий день!
Сонце сяє у небесній висоті
І промінчики дарує золоті.
Ось метелики кружляють,
Жабенята нам співають:
Жабки
Кумки-кумки-квак!
Пальчики вітаються
Гарно як!
(Плеснути в долоні)

3. *Розвиток пізнавальних процесів.*

Вправа «Уяви, що ти...»

Педагог зачитує різні незвичайні ситуації, учням потрібно до кожної ситуації придумати невеличку розповідь.

Уявіть, що ви можете зменшуватись до розмірів мурахи...

Уявіть, що ви можете вирости заввишки три метри...

Що б сталося і що б ви зробили, якби:

– із крана у вас вдома полився апельсиновий сік;

– із хмар замість дощу став падати ізюм;

– люди придумали таблетки проти сну.

Уявіть, що ви повернулися додому зі школи і вирішили помити руки. Відкрили кран і раптом...

То що...

Вправа «Домальовка» (індивідуальна)

Учням пропонується малюнок із неповним зображенням. Потрібно домалювати і розфарбувати. Робота виконується олівцями, фломастерами.

Хробачкові Інокентію на День народження подарували яблучко. Як ти гадаєш, скільки друзів він запросить до столу? Намалюй.

4. *Психотерапевтична робота.*

Вправа «Музичні картинки»

Під час музично-образотворчої діяльності педагог пропонує дітям дозволити своїм пальчикам танцювати на папері під музику. Хай це буде танець-фантазія. Діти можуть у разі потреби змінювати колір, можуть малювати обома руками. Так, щоб музика керувала їхніми діями.

Через деякий час психолог повідомляє: «Зараз я зміню музику. Поряд з вами лежить чистий аркуш паперу, коли почнеться нова мелодія, продовжуйте малювати на ньому і знайдіть новий танець, який відповідатиме новій мелодії».

Після закінчення вправи картинки, які відбивають першу і другу мелодію, прикріплюються на різних стінах. Діти визначають, під яку музику були написані ті чи інші картини. Обговорюються думки, фантазії, почуття, які автори малюнків хотіли передати усвоїх творах, та що в них бачать інші.

5. *Прощання та обговорення вражень від заняття.*

Гра «Мій настрій»

- Оберіть маску з обличчям, яка відображає настрій схожий на ваш. Діти прикладають маски до обличчя

- Опиши настрій, який відображає твоя маска?

Заняття 28-30

Тема. Розвиток уяви і творчого мислення

Мета: розвиток уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, уміння аналізувати, зорово-моторної координації, просторових уявлень. Сприяти активному мовленнєвому спілкуванню. Налаштування на певний психоемоційний стан, вироблення особистісних якостей, навичок зниження напруги та самокорекції. Викликати позитивні емоції та виховувати наполегливість.

Обладнання: картинка до пальчикової гімнастики, спокійна музика, аркуш із завданням, олівці, фломастери, малюнки казкових героїв та клейкі сердечка.

Хід заняття

1. *Привітання. Налаштування на роботу.*

Вправа «Привіт, казковий герою»

Педагог пропонує кожній дитині подумати, з яким казковим героєм вона себе співвідносить. Потім діти по черзі називають героя, всі інші разом вголос вітаються з ним. Вправа проводиться в колі, тримаючись за руки.

2. *Розминка. Пальчикова гімнастика.*

Вправа «Веселі плутанинки»

На гостину до друзів

Іде зайчик на гостину,

До крота на іменини.

Шлях до друга нелегкий:

Там паркан, тут пес лихий,
Ось поламаний місток,
А у хащах лютий вовк.
Обминути б лиски хату
І козу оцю рогату...
Іде зайчик, поспішає,
Друзі вже його чекають.
Ти йому допоможи,
Від невдач застережи.

Знайди для зайчика стежинку, якою він зможе потрапити до свого друга крота на іменини.

«Розкажи» пальчиками, кого на своєму шляху зустрів зайчик. Розфарбуй малюнок вдома.

3. *Розвиток пізнавальних процесів.*

Гра «Чудеса техніки»

Педагог пропонує уявити, ніби ми знаходимось на виставці останніх новинок. Тут демонструють чудові предмети побуту, які можна відчутти, але вони майже невидимі. Педагог бере «невидиму» повітряну кільку і надуває її, потім дає дітям «невидимі» кільки і вони їх надувають. Далі педагог починає пришивати невидимий гудзик і пропонує це зробити і дітям. Потім педагог кожному учневі на вушко говорить, що він повинен робити, інші учні відгадують.

Можливі варіанти: миття посуду, поливання квітів, рулювання за кермом, гра у футбол.

Вправа «Домальовка»(колективна робота на одному аркуші А3)

Учням пропонується малюнок із неповним зображенням. Потрібно домалювати і розфарбувати.

Їжачиха Віолета з дітьми вертаються додому з лісового базару. Намалювати, що вони несуть, та прикрасити квітами лісову галявину.

На одному великому аркуші зображений шаблон малюнка. Педагог домальовує їжачиху, діти їжачків (кількість їжачків повинна відповідати кількості дітей). Потім разом прикрашають галявину. Робота виконується пальчиковими фарбами.

4. *Психотерапевтична робота.*

Етюд-релаксація «Подорож на хмарі»

- Давайте згадаємо, як можна поліпшувати собі настрій... Вірно! Слухати спокійну музику, думати про приємне і малювати «гарну погоду» свого настрою. А зараз я хочу вас запросити в подорож на хмарі під красиву музику. Ви усі вмієте добре фантазувати? Виходить, ви усі зможете добре відпочити. Сядьте зручніше... Зробіть глибокий вдих... і видихніть... Відчуйте, як із кожним вдихом і з кожним видихом хвиля спокою огортає ваше тіло... Уяви, до тебе підпливає біла пухната хмара. Ось вона все ближче й ближче. Ось вона підійшла настільки близько, що ти занурюєшся в неї, немов у м'яку гору з пухких подушок. Відчуй, як твої руки... ноги... спина затишно розташувалися на цій великій хмарній подушці. Тепер починається подорож. Твоя хмара повільно піднімається в синє

небо. Усе вище й вище... Тим, хто залишився на землі, вона здається все меншою й меншою... Легкий вітерець овіває твоє обличчя, руки, ноги. Тобі спокійно і добре. Твоя хмара пливе в дивне й незвичайне місце. Розглянь його зверху уважно. А тепер ти можеш повільно приземлитися і подивитися на неї зблизька. У цьому місці з тобою можуть відбутися якісь чудеса, щось дуже важливе й потрібне для тебе... Я не знаю, що це буде. Це може бути усе, що завгодно... У цьому місці господар тільки ти...(30 секунд). Тепер ти знову на своїй хмарі пливеш по небесному океану. Вона везе тебе назад, у те місце, звідки ти почав свою подорож. Зійди із хмари і подякуй їй за те, що вона подарувала тобі приємні хвилини. Простеж за нею ще трохи. Подивися, як вона повільно розтане в повітрі... І повернися сюди, у наш кабінет...

А тепер підтягніться, прогніться. Зробіть глибокий вдих і гучний, короткий видих, голосно скажіть: «Підбадьорився я! Гарного вам настрою й удачі!»

Обговорення. Розкажіть про місце, що ви побачили. Що там із вами відбулося?

Висновок: «Уявна подорож під музику – це ще один прийом поліпшення свого настрою. Такий прийом називається релаксація, що означає – розслаблення».

5. *Прощання та обговорення вражень від заняття.*

Гра-експеримент «Подаруй своє серце»

На дошці портрети добрих і злих героїв казок, дітям пропонується «подарувати своє сердечко» герою, який їм подобається.

Заняття 31-32

Тема. Розвиток уяви і творчого мислення

Мета: розвиток зорово-моторної координації, уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових відносин, умінь аналізувати й розв'язувати завдання. Підвищувати самооцінку. Активізувати дітей, вчити імпровізувати відповідно до музики. Дати можливість попрацювати з протилежними емоціями. Знімати психоемоційне напруження, звільняти від скутості, стимулювати фантазію.

Обладнання: картинка до пальчикової гімнастики, аркуші із завданнями до вправ, аркуші для малювання, фарби, олівці, фломастери.

Хід заняття

1. *Привітання. Налаштування на роботу*

Гра «Привітулі, друже»

Педагог: «Зараз під веселу музику ви будете грати в одну дуже цікаву гру, під час якої потрібно робити все дуже швидко. Я побачу, наскільки уважно ви мене слухаєте і наскільки швидко ви можете зробити те, що я вам буду говорити. А тепер я буду говорити вам, якими частинами тіла вам потрібно буде дуже швидко «привітатися» один з одним:

- права рука до правої руки!
- коліно до коліна!
- спина до спини!
- плече до плеча!

- ліва рука до лівої руки!
- мізинець до мізинця!

Вправа «За що мене можна любити»

Педагог пропонує дітям назвати свої риси, за які, на думку дитини, її можна любити. Виграє той, хто зміг назвати найбільше рис.

2. Розминка. Пальчикова гімнастика.

Вправа «Веселі плутанинки»

Як допомогти лисові

Розлетілась новина ранком у суботу:

Захворіло ведмежа в лісі за болотом.

Лікар лис на допомогу дуже поспішає,

Але як пройти болото – він не знає.

Треба, треба ведмежа рятувати!

Хто ж дорогу лисові зможе показати?

Лікар лис не знає, як перейти небезпечне болото.

Чи зможеш ти допомогти йому, щоб він швидше дістався до хворого ведмедика?

Розфарбуй малюнок вдома.

3. Розвиток пізнавальних процесів.

Вправа «Винахідник»

Дітям даються аркуші з малюнками, та пропонується придумати, на що схожі ці елементи, і домалювати їх до цілого зображення.

Вправа «Хто ховається в крапочках»

Дітям пропонуються малюнки, на яких контур предмета чи зображення нанесений точками та цифрами. Потрібно обвести його по точках однією лінією, намагаючись на відривати руки. Педагог допомагає дітям рахувати та знаходити цифри.

Вправа «Домальовка»(індивідуальна)

Учням пропонується малюнок із неповним зображенням. Потрібно домалювати і розфарбувати. Індивідуально кожен учень пальчиковими фарбами виконує роботу.

Зроби так, щоб Сірко не втік, а господарі змогли потрапити додому.

4. Психотерапевтична робота.

Вправа «Музичні картинки»

Під час музично-образотворчої діяльності психолог пропонує дітям дозволити своїм пальчикам танцювати на папері під музику. Хай це буде танець-фантазія. Діти можуть в разі потреби змінювати колір, можуть малювати обома руками. Так, щоб музика керувала їхніми діями.

Через деякий час психолог повідомляє: «Зараз я зміню музику. Поряд з вами лежить чистий аркуш паперу, коли почнеться нова мелодія, продовжуйте малювати на ньому і знайдіть новий танець, який відповідатиме новій мелодії.

Після закінчення вправи картинки, які відбивають першу і другу мелодію, прикріплюються на різних стінах. Діти визначають, під яку музику були написані ті чи інші картини. Обговорюються думки, фантазії, почуття, які автори малюнків хотіли передати усвоїх творах, та що в них бачать інші.

Висновок: «Малювання – це теж прекрасна можливість виразити свої почуття і поліпшити свій настрій».

5. *Прощання та обговорення вражень віж заняття.*

Гра «Струси невдачі».

Станьте так, щоб було достатньо місця біля кожного. Почніть обтрушувати долоні, лікті, плечі. При цьому уявляйте, як усе неприємне (погані почуття, важкі турботи і негарні думки про самих себе) злітає з вас, як вода із собаки. Потім обтрусіть свої ноги. Потрясіть головою. Буде ще корисніше, якщо ви станете видавати при цьому які-небудь звуки, наприклад: «Р-р-ри». Тепер обтрусіть обличчя. Відчуйте, як вам стало легко, тому що ви стряхнули із себе весь неприємний вантаж. До вас повернувся бадьорий, веселий настрій.

Заняття 33-34

Тема. Розвиток уяви і творчого мислення

Мета: розвивати виразність рухів і міміки, координацію рухів відповідно до тексту, вміння орієнтуватися у часі, увагу, уяву, мовлення. Сприяти єднанню групи, емоційному піднесенню, виникненню почуття радості та задоволення від власного тіла, його рухів, злиття з музикою, переживанню незвичайних вражень, надання можливості випробовувати нові способи поведінки.

Обладнання: аркуші із завданнями до вправ, музика з додатка, олівці, фломастери.

Хід заняття

1. *Привітання. Налаштування на роботу.*

Гра «Вчора, сьогодні, завтра»

Педагог кидає м'яч по черзі гравцям та запитує:

Що ти робив (-ла) учора?

Що ти встиг (-ла) зробити сьогодні?

Що ти будеш робити завтра?

Діти повертають м'яч психологу та відповідають на запитання. Зміст відповідей може бути як реальним, так і вигаданим.

2. *Розминка. Пальчикова гімнастика.*

Гра «Розкажемо вірш ручками»

За бажанням учнів повторити раніше вивчені віршики.

Веселий дощик

Весела краплинка в долоньку упала:

Д-д-д – добридень! – привітно сказала.

За нею сестрички летять, і за мить

Вже дощик сріблястий усюди дзвенить.

Веселі краплинки стрибають на дах:

Д-д-ддд!

Танцюють на квітах, доріжках-стежках:

Д-д-ддд!

Як падають веселі дощові краплинки, як вони танцюють, можна показати пальчиками. Підстав праву долоньку, а пальцями лівої покажи, як дощові краплинки падають на долоню, спочатку повільно, а потім все швидше й

швидше. Краплинки стукотять по стежинках і дахах. Дощик припустив, краплинки танцюють свій веселий таночок.

3. *Розвиток пізнавальних процесів.*

Вправа «Хто ховається в крапочках»

Дітям пропонуються малюнки, на яких контур предмета чи зображення нанесений точками та цифрами. Потрібно обвести його по точках однією лінією, намагаючись на відривати руки. Психолог допомагає дітям рахувати та знаходити цифри.

Вправа «Домальовка»

Учні пропонуються малюнок із неповним зображенням. Потрібно домальовувати і розфарбувати. Робота виконується індивідуально олівцями та фломастерами.

У нашому садочку вирости яблука, груші та сливи. Намалюй.

4. *Психотерапевтична робота.*

Вправа «Казкові перетворення» (Музичний килимок)

Педагог: «Зараз ми будемо грати в гру за такими правилами: поки музика звучить, ви чи бігаєте чи ходите по кімнаті. Коли музика замовкає – ви зупиняєтеся. У цей момент я скажу вам, у кого ви повинні перетворитися... І «завмерти» доти, поки не зазвучить музика. Як тільки музика зазвучить – ви знову можете бігати чи ходити по залі (включити музику, зупинити через хвилину). Ви усі перетворюєтеся... у Бабу-Ягу («завмерти» на 30 секунд), (звучить музика – 30 секунд). Тепер ви всі роботи. Покажіть мені й один одному, як рухаються роботи» (звучить музика – 30 секунд).

Інші перетворення: сумний клоун, веселий танцюрист, стомлений бігун, боксер, манекен.

5. *Прощання та обговорення вражень від заняття.*

Гра-експеримент «Подаруй своє серце»

На дошці портрети добрих і злих героїв казок, дітям пропонуються «подарувати своє сердечко» герою, який їм подобається.

Заняття 35-36

Тема. Розвиток уяви і творчого мислення

Мета: розвиток зорово-моторної координації, уяви, гнучкого, нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових відносин, уміння аналізувати й розв'язувати завдання. Вчити виражати свої почуття засобами образотворчої діяльності. Спонукаати дітей до бажання приносити іншим радість. Організувати ситуацію єднання колективу, переживання гармонії й краси в навколишньому світі. Налаштування на позитивний психоемоційний стан.

Обладнання: аркуші із завданнями до вправ, фломастери, олівці, малюнки казкових героїв та клейкі сердечка.

Хід заняття

1. *Привітання. Налаштування на роботу*

Вправа «На що схожий настрої?»

Учасники по черзі говорять, на яку пору року, природне явище, погоду схожий їхній сьогоднішній настрої. Почати порівнювати краще дорослому: «Мій настрої схожий на білу пухнасту хмаринку в спокійному блакитному небі. А твій?» Вправу проводять по колу.

2. *Розминка. Пальчикова гімнастика.*

Гра «Розкажемо вірш ручками»

Друзів багато
Ось – сучок, і ось – сучок,
А між ними павучок
Влаштував на горобині
Гарну хатку з павутини.
Каже жабка-скрекотушка:
Павутинки півкотушки
Дай, будь ласка, павучок,
Я плету собі сачок!
Їжачку не відмовляй,
Любий друже, виручай!
Павутинку відпусти,
Хочу кошик я сплести.
І для чаплі відпусти –
Треба сіточку сплести!
Будуть сіті – буде риба,
Я скажу тобі – спасибі!
Не забудь і про сову –
Недалечко я живу!
Дай, будь ласка, ниточок,
Я майструю гамачок!
Всім роздав по павутинці –
Пусто стало у хатинці.
Не сумує павучок:
Напряде він ниточок.
Хоч пуста у нього хата –
Друзів має він багато!

В. Орлов

3. *Розвиток пізнавальних процесів.*

Вправа «Хто ховається в крапочках»

Дітям пропонуються малюнки, на яких контур предмета чи зображення нанесений точками та цифрами. Потрібно обвести його по точках однією лінією, намагаючись на відривати руки. Психолог допомагає дітям рахувати та знаходити цифри.

Вправа «Домальовка»

Учням пропонується малюнок із неповним зображенням. Потрібно домалювати і розфарбувати. Завдання виконується індивідуально пальчиковими фарбами.

Посади і полий квіти.

4. *Психотерапевтична робота.*

Гра «Чарівна зірка».

Педагог: «На закінчення наших зустрічей я хочу вам розповісти одну історію. Вона – про ті часи, коли зірок на небі ще не було. Ця історія про Зірочку, що жила на Землі. Зірочка дуже хотіла радувати кого-небудь своїм сяйвом, але як вона не намагалася, на Землі її ніхто не примічав. Вирішила тоді Зірочка звернутися до мудрого чарівника. Прийшла вона до нього один раз і запитала: «Чому ніхто не примічає мого сяйва та ніхто мені не радіє? Що я повинна зробити, щоб інші люди змогли помітити моє світло?» У відповідь на своє питання вона почула слова мудрого старця: «Сяйво твоєї зірки меркне в порівнянні з сяйвом Сонця. Якщо ти хочеш, щоб світло твоєї зірки радувало людей, тобі прийдеться жити на небі і з'являтися тільки по ночах. Але там холодно й страшно, ти не боїшся цього?» «Я згодна», – відповіла Зірочка. Тоді чарівник у нагороду за її сміливість, бажання дарувати людям своє сяйво й радість, оточив її безліччю інших блискаючих зірок. А щоб пам'ять про неї назавжди збереглася на Землі, він зберіг її... Спробуйте відгадати, де? (У кожному з нас).

Я розповім тобі про те, що в кожного з нас в глибині душі ховається неповторна і чудесна зірка. Ця зірка відрізняє нас від всіх інших людей. Адже в кожного з нас є своя власна зірка, що робить нас рідкою і цікавою людиною. Робить нас унікальною і неповторною людиною. Відшукай цю чудесну зірку у своєму тілі. Я не знаю, де вона може бути... Може бути, вона знаходиться в голові? Чи в долоньці? Чи в серці? Тільки ви зможете знайти те місце, де ховається ваша зірка. І як тільки ви її знайдете, подивіться на неї уважно. Якого вона кольору? Якого розміру? Яка в неї посмішка? Як тільки ви побачите усе це (колір, розмір, чи посмішку щось ще, що побачиш тільки ти), тихенько підніміть руку. Ваша зірка посміхається, тому що вона знає одну велику і важливу таємницю. Обережно візьміть свою зірку на руки, піднесіть її до вуха й уважно послухайте, що вона хоче вам сказати. Повторіть слідом за нею: «Я унікальна і неповторна людина. Я люблю себе й інших!». А тепер обережно поверніть свою зірку на те місце, де ви її знайшли. Нехай вона залишиться на своєму місці, адже ви дізналися про свою найважливішу таємницю – про себе. Згадуйте її слова про те, що ви рідка, унікальна людина завжди, коли вам буде важко на душі. А тепер попрощайся зі своєю зіркою і повільно відкрийте очі.

Підтягніться, прогніться! Зробіть глибокий вдих і гучний, короткий видих, голосно скажіть: «Підбадьорився я!». Чудового вам настрою й удачі!

Обговорення.

- Де ви знайшли свою зірку? Яка вона

5. *Прощання та обговорення вражень від заняття.*

Вправа «Обери пухнастика»

- Подивіться уважно на пухнастиків. У них різний настрій. Оберіть картку з малюнком того пухнастика, у якого такий самий настрій, як у вас.

- Який настрій у твого пухнастика? Чому?

ВИСНОВКИ

Отже, для успішного входження сліпих і слабозорих дітей у суспільство важливе не тільки засвоєння ними навичок самообслуговування, спілкування, навчання різним видам діяльності, але і встановлення соціальних зв'язків, без яких життя індивіда просто неможливе.

Важливим завданням соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями зору є усвідомлення себе рівноправним членом суспільства, подолання страхів, залежності, боязкості.

Значна увага повинна приділятися особистісним змінам, особистісному формуванню інвалідів по зору. Успішність адаптації багато в чому залежить від того, які особистісні якості будуть сформовані в дітей, які мають глибокі порушення зору, до моменту їх виходу в самостійне життя. У першу чергу сюди входять:

- 1) подання про себе самого, ставлення до свого дефекту, ставлення до інших людей;
- 2) ставлення до життєвих цілей, до минулого і майбутнього, ставлення до життєвих цінностей;
- 3) ставлення до безпосереднього соціального оточення, відносини з іншою статтю.

Кінцевою метою соціально-психологічної адаптації сліпих і слабозорих дітей є досягнення такого психологічного стану, коли людина сприймає свій зоровий дефект як одну зі своїх якостей, тобто певну індивідуальну характеристику, що відрізняє її від інших, але не більше того. Досягнення такого стану можливе тільки при певній психологічній роботі з індивідом і, крім того, при адекватному ставленні до нього з боку соціального оточення, тобто при певній психологічній підтримці широкого кола людей.

Основними новими засобами пізнання стають слух і дотик. Діти повинні навчатися процесам самообслуговування, орієнтування в просторі, новим способам оволодіння знаннями. Для попередження появи можливих відхилень у розвитку велике значення має правильно й вчасно організована система корекційно-педагогічних впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимущин В.М. Учебно-методические материалы по тифлологии / В.М. Акимущин, И.С. Моргулис. – К., 1990. – 24 с.
2. Войтко В.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з вадами зору: методичний посібник / В.В. Войтко - Кропивницький: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 79 с.
3. Войтко В.В. Корекційно-розвиткова робота з дітьми із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзії: дидактичне забезпечення: методичний посібник / В.В. Войтко - Кропивницький: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 98 с.
4. Войтко В.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку: [методичні рекомендації] / В.В. Войтко. – Кропивницький : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 48 с.
5. Войтко В.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку: [методичні рекомендації] / В.В. Войтко. – Кропивницький : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 48 с.
6. Войтко В.В. Емоційні порушення в дитячому віці та їх корекція [Методичні рекомендації]. – Кіровоград: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2015. – 65 с.
7. Виховання дітей з нейротитчними ускладненнями розвитку / В.В. Войтко // Загальна теорія здоров'я і здоров'язбереження : колективна монографія за заг. ред. Проф. Ю.Д. Бойчука. – Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. – С. 402-409.
8. Гребенюк Т.М. Медико-педагогічна корекція зорового сприймання у дошкільників з вадами зору: [навчальний посібник] / Т.М. Гребенюк, І.О. Сасіна, Ю.В. Тімакова. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2008. – 147 с.
9. Діагностика особистості: путівник практичного психолога: [довідник] / укладач В.В. Войтко. – Кіровоград: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2015. – 76 с.
10. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі / автор-укладач Л.В.Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 111 с.
11. Діти з особливими потребами у початковій школі: Поради батькам: Книга 3. / Хохліна О.П., Вавіна Л.С., Висоцька А.М., Жук В.В. та ін. – К.: Наук. світ, 2006. – 210 с.
12. Ілляшенко Т.Д. Чому їм важко вчитися. Діагностика і корекція труднощів у навчанні молодших школярів / Т.Д. Ілляшенко. – К.: Початкова школа, 2003. – 128 с.
13. Інтеграція дітей з освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі / Т. Ілляшенко // Психолог, 2009. – №10. – С.14-18.
14. Корекційна робота з учнями професійно-технічних навчальних закладів з профілактики девіантної поведінки. Збірник корекційних програм / укладач В.В.Войтко. – Кропивницький: КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 40 с.
15. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К. : 2011. – 274 с.

16. Матвеева М.П. Основы коррекционной педагогики: навчальний посібник / М.П.Матвеева, О.В.Гаврилов, С.П.Миронова / за заг. ред. С.П.Миронової. – Кам'янець-Подільський державний університет, 2010. – 264 с.
17. Методичні рекомендації щодо організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами:[навчально-методичний посібник] / В. Войтко. –Кіровоград: КЗ «КОШППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 86 с.
18. Методичні рекомендації з питань трудового навчання та професійної орієнтації учнів шкіл сліпих і слабоворих. – К., 1976. – 57 с.
19. Методические рекомендации по организации коррекционно-воспитательного процесса в дошкольных учреждениях для детей с патологией зрения. – К., 1977. – 69 с.
20. Методичні рекомендації з питань трудового навчання та професійної орієнтації учнів шкіл сліпих і слабоворих. – К., 1976. – 57 с.
21. Методические рекомендации по организации коррекционно-воспитательного процесса в дошкольных учреждениях для детей с патологией зрения. – К., 1977. – 73 с.
22. Миронова С.П. Основы коррекционной педагогики / С.П. Миронова, О.В. Гаврилова, М.П. Матвеева. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010.– 264 с.
23. Свиридюк Т.П. Подготовка слабовидящих детей к школе / Т.П. Свиридюк / НИИ педагогики УССР. – К.: Рад. шк., 1984. – 13 с.
24. Сермеев Б.В. Физическое воспитание детей с нарушением зрения / Б.В. Сермеев. – К.: Здоров'я, 1987. – 110 с.
25. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / В. М. Синьов.– К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Частина І. – 238 с.
26. Синьов В. М. Основы дефектологии : навчальний посібник / В. М. Синьов, Г. М. Коберник. –К. : Вища школа, 1994.
27. Синьова Є.П. Тифлопсихологія: [підручник] / Є.П. Синьова. – К.: Знання, 2008. – 365 с.
28. Упровадження ідей В.Сухомлинського у практику роботи дошкільного навчального закладу : Матеріали перспективного педагогічного досвіду практичного психолога спеціального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 46 "Краплинка" Кіровоградської міської ради Кваші Т.І. – 1997. – 13 с.

ДОДАТОК

Рисунок 1

Рисунок 2

Рисунок 3

Рисунок 4

Рисунок 5

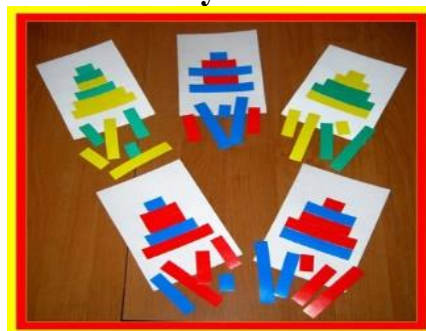

Рисунок 6

Рисунок 7

Рисунок 8

Рисунок 9

Рисунок 10

Рисунок 11-1

Рисунок 11-2

Рисунок 12

Рисунок 13

Рисунок 14

Рисунок 15

Рисунок 16

Валентина ВОЙТКО

**Корекційно-розвиткова робота з учнями з
порушеннями зору в умовах
інклюзивної освіти**

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 10.03.2021 р.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк – принтер. Тираж 100 прим.
Зам. № 348

КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна, 39/63,
Кропивницький, 25006
Віддруковано в лабораторії інформаційно-методичного забезпечення освітнього
процесу КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна 39/63,
Кропивницький, 25006